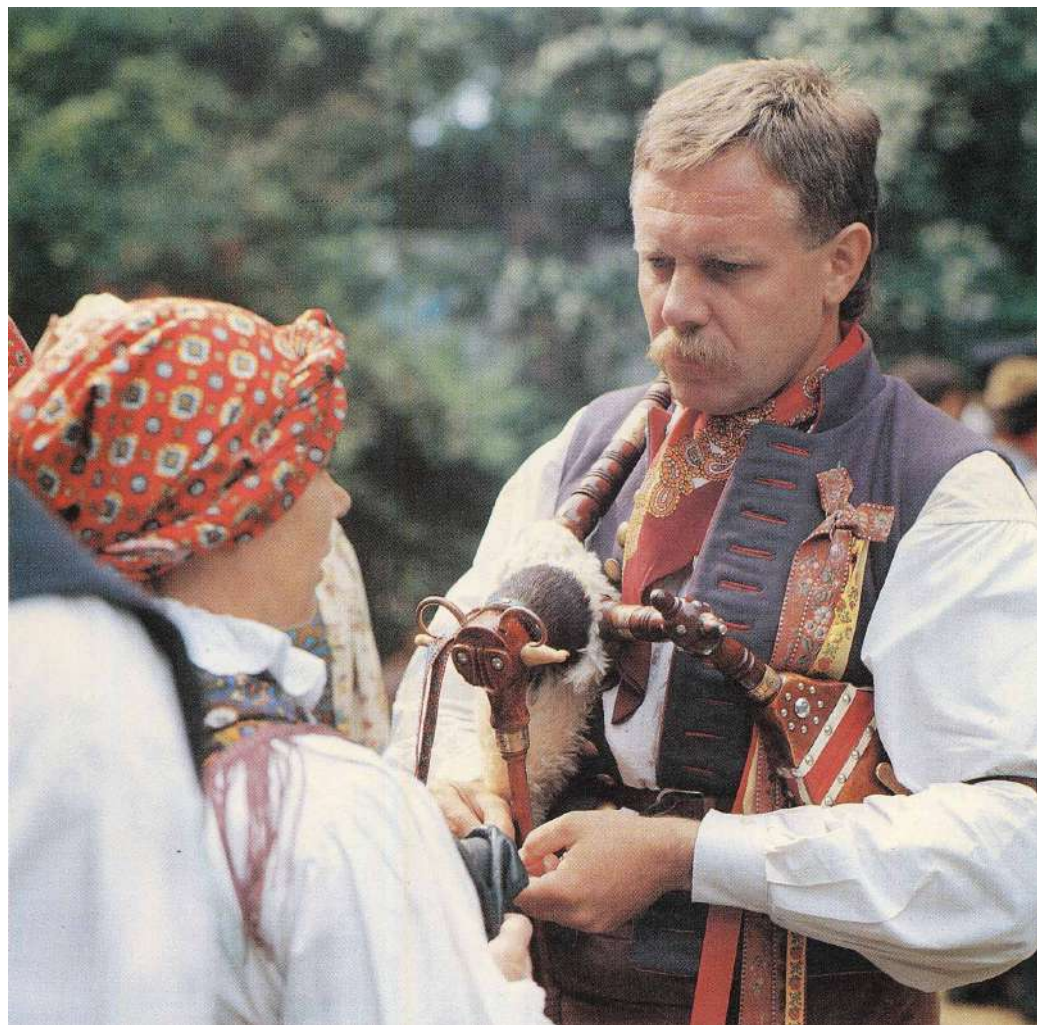

národopisná revue 2/91

Děti ze souboru Lučinka ze Svatoborčic - Mistrína. Foto M. Kulíšek 1988

NÁRODOPISNÁ REVUE 2/91

(NÁRODOPISNÉ AKTUALITY, roč. XXVIII)

Vydává

Ústav lidové kultury
696 62 Strážnice

Šéfredaktor: Jiří Pajer, **tajemnice redakce:** Anna Matyášová

Redakční rada: Oskár Elschek, Ivo Frolec, Zdeněk Hanzl, Dušan Holý, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Milan Leščák, Daniel Luther, Karel Pavlišťík, Juraj Podoba, Oldřich Sirovátka (předseda), Jaroslav Štika, Marek Turnský, Miroslav Válka

OBSAH

Světové folklórní festivaly CIOFF v roce 1990	66	Prostějovské "vítání jara" (Miroslav Válka).....	117
Významné jubileum - sto let Českého lidu (Josef Jančář)	69	Zastavení nejen festivalová . . . (František Synek)	117
Moravské národopisné výstavy na konci 19. století (Miloš Melzer)	73	Valné shromáždění Národopisné společnosti československé	
Moravská poutní místa (Marie Čejková)	79	(Miroslav Válka)	118
Autorský rukopis lidových výrobců z východních Čech		Etnografický atlas Slovenska (Josef Jančář).....	119
(Karel Severin).....	86	Člověk v průsečíku dějin (Marie Čejková).....	119
Vyrostli jsme v dobré škole ... (Jindřich Uher).....	91	Publikace o předškolní výchově (Miroslava Turková).....	120
Písnička do zápisníku (Antonín Jančík).....	95	Příručka o lidových špercích (Helena Beránková)	120
Folklórní soubory na rozcestí? (Jiří Pajer)	98	Katalog českých lidových balad (Jiří Pajer).....	121
Jan Prousek a dokumentace lidové architektury z Pojizeří		Sbírka šarišských písní a vinšů (Dušan Holý).....	121
(Lubomír Procházka)	103	Dva zpěvníky lidových písní (Karel Pavlišťík)	121
K jubileu Slováckého roku v Kyjově (František Synek)	105	Úvaha vzniklá za pochodu? (Dušan Holý)	122
K stému výročí úmrtí Františka Skopalíka (1822-1891)		Sborník o národopisném výzkumu měst (Miroslav Válka).....	122
(Miroslav Válka).....	108	Slavnosti v moderní společnosti (Jiří Pajer)	123
Český folklórní sůbor na Ukrajině (Mykola Mušinka)	110	Od Hradské cesty (Marta Toncrová).....	123
Ze starých ceníků (Jiří Pajer).....	111	Bibliografie česko-slovenských vztahů (Karel Pavlišťík).....	123
		Errata (Richard Jeřábek).....	124
ZPRÁVY			
Spolek pro vyprávění ze života (Marta Šrámková).....	115	Deutsche Zusammenfassung.....	125
Výstava Lidové čepce a klobouky z Rakouska (Irena Štěpánová)..	115	English Summary	127
Z národopisných výstav v českých muzeích (1990)			
(Lubomír Procházka)	115		

SVĚTOVÉ FOLKLÓRNÍ FESTIVALY CIOFF V ROCE 1990

Argentina
FESTIVAL INTERNACIONAL
DEL FOLKLORE "ARGENTINA
'90"
Santa Fe, 8.-19.11.

Belgie
WORLD FESTIVAL OF
FOLKLORE
Schoten, 6.-13. 7.
INTERNATIONAAL
FOLKLOREFESTIVAL
MOERBEKE-WAAS
Wachtebeke, 4.-6. 8.
INTERNATIONAL FOLKLORE
FESTIVAL
Edegem, 10.-15. 8.

Brazílie
FESTIVAL INTERNATIONAL
FOLCLORE CARUARU
Caruaru-Pernambuco, 7.-14. 4.

Bulharsko
FETE DES SOURVAKARS ET
DES KOUKERIS "PERNIK"
Sofia, 19.-21.1.

ČSFR
FESTIVAL MIERU A
PRIATELSTVA
Košice, 3.-8. 7.
FOLKLÓRNÝ FESTIVAL
VÝCHODNÁ
Bratislava, 6.-8. 7.
MEZINÁRODNÍ FOLKLÓRNÍ
FESTIVAL
Strážnice, 13.-15. 7.

Egypt
ISMAILIA INTERNATIONAL
FOLKLORE FESTIVAL
Cairo, 20.-27. 9.

Finsko
PISPALAN SOTTHISI
INTERNATIONAL FOLKLORE
FESTIVAL
Helsinki, 7.-10. 6.
KAUSTINEN FOLK MUSIC
FESTIVAL
Kaustinen, 15.-22. 7.

Francie
"LA CAPELINE" - FESTIVAL
MONDIAL DE FOLKLORE
JUNIOR
Nice, 4.-9. 5.
FESTIVAL DE LA PAIX
Matha, 6.-15. 7.
FESTIVAL DE BAYONNE ET DU
PAYS BASQUE
Bayonne, 8.-15. 7.
FESTIVAL INTERNATIONAL DE
FOLKLORE DE PLOZEVET
Plozevet, 11.-15. 7.
JEUX SANTONS
Saintes, 11.-18. 7.
FESTIVAL MONDIAL DE
FOLKLORE
La Grande Motte, 12.-17. 7.
FESTIVAL FOLKLORIQUE
INTERNATIONAL DU VELAY
Le Puy, 14.-22. 7.
FESTIVAL DE MONTIGNAC
Montignac-sur-Vézère, 17.-22. 7.
FESTIVAL DE GANNAT "LES
FOLKLORES DU MONDE"
Gannat, 20.-30. 7.
"LA FARANDOLE" - FESTIVAL
MONDIAL DE FOLKLORE
Nice, 22.-29. 7.
MONDIOFOLK
Montguyon, 24.-29. 7.
FESTIVAL INTERNATIONAL
DES PYRÉNÉES
Oloron Sainte-Marie, 26. 7. - 6. 8.

FESTIVAL DE FOLKLORE
INTERNATIONAL D'AMÉLIE-
LES-BAINS
Amélie-les-Bains Palalda, 8.-13. 8.
FESTIVAL DE MONTOIRE
"DANSES ET MUSIQUES DU
MONDE"
Montoire, 8.-15. 8.
FESTIVAL DE MUSIQUE ET DE
DANSES POPULAIRES
Confolens, 10.-20. 8.

Haiti
FESTIVAL D'HAITI
Petion-Ville, 26.-30.12.

Indie
MAHOTSAV '90
Ahmehabad, 15.-21.12.

Itálie
"SAGRA DELLE REGNE" - SUD
PONTINO
Minturno, 14.-18. 7.
"SCIAMPITTA" RASSEGNA
INTERNAZIONALE DI
ESPRESSIONI POPOLARI
Cagliari, 14.-18. 7.
FESTIVAL DELLA COLLINA-
INCONTRI CON IL FOLKLORE
INTERNAZIONALE
Latina, 20.-26. 7.
"IS PARIGIAS"
Assemini, 24. 7.-1. 8.
FESTIVAL DEI CUORI
Udine, 28. 7.-2. 8.
INCONTRO INTERNAZIONALE
DEL FOLKLORE DI TEMPIO
PAUSANIA
Tempio Pausania-Sardegna, 4.-8. 8.
ESTATE INTERNAZIONALE
DEL FOLKLORE
Castrovillari, 15.-20. 8.

FESTIVAL DELLE DOLOMITI
FOLKLORE INTERNAZIONALE
Fomo Di Zoldo, 24.-30. 8.

Izrael
THE 8TH INTERNATIONAL
FOLKLORE FESTIVAL IN
ISRAEL
Haifa, 5.-12.8.

Jugoslávie
INTERNATIONAL FOLKLOR
FESTIVAL
Ljubljana, 26. 6.-2. 7.
WEDDING IN LJUBLJANA
Ljubljana, 28.6.-1.8.
INTERNATIONAL FOLKLORE
REVIEW
Zagreb, 22.-27. 7.

Kanada
FESTIVAL MONDIAL DE
FOLKLORE DE
DRUMMOND VILLE
Drummondville (Québec), 6.-16. 7.
FESTIMONDE/WORLDFEST
Cornwall (Ontario), 16.-23. 7.
TORONTO INTERNATIONAL
FOLK ARTS FAIR
Toronto (Ontario), 20.-22. 7.

Korea
SEOUL INTERNATIONAL
FOLKLORE FESTIVAL
Seoul, 8.-16.10.

Maďarsko
NYARI FESZTIVAL
Zalaegerszeg, 18.-19. 6.
FESTIVAL FOLKLORIQUE DES
FAYS DU DANUBE
Budapest, 10.-15. 7.

Malajsie
ASIAN FOLKLORE FESTIVAL
Kuala Lumpur, 30. 1.-8. 2.

THE ASIAN UNIVERSITIES
FOLK ARTS FESTIVAL
Kuala Lumpur, 9.-16. 6.

Nizozemsko
SALLAD FESTIVAL
Raalte, 14.-18. 6.
INTERNATIONAAL
FOLKLORISTISCH FESTIVAL
Zandeweer, 19.-24. 6.
INTERNATIONAL
FOLKLORISTIC FESTIVAL
Oldenzaal, 27. 6.-1. 7.
VOLKSDANSFESTIVAL HEUEN
Gennep Limburg, 10.-16.7.
INTERNATIONAAL FOLKLORE
FESTIVAL ZEELAND
Sos Van Gent, 14.-20. 7.
INTERNATIONAAL
FOLKLORISTISCH
DANSFESTIVAL
Zelhem - Gelderland, 18.-22. 7.

Norsko
FORDE INTERNASJONALE
FOLKEMUSIKKFESTIVAL
Forde, 5.-8. 7.
TELEMARKFESTIVALEN
Bø, 9.-12. 8.
FOLKEDANSVEKA I ALESUND
Alesund, 15.-21. 8.

Nový Zéland
NEW ZEALAND POLYNESIAN
FESTIVAL
Rotorua, břez
AUCKLAND SECONDARY
SCHOOLS, MAORI PACIFIC
FESTIVAL
Rotorua, září

Polsko
PYRZYCKIE SPOTKANIA
Z FOLKLOREM
Pyrzyce, 25.-27. 5.

FESTIVAL LUBLIN
Lublin, 15.-23. 7.
TYDZIEŃ KULTURY
BESKIDZKIEJ
Bielsko-Biala, 5.-12. 8.
FESTIVAL INTERNATIONAL
DES RÉGIONS
MONTAGNEUSES
Zakopane, 2.-9. 9.
INTERNATIONAL FOLK SONG
AND DANCE FESTIVAL
Żelona Góra, 10.-16. 9.

Portoriko
FESTIVAL INTERNACIONAL DE
FOLKLORE DE PUERTO RICO
Puerto Rico, 6.-14.1.

Portugalsko
FESTIVAL FOLCLORICO
INTERNACIONAL DE
GULPILHARES
Valadares, 5.-12. 8.

Řecko
INTERNATIONAL FESTIVAL OF
FOLKLORE IN NAOUSSA
Naoussa-Imathia, 5.-10. 7.
INTERNATIONAL FOLK
FESTIVAL OF IOANNINA
Ioannina, 8.-14. 7.
FESTIVAL D'OLYMPE
Katerini, 17.-23. 7.

SRN
VOLKSTANZFESTIVAL
BALINGEN
Balingen-Frommem, 18.-26. 5.
INTERNATIONALE
TRACHTENTAGE 1990
Kleinblittersdorf, 1.-4. 6.
INTERNATIONALE STADTFEST
IN SCHWABISCH-HALL
Balingen, 7.-11. 6.
HESENTAG
Schlitz, 9.-10. 6.

INTERNATIONALE MUSIK-UND
FOLKLOR IN WEIPERZ/
HESSEN

Sintal, 14.-18. 6.

INTERNATIONALES

TRACHTENTREFFEN MOSEL

Kröv/Mosel, 29. 6.-3. 7.

EUROPÄISCHES

GRENZILANDTREFFEN

Bitburg/Eifel, 7.-9. 7.

EUROPÄISCHE

JUGENDWOCHE

Witzenhausen Hessen, 14.-22. 7.

INTERNATIONALE TRACHTEN-

UND MUSIKFEST ELTERS/
RHÖN

Hofbieder, 24.-27. 8.

LAUTERBACHER GILDEFEST

Lauterbach, 30. 8.-3. 9.

INTERNATIONALE KILBIG

Braulingen, 19.-23.10.

SSSR

THE SECOND INTERNATIONAL

FOLKLORE FESTIVAL

Kijev, 23.-28. 5.

"BALTICA FESTIVAL"

Vilnius, 12.-17. 7.

Španělsko

FESTIVAL FOLKLORICO

INTERNACIONAL DE

EXTREMADURA

Badajoz, 20.-28. 6.

FESTIVALES BURGOS

Burgos, 25.-29. 6.

FESTIVALES DOS HARMANAS

Dos Hermanas Sevilla, 28. 6.-3. 7.

FESTIVALES JAEN

Jaen, 28. 6.-3. 7.

FESTIVAL INTERNACIONAL DE

FOLKLORE "CIUDAD DE

CADIZ"

Cadiz, 4.-10. 7.

FESTIVAL INTERNACIONAL DE

FOLKLORE DE CIUDAD REAL

Real, 10.-15. 7.

FESTIVALES AVILES

Aviles (Asturias), 12.-15. 7.

FESTIVALES SOLLER

Soller (Mallorca), 15.-20. 7.

FESTIVAL INTERNACIONAL DE

FOLKLORE DE PORTUGALETE

Portugalete (Bizkaia), 19.-31.7.

VEILLES D'ESTIU A BLANES

Blanes, 23.-27. 7.

MOSTRA FOLKLORICA

POPULAR

Viveiro-Lugo, 3.-5. 8.

XORNADAS DE FOLKLORE

Ourense, 3.-13. 8.

FESTIVAL DE BAILES

POPULAIRES DE COIN

Coin (Malaga), 4.-7. 8.

FESTIVALES FERROL

Ferrol, 5.-9. 8.

FESTIVAL FOLKLORE

COMUNITEE VALENCIA

Mogente (Valencia), 16.-20. 8.

FESTIVALES RONDA

Ronda (Malaga), 30. 8.-5. 9.

FESTIVALES CATALUNYA

Barcelona, 5.-17. 9.

Švédsko

RATTVIKSDANSEN

Rattvik, 23. 6.-1. 7.

Švýcarsko

FESTIVAL FOLKLORIQUES

INTERNATIONAL

D'OCTODURE MARTIGNY

Martigny, 29. 7.-5. 8.

RENCONTRES FOLKLORIQUES

INTERNATIONALES

Fribourg, 21.-26. 8.

Turecko

INTERNATIONAL 23RD APRIL

CHILDREN'S FESTIVAL

Ankara, 16.-27. 4.

INTERNATIONAL YESILKOY

FOLK DANCE FESTIVAL

Istanbul, 7.-13. 7.

ULUSLARARASI HALK

OYUNLARI VE HALK MUZIGI

SENLIGI

Laleli/Istanbul, 24.-30. 7.

INTERNATIONAL FOLK DANCE

AND MUSIC FESTIVAL

Istanbul, 26. 8.-2. 9.

ULUSLARARASI ATAKOY

FOLKLOR FESTIVALI

Bakirkoy/Istanbul, 5.-11. 10.

USA

INTERNATIONAL FESTIVAL

PROGRAM

Lake Buena Vista (Florida), 1. 1.-31.

12.

INTERNATIONAL FOLKFEST

Murfreesboro (Tennessee), 11.-18. 5.

OLDE COUNTRY

INTERNATIONAL FOLK

FESTIVAL

Branson (Missouri), 19.-28. 5.

THE NORTH CAROLINA

INTERNATIONAL FOLK

FESTIVAL FOLKMOT USA

Waynesville (North Carolina), 26. 7.-

-5. 8.

IDAHO INTERNATIONAL FOLK

DANCE FESTIVAL

Rexburg (Idaho), 28. 7.-5. 8.

HOLIDAY FOLK FAIR

Milwaukee (Wisconsin), 16.-18. 11.

Velká Británie

SIDMOUTH INTERNATIONAL

FESTIVAL OF FOLK ART

Sidmouth (Devon), 3.-10. 8.

BILLINGHAM INTERNATIONAL

FOLKLORE FESTIVAL

Billingham (Cleveland), 11.-18. 8.

(Zpracováno podle brožury "CIOFF calendar
of festivals 1990")

VÝZNAMNÉ JUBILEUM (STO LET ČESKÉHO LIDU)

Josef Jančář

Vzpomínáme-li sté výročí vzniku časopisu Český lid, necítíme to kupodivu nostalgicky jako povinnou oslavu zažloutlých stránek dlouholeté tradice, nýbrž spíše jako impuls k jejímu překonávání, jako inspiraci pro další rozvoj československého národopisu.

Český lid vznikl za specifických podmínek rozvoje badatelské činnosti v českých zemích Předcházel mu vznik české univerzity v první polovině osmdesátých let, jejíž profesori od J. Golla, J. Gebauera a T. G. Masaryka až po J. Polívku nebo V. Tilla prověřili v druhé polovině osmdesátých let zatuchlý antikvariát tehdejších společenských bádání vědeckou opravdovostí, projevující se na veřejnosti nejvýrazněji odhalením rukopisných padělků.

Mladé generace národopisců si dnes možná dostatečně neuvědomují, jak úzce je svázán rozvoj československého národopisu s bojem o Rukopisy i s rozvojem národopisného snažení na Moravě. Mluví-li totiž Masaryk o tom, že devadesátá léta - na jejichž počátku vznikl Český lid - byla silná a důležitá doba, jakési otevírání oken do světa a přitom hledání sebe samých, Jan Herben ostrými konturami naznačil obraz předchozích osmdesátých let, jenž byly závěrečnou fází bojů o Rukopisy a vytvořily duchovní podmínky pro svobodný rozvoj společenskovědních bádání. Ve své Knize vzpomínek konstatoval, že Rukopisy byly kámen, o nějž se rozrážely dva světy: mladá generace, která měla vyšší vědecké vzdělání, která měla v sobě kus světovosti proti provincionalismu, vlastenectví proti vlastenčení, a představitel starého světa, kteří měli v rukou moc, ovládali národní korporace a diktovali ve vědě. Revoluce počatá mladou univerzitou znamenala odboj mladých proti starým v lůně vědy a přinášela renesanci českého vědeckého světa, v němž mělo padnout heslo, že všechno české je hezké.

Vzpomínky redaktora Naší doby jsou však jen horizontem životního jeviště, na jehož forbině se odehrávaly dialogy progresivních a retardačních proudů v tehdejších společenských vědách. A věru je někdy obtížné zjistit, která replika kam vlastně náleží. Bylo tomu tak i se vznikem Českého lidu, jehož první redaktoři patřili každý do poněkud jiného myšlenkového proudu: Lubor Niederle ke skupině historiků,

sociologů na pražské universitě, ovlivněných tehdejšími výraznými ruskými badateli (například A. N. Pypinem nebo A. N. Veselovským), Čeněk Zíbrt spíše ke skupině vlastenectvé inteligence, blízké názorům Františka Bartoše, "moravského Kolberga", a "Olomoucké družiny" kolem časopisu Vlasteneckého muzejního spolku olomouckého. Tento časopis přivítal srdečně Český lid slovy: *Konečně tedy má československá lidověda svůj orgán a můžeme ihned doložit: orgán důstojný veliké a důležité úlohy své. Nebudeme zde opakovati stesků na to, že jsme se toho dočkali tak pozdě, když ráz národnostní s převeliké části lidu našeho již je setřen, nebudeme si stěžovali do literárních poměrů našich, zejména moravských - které nepřály časopisu tak odbornému; pokud to neveliký rozsah našeho časopisu musejního při mnohostrannosti jeho programu dovozoval, věnovali jsme lidovědě moravské zajisté pozornost takovou, že můžeme právem říci, kterak jsme razili dráhu a připravovali půdu pro budoucí český časopis folkloristický.* Vždy znovu se při hodnocení každého významného počínu dere do popředí snaha pochopit a porozumět osobnostem zakladatelské generace, schopným překonat nesmírné počáteční potíže a předat štafetu další generaci s vírou, že dílo bude pokračovat. Je třeba uznat, že Český lid představuje v československém národopise soubor materiálových prací, zachovaných v tomto časopise často jako jediný pramen o zaniklých jevech, a zpracovaný tak, že je použitelný i pro dnešní vědeckou práci. V Českém lidu se zároveň projevují dobové proměny zájmu o národopis u nás, ale nepochybně i osobní badatelský přístup Čeňka Zíbrta, který se nezáuštěnil ani bojů o Rukopisy, ani nezasahoval do vědeckých polemik své doby. Při obhajobě Českého lidu proti mladým kritikům napsal, že "jsa oddán svým pracím, nepěstuji a nevyvolávám polemik. "Avšak nejen pozitivisté na přelomu 19. a 20. století, ale i dnešní badatelé soudí, že polemika je jedním z důležitých prvků rozvoje vědeckého myšlení, i když pro toto konstatování nemáme u nás z posledních čtyřiceti let mnoho dokladů.

Jedním z nejvýznamnějších Zíbrtových spolupracovníků v prvních ročnících Českého lidu byl brněnský František Bartoš. I při svých povinnostech středoškolského profesora

a později ředitele slovanského gymnázia v Brně vykonal dosud nedoceněnou sběratelskou a organizační práci. V roce 1891 dokonce spolu s V. Brandlem obnovil Časopis Matice moravské a do prvního ročníku Českého lidu napsal i nejobsáhlejší příspěvek z moravského prostředí (Pověry a zvyky lidu moravského při hospodářství). O významu této spolupráce svědčí věnování šestého ročníku časopisu: "Slovutvému pánu panu školnímu radovi Frant. Bartošovi zasloužilému pracovníkovi na poli československé lidovědy k šedesátým narozeninám připisuje na důkaz hluboké a upřímné úcty šestý ročník Českého lidu jménem všech spolupracovníků Českého lidu Čeněk Zíbrt."

Není pochyb, že František Bartoš si zasloužil tuto poctu za neobyčejné dílo na poli moravského národopisu. Avšak právě v této souvislosti si můžeme lépe uvědomit spíše šířku tohoto díla na rozdíl od vědecké hloubky díla jeho přítele ze studií Jana Gebauera, a pochopit zároveň podstatu některých sporů, které kolem Českého lidu v devadesátých letech 19. století probíhaly.

Čeněk Zíbrt s Luborem Niederlem sice společně založili Český lid jako první pokus o počátek nezbytné organizace práce, nutné "k velikolepé budově československé ethnografie", avšak Niederlův odchod z redakce v roce 1895 měl zřejmě širší důvod než jen "nával práce", jak uvádí. Patřil totiž k okruhu badatelů kolem Athenea, zatímco Č. Zíbrt ke "kroužku České chalupy", jehož členy byli R. Tyršová, J. Koula, J. L. Pič a další představitelé tehdejších vlasteneckých snah, jejichž podstata je zachycena v Čapkových Hovorech s TGM. Masaryk zde uvádí: . . . *pozorné jsem se probrodil literaturou XVIII. a XIX. věku, abych prokoukl dobu kolem Rukopisu a náladu, ze které vzešly: tu romantiku, ten historicism, tu touhu měřit se s jinými národy, zejména s Němci.*

Předmluva k prvnímu ročníku Českého lidu

Předmluvu uveřejňujeme jako historický dokument z počátků našeho vědeckého národopisu. Je to jeho programově prohlášení i první ucelená koncepce. Odmyslíme-li si dobový archaický sloh, zůstane řada myšlenek aktuální i pro dnešek.

Podávajíc první číslo "Českého Lidu" do rukou české a slovanské veřejnosti, pokládají badatelé jeho za svou povinnost

Pro tehdejší představitele moravského národopisu, zejména Františka Bartoše, P. Ignáce Wurma, pro sestry Wanklovy, zejména L. Havelkovou, ale i pro další moravské spolupracovníky Českého lidu, se jeví názory profesorů pražské univerzity příliš svobodomyšlné. Při tom moravští národopisní pracovníci sledovali národopisné bádání v tehdejší Evropě; mnozí byli například členy společnosti Verein für öster-reichische Volkskunde, založené v roce 1894 ve Vídni. Jejich filozofická východiska byla však novodobou vědou už tehdy překonána.

Václav Tille vystihl dobové proměny vědeckého národopisného myšlení v časopise Styl z roku 1909, když upozornil, že ti, kdož hledají náhradu za strnulé klasické a osvícenské kultury v kultuře rolnictva, vázaného panskou mocí na půdu a na své vesnice, a chtějí návratem k minulosti rozvíjet nové národní citění a myšlení, museli zjistit, že uvolnění poddanství a roboty strhlo hráz dělicí lid od ostatních vrstev národů a že lidová kultura a umění je velmi složitý výsledek postupné práce všech věků.

Nepochybný přínos Českého lidu je v tom, že zachytil mnohé jevy, jež by už dávno upadly v zapomnění, a přes mnohé výhrady měl (a má) výrazný podíl na rozvoji národopisného bádání jak v desetiletích před první světovou válkou, tak i později. K hodnocení časopisu jako formě poznávání historie československého národopisu se budou vracet další generace badatelů. Tímto příspěvkem chceme naznačit důležitost komplexního přístupu a povinnost dnešních pokračovatelů nejenom navazovat na předchozí dílo, ale obohacovat je novými vědeckými přínosy tak, aby se Český lid stal skutečným organizátorem vědeckého národopisného bádání v současnosti.

promluvit několik slov o jeho důležitosti, potřebě, programu a vedení.

Nechtíce znova dovolávat se toho, že již téměř všechny cizí literatury podobnými podniky se honosí, chceme spíše ukázat na potřebu sborníku "Český Lid" z věci samé. U nás a pro nás v době nynější má pěstování lidovědy české a slovanské význam hluboký. Studiem tímto nabýváme vedle poznání celého vývoje tělesného i duševního i poznání toho, čím se ve svém životě, ve svém kulturním vývoji lišíme od ostatních

Jan Kouta: Muž a žena od Trenčína, chlapec z Velké, dívka ze Zemanského Podhradí (Kresby k článku O kroji lidu slovenského, Český lid I, 1891)

skupin lidových v Evropě, nabýváme poznání a pochopení naší národní svéráznosti, poznání a vědomí, kterého již pozbývají mnozí Čechové z valné části proto, že přizpůsobivše se nynějším moderním požadavkům odcizují se lidu a splývají se všeobecným proudem nivelisující vzdělanosti.

Kdo by popíral, že vědomí naší svéráznosti, jež tvoří přirozené i podmínky našich zvláštních potřeb, tužeb a snah, nedovede posilniti a vzpružiti síly v odvěkém zápase za uhájení naší národní individuality? Zda v době, kdy se nám na jedné straně vytýká odcizení se kultuře slovanské, duchu slovanskému, a na druhé straně s příhanou a potupou kultura naše se prohlašuje za cizí, které nám sousedé prý uštědřili, nejde nám o to, abychom po této stránce prostudovali svoji minulost i přítomnost a s vědomím pravdy mohli ukázati to, co ryze naše, české, slovanské a co teprve vlivem západoevropským přibýlo? Lidověda česká může tu pověděti, bude-li bádáno soustavně a na základě nynějších požadavků vědeckých.

Pořadatelé však dále nepochybují, že studium a poznání lidu má i veliké účinky mravní, povznášející. Jako člověk tělesně pookřeje, když z hlučné vrávy života velkoměstského octne se v zátíši odlehlé vísce, na kvetoucích lučinách a v tišině lesní, tak, tušíme, pookřeje i náš duch v únavném ovzduší hesel praktických studií lidu českého, jehož jsme sobě až na skrovné výjimky málo všímali, málo sebe samy poznávali, studovali. Poznejme český lid, pokud ještě čas! Poznávejme, jak duše jeho, neovanutá dechem moderní civilizace, v různých krajích dosavad po starodávnu žije, prostě myslí, hluboce cítí, jak citům svým a myšlénkám dává průchod svými významnými obřady a obyčejí, písněmi, zábavami, svým životem veškerým. Celý život našeho lidu místy ještě je tak prostý a nelicný, že žítí se v jeho duši, značí sebe povznést, sebe osvěžit. Nepochybujeme však, že bedlivé studium českého lidu uvitá i celý svět vědecký s radostí a uznáním; tím, že chceme zkoumati jeho minulost i přítomnost, jeho vznik i dráhu,

kteřou prošel ve svém vývoji, tím budeme moci přispěti i českou hřívnou ku poznání vývoje lidstva celého, jenž, jak Lubbock, Tylor, Bastian aj. ukázali, řídí se často zákony všude platnými. Nemůže proto býti pochyby, že důkladné studium i jedné skupiny lidové přispěje k rozšíření mnohých otázek národovědy světové, jako tomu naopak.

Založili jsme "Český Lid" jako první pokus a počátek nezbytné především organizace práce. Program jeho jest v jeho názvu. Vše, co se týká lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Slovensku a jeho poměru k národům příbuzným a okolním, dojde v něm místa. Není to sborník prací jedné vědy, ale sborník prací, jež s různých stanovisek osvětlovati budou vznik, vývoj a život, slovem, celé bytí lidem reprezentovaného národa českého.

U nás se již dosti pracovalo a řada prací českých badatelů cenou svojí vysoko vynikla, ale celkem česká práce lidovědná nemajíc svého orgánu byla nucena uchýlovati se k různým spíše zábavným časopisům, při čemž často i proti vůli spisovatelově trpěla forma vážnější, vědecká.

Zvláštním úkolem a cílem "Českého Lidu" bude soustavně řízenou organizací práce a sbíráním příslušné látky všeho druhu přispívati ku vypracování budoucí veliké lidovědy národa českého. Tento cíl jest ideálem, jenž povede i naši snahu pořadatelskou. Chceme jednak sbírat vhodnou látku mezi lidem, jednak shromáždit a organisovati kolem "Českého Lidu" všechny snahy, související s jeho programem, aby všichni, kdož směrem podobným pracují a budou pracovati, soustavně ukládali jednotlivé kameny k velikolepé budově československé ethnografie. Že organizace taková bude možná, toho zdařilý pokus ukázal se již nyní potěšitelným zjevem, že takorba všichni badatelé čeští ochotně slíbili podporovati snahu pořadatelskou.

Ještě k jedné věci chceme poukázati. Český lid předem jest haluzí mohutného kmene slovanského; lid český dále zeměpisnou polohou a svou historií je zároveň částí lidové skupiny středoevropské, ba západoevropské. Jeho bytí může se důkladně poznati jen tehdy, když vztahů napověděných nikdy nespustíme s očí, i dále, pamětlívi jsouce obecně platných zákonů, všímati

si budeme i analogií vývoje lidstva celého. Zkoumání vztahů všech stránek lidu českého k ostatním národům, s ním se stýkajícím buď příbuzenstvím, původem nebo polohou zeměpisnou, je hlavní zásada, kterou chceme se řídit.

Z této zásady pochopí čtoucí náš oddíl bibliografický a přijme, jak doufáme, s povděkem tím více, že nebylo dosud českého časopisu, jenž by pravidelně podobný přehled odborné literatury přinášel a že tudíž valná část našich pracovníků, hlavně venkovských, vzdálených od knihoven a ruchu literárního, jimž není možná sledovati přímo cizí práce a dozvídali se o novinkách v literaturách slovanských i cizích z oborů, jež studují, nemohla pracovati s takovým rozhledem a hloubkou, jak by si byl mnohý přál a jak toho vědecké stanovisko požaduje. Ovšem nedostatek místa nutí, abychom přestávali jen na pracích důležitějších, často pouhý název a stručný obsah čtoucímu podávající, aby jsa jim veden, našel sobě, čeho při svém studiu potřebuje.

Těmito zásadami vedeni chtějí se pořadatelé snažiti, aby povýšili a udrželi "Český Lid" na výši vědy nynější, a pamětlívi jsouce, že svoboda myšlenek je první podmínkou pokroku při hledání pravdy, pokládají za svou povinnost otevřítí ji sloupce Českého Lidu" dokořán. Sborník náš neodmítne z řady přispěvatelů nikoho i s míněním protivným, jen když se s vážnou prací a poctivou, slibnou snahou přihlásí. Za mínění svá odpovídá ovšem sám.

Toutéž zásadou budeme se řídit i v přehledu kritickém. Vedle referátů přijmeme i posudky, jsouce přesvědčeni, že věcná kritika - a jen věcnou kritiku budeme pěstovati - jest mocnou pákou pokroku.

Pod tímto programem, ježž chceme seč síly naše plniti, zveme srdečně všechny bez rozdílu, kdož pracují v oborech, do programu "Českého Lidu" zapadajících, i všechny, kohož zajímá poznání lidu českého, ku podpoře nového časopisu. Vítán bude každý, komu jde o věc!

V Praze, v září roku 1891.

Redakce

MORAVSKÉ NÁRODOPISNÉ VÝSTAVY NA KONCI 19. STOLETÍ

Miloš Melzer

V roce 1891 formuloval F. Šubert, ředitel Národního divadla v Praze, návrh na uspořádání velkolepého výstavního národopisného podniku, pozdější Národopisné výstavy československé. Inspiroval jej úspěch České chalupy, která byla v témže roce instalovaná na Jubilejní výstavě v Praze. Na Moravě mělo své základy organizování národopisné práce bezprostředně spojené s činností Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci (dále VSMO) a několika jednotlivců, kteří sbírali a vystavovali doklady lidové kultury. Jejich aktivita byla často i koncepčním předobrazem příprav celonárodní výstavy.

Členové VSMO věnovali pozornost ornamentu v lidové výšivce. Rozsáhlá organizační i sběratelská práce umožnila začátkem roku 1885 uspořádat v Olomouci výstavu moravských lidových výšivek, jejíž ohlas podnítil další zájem o kulturu vesnického lidu. Dokumentace ornamentů orientovala pozornost olomoucké národopisné družiny také na malovaná velikonoční vajíčka a již v roce 1886 mohli zájemci zhlédnout výstavu několika set kraslic ze všech koutů Moravy.

Výstavní aktivita VSMO vyvolala na Moravě řadu ohlasů. Ženský spolek Vesna uspořádal v Brně v roce 1888 výstavu lidového vyšívaní ze sbírky E. Zavadila z Uherského Ostrohu a v roce 1890 se konala v Holešově výstava sbírky E. Pecka. Významné organizační zkušenosti přinášelo pořádání putovních schůzí VSMO. Na několika místech Moravy (mezi nejvýznamnější patřilo zasedání spolku v roce 1887 v Němčicích na Hané a v roce 1888 v Orechově u Brna) přerostly výjezdní schůze olomouckého spolku v národopisné slavnosti. Jejich součástí byly výstavy regionálních památek lidové kultury, které provázely praktické ukázky, malování vajíček apod. Na programu byly též inscenace zvyků a obřadů.

Takový byl základ pro formování přípravy na Národopisnou výstavu československou (dále NVČ). Moravskou specifickou dokresloval vývoj struktury organizace. Původní návrh

na zřízení ústředního odboru v Brně a krajinského v Olomouci neměl potřebnou životaschopnost. Zatímco pracovníci v čele s P. I. Wurmem soustavně žádali o instrukce, o brněnském odboru nebyly žádné zprávy. J. Klvaňa proto doporučil novou organizaci, jejímž základem byly národopisné regiony. Začaly se formovat hanácké, valašské, slovácké a brněnsko-horácké odbory. Během následujících tří let vzniklo na Moravě osmapadesát místních odborů; i když se některé po krátkém čase opět rozešly, většina z nich odvedla obrovský kus práce při přípravě NVČ. Většinu regionálních akcí provázely pamětní spisky. Neměly podobu katalogů, ale staly se příležitostí k publikování často zevrubných informací o dokumentaci kulturních jevů.

Nejaktivnější odbory pracovaly na Hané. Kvalita národopisné práce odpovídala úrovni profesionální připravenosti celé řady dobrovolníků, což se projevilo i v organizačním propojení jednotlivých akcí. Ustanovením místního odboru se začala rozvíjet sběratelská činnost, jejímž vyvrcholením byla ve většině případů instalace výstavy ze shromážděných dokladů o životě lidu.

Členové většiny z jednatřiceti doložených národopisných odborů zahájili také rozsáhlou osvětovou práci. Na přednáškách seznamovali veřejnost se smyslem národopisné výstavy i s praktickými ukázkami sběratelské práce. Například převrovský odbor, který se ustavil na půdě čtenářského spolku, vykázal za období příprav na výstavu celkem třicet přednášek. Většina výstav byla realizována v roce 1893. (Termíny respektovaly harmonogram, který platil ještě v první polovině roku 1893 a podle kterého NVČ v Praze měla být uspořádána v roce 1894.) Příkladnou ilustraci rozvoje regionálního národopisného sběratelství nalezneme v bývalém litovelském okrese. Tak jako jinde, i zde především činnost jednotlivců podminila dynamičnost procesu a jeho úspěšné završení. Pro tuto oblast byl vůdčí osobností MUDr. J. Smyčka z Litovle.

Veřejná schůze se konala v Litovli 15. září 1892 a na programu byla přednáška P. I. Wurma O významu národopisné práce a výstavy. Zvolený výbor přistoupil k organizaci práce na litovelském okrese. Jeho členové začali propagovat myšlenky výstavy v terénu a ohlasy se brzy dostavily. Již 25. září 1892 byla v Nákle uspořádána schůze, na které referent z Litovle objasnil význam národopisné výstavy, metodiku sbírání exponátů, což názorně demonstroval na přinesených ukázkách lidového vyšívání. Výsledkem diskuse bylo založení místního národopisného odboru pro sbírání dokladů v Nákle a příškolních obcích. Intenzivní sběratelská a dokumentační práce vyvrcholila uspořádáním výstavy, která byla otevřena 22. května 1893. Za tři dny navštívilo instalaci mnoho zájemců domácích i z okolí. Koncepce výstavy naznačila všeobecné projektové tendence, kdy doklady lidové kultury, tak jak je klasifikujeme z dnešního hlediska oboru, byly doplněny archeologickými nálezy, mincemi, starými rukopisy a tisky. Výstavu provázely národopisné slavnosti s předváděním honění krále, přijímám za souseda, svatby a přástek. U příležitosti výstavy vydal O. Vidrman pamětní spisek s názvem Na památku národopisné výstavy v Nákle roku 1893. V této vesnici také vznikla oficiální fotografie pro pražskou výstavu, na níž byla zachycena skupina Hanáků a Hanaček oblečených do krojů pro různé příležitosti - na svatbu, úvod, mariánský svátek apod.

Na litovelském okrese proběhlo celkem sedm místních výstav. Vedle Nákla byly v Bílsku, Cholině, Příkazích, Senici, Seničce a Vilémově. Litovelští organizátoři se neuzavírali do hranic okresu. K větší aktivitě vyzývali také české obce na sousedních převážně německých okresech Uničovska, Šternberska, Mohelnicka a Zábřežska.

Místní výstavy položily základ krajské výstavě, která byla v Litovli otevřena od 13. do 21. srpna 1893. Dobové zprávy hovoří o jejím velkém úspěchu. Výjimečnost výstavy spočívala v kolekci dokumentů lidového stavitelství. Vedle fotografií a technických nákrešů byl sestaven i model hanáckého gruntu se žudrem.

Postup práce na přípravách celonárodní výstavy představoval v litovelském okrese modelovou situaci v propojení obcí se správním střediskem a přirozeným centrem regionu. Tento způsob organizace byl pro Moravu doporučován pražským výborem, nestal se však běžným.

Výstava v Kojetíně otevřená od 3. do 5. července 1892 a vyškovská výstava pořádaná od 20. srpna 1892, na kterou přišlo podle novinových zpráv přes 10 000 lidí, představovaly

P. Ignát Wurm

zdařilé odstartování výstavní činnosti v hanáckých městech. Ve Vyškově založený národopisný spolek i po výstavě vyvíjel činnost. Členové výboru ustanovili třiatdacet specializovaných odborů a území okresu pokryli síti šedesáti tři důvěrníků, kteří zajišťovali terénní práce.

V Prostějově byla 25. června 1893 zahájena národopisná, umělecká a průmyslová výstava. Dochované zprávy charakterizují národopisné oddělení jako bohatou krojovou expozici, kterou doplňovala hanácká jízba, kde po dobu výstavy pobýval krojovaný pár. Myšlenka zabydlení pražské výstavní vesnice zde nacházela své inspirační zdroje. V Přerově se při přípravách na krajskou výstavu spojil národopisný odbor s výborem pro výstavu průmyslovou, hospodářskou a uměleckou. Plán i realizace představovaly největší

MUDr. Jan Smyčka

akci tohoto druhu na Moravě. Národopisná část překonala dosavadní regionální koncepce. Získala přídomek srovnávací, protože organizátoři instalovali doklady kultury Hané, Valaška a Slovákka a především na krojových textiliích demonstrovali regionální rozdíly. Projev dr. L. Niederleho při slavnostním zahájení výstavy 12. srpna 1893 vyzněl jako obdiv k dokonalosti a bohatosti vystaveného materiálu. Do 3. září navštívilo výstavní síně přes 25 000 lidí. Po dobu trvání výstavy probíhaly ve městě různé doprovodné akce. Byl uspořádán sjezd studentů, sjezd sokolské župy, výstava dobytka a sjezd hostinských. Národopisný sjezd se konal 27. srpna. Jako hlavní řečník vystoupil jednatel pražského výboru dr. E. Kovář. Kritizoval důraz kladený na vnější efektivnost, sběratelskou práci klasifikoval jako hromadění krojů a výšivek. V jeho

projevu zazněly kontroverzní stanoviska, která řečník zaujímal k části moravské národopisné reprezentace. Kovářův despekt k práci mnoha moravských nadšenců a odborníků vyvolal značnou bouři nevole. Na stránkách novin se těmto sporům přičítal i politický podtext.

Celkem bylo na Hané v době příprav na NVČ zorganizováno dvacet šest výstav, které často provázely národopisné slavnosti. Tímto počtem se region zařadil na první místo na Moravě. Na Valašsku vycházely přípravné práce k dokonalé reprezentaci regionu na NVČ z organizačních a odborných zkušeností členů Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí; její předseda P. E. Domlubil byl významnou osobností vlastivědné práce. Představu veřejnosti o významu národopisné dokumentace formovaly přednášky delegáta Moravské besedy J. Tůna, které v lednu 1892 vyslechli zájemci ve Valašském Meziříčí, Rožnově, Vsetíně a Valašských Kloboukách. Ve Valašském Meziříčí se 18. dubna 1892 sešli na koordinační schůzce zástupci všech odborů na Valašsku, které byly založeny ve Valašském Meziříčí, Rožnově, Vsetíně, Kelči, Frenštátě pod Radhoštěm, Vizovicích a Brušperku. Na programu jednání bylo zřízení ústředního valašského výboru, problémy sběratelské činnosti, diskuse o typu valašské usedlosti, která by měla být na výstavě instalována, a na závěr doporučení k organizování místních výstavek.

Ze všech odborů byl nejaktivnější vsetínský, v jehož středu pracovala celá řada vynikajících odborníků i nadšenců. Za všechny bychom měli jmenovat M. Václavka. O intenzivní práci odboru svědčí termín realizace výstavy, která byla otevřena jako jedna z prvních na Moravě ve dnech 14. až 28. srpna 1892. Měla oddělení umělecké, průmyslové a národopisné. Velký dojem zanechala instalace krojů, atraktivní součástí expozice byly interiéry valašské jizby a šenku. V den zahájení výstavy byla uspořádána národopisná slavnost s valašskou svatbou a dožatou. V poslední den výstavy se konal národopisný sjezd, na kterém sto padesát účastníků zastupovalo valašské, slovácké, hanácké, brněnské, horácké, slezské a slovenské odbory. Za přítomnosti delegátů z Prahy v čele s předsedou výkonného výboru NVČ hrabětem V. Lažanským byly projednány koncepce národopisných muzeí i zřizování sběracích městských muzeí. V témže roce v září uspořádal malou výstavku rožnovský odbor. Byl na ní prezentován materiál získaný místním sběrem. U příležitosti sjezdu moravských učitelů ve Valašském Meziříčí ve dnech 21. až 23. května 1893 byla také připravena národopisná výstava.

P. Eduard Domlivil (1846-1921)

Velký úspěch zaznamenala výstava ve Frenštátě pod Radhoštěm, konaná od 13. do 20. srpna 1893. Rozhodující podíl národopisného materiálu doplňovaly exponáty z oblasti průmyslu, umění a školství. V den zahájení proběhla národopisná slavnost, na které chasa z Kozlovic předváděla lidové tance a družbové z Trojanovic zvali na svatbu. Vedle krojů a výšivek z Frenštátu pod Radhoštěm, Štramberka, Veřovic, Kozlovic a Trojanovic byly mimo jiné nainstalovány interiéry valašské jizby, měšťanského pokoje a valašského šenku, kde po dobu výstavy vyhrávala lidová hudba z Kunčic.

Další období činnosti se neslo ve znamení sladění příprav na pražskou výstavu. Ve Valašském Meziříčí proběhlo 11. března 1894 významné pracovní setkání delegátů všech valašských odborů. Pokračuje iniciativa vsetínských pracovníků,

Matouš Václavek (1842-1908)

kterí začali pracovat pod hlavičkou Ústředního národopisného odboru valašského.

Na Slovácku byl rozvoj národopisné práce pro výstavu v Praze neodmyslitelně spojen s osobou J. Klvani. Některé jeho podněty měly celomoravskou působnost a byly respektovány pražským přípravným výborem. Střediskem aktivní práce se v prvních měsících stal Hodonín, kde byla 11. září 1892 otevřena národopisná, průmyslová a umělecká výstava. Za hojně účasti delegátů se následujícího dne konal výstavkový sjezd, na kterém zazněly zajímavé pracovní náměty. Týkaly se organizace krajinských národopisných výstav na Moravě a jejich významu pro přípravu NVČ v Praze. Byl podán návrh na zřizování krajinských sběracích muzeí, která by pracovala pro ústřední národopisné muzeum

Josef Klvaňa (1857-1919)

v Praze. Při výběru sídelního města muzea na Slovácku se zvažovalo mezi Hodonínem a Uherským Hradištěm. Dr. L. Niederle jako zástupce pražského výboru ocenil ve svém příspěvku moravské nadšení a vyslovil přání, aby i v Čechách zavládl obdobný entuziasmus. V témže roce byla národopisná výstava v Kloboukách u Brna.

Tiskem proběhla informace o poradě slováckého ústředního národopisného výboru, která se konala 5. srpna 1893 v Hodoníně. Zpráva se zmiňuje o přeložení sídla výboru z Uherského Hradiště do Hodonína, o jednáních kolem založení národopisného muzea v Hodoníně a upozorňuje na nezbytné zajištění důstojné reprezentace Slovácka na výstavě v Přerově. Z popudu F. Kretze se konala 15. října 1893 v Blatnici národopisná slavnost, jejímž hlavním bodem programu bylo

vinobraní doprovázené starobylými zvyky a slovácká svatba. Většina účastníků ocenila zachovalost slovácké lidové kultury.

V dalších střediscích regionu se výstavy pořádaly až v roce 1894. Ve Velké nad Veličkou se konala od 21. do 23. července a byla spojena s ukázkami celé řady lidových zvyků, demonstrací živé lidové výroby a zaměstnání mužů a žen v různých ročních obdobích. Výběr byl poměrně reprezentativní a návštěvníci si mohli vytvořit obraz o životě na Horňácku. Na výstavě našly své místo také exponáty z lidové kultury slovenské strany Karpat.

V Napajedlích připravili výstavu ve dnech 12. až 15. srpna 1894 u příležitosti oslav Svatoplukovy památky a z podnětu Matice školské. Během tří dnů jejího trvání seznámili se návštěvníci s ukázkami lidové kultury z kontaktní oblasti Hané, Valaška a Slovácka. Na výstavě v Uherském Brodě, která byla v místnostech národní a měšťanské školy otevřena 19. srpna a trvala do 24. srpna 1894, zaujímal dominantní postavení oddělení lidových krojů a výšivek z okolních obcí.

V Brně vznikl národopisný odbor pod protektorem F. Bartoše v listopadu 1892. Nenaplnil však původní představy, podle kterých měl pracovat jako ústřední odbor pro koordinaci národopisné práce na Moravě. U většiny členů postupně převládl skeptický názor F. Bartoše, který nevěřil velkým plánům národopisného hnutí. Pokud se někteří zapojili do práce, věnovali své badatelské a organizační schopnosti Brněnsku a dalším moravským regionům. Předpokládala se také aktivní účast brněnského Musejního spolku, který však v této době připravoval jiné projekty. Až v dubnu a květnu 1894 proběhla v Brně jednání o založení ústředního národopisného výboru. Ani další pracovní setkání (16. září se ho zúčastnili zástupci pražského výboru) nepřinesla pokrok v celomoravském organizačním propojení na NVČ a partnery pro ústřední výbor v Praze nadále zůstaly jednotlivé regionální národopisné odbory.

Za takové situace nelze se divit, že národopisná výstavní činnost byla v hlavním zemském městě téměř zanedbatelná. Pomineme-li výstavu Vesny v roce 1893, máme až z následujícího roku zprávu o národopisné výstavě otevřené 15. září v lužánecké restauraci.

Velikou aktivitu vyvinuli v Boskovicih, kde v roce 1892 byla téměř celý srpen otevřena umělecká, národopisná a průmyslová výstava. Hlavními organizátory byli členové akademického feriálního klubu a výstava se stala příležitostí k pořádání různých slavností a sjezdů. Národopisně zaměřená vystoupení královniček a horácké svatby doplnily sjezdy hasičů, živnostníků

apod. Také následujícího roku zde byla v délce deseti dnů otevřena národopisná výstava.

Pozoruhodným způsobem se rozvíjela národopisná práce ve Velkém Meziříčí, kde se krajinická výstava konala ve dnech 25. srpna až 10. září 1893. V národopisném oddělení dominovaly četné ukázky bílého vyšívání a interiér světnice z horské oblasti. Většina exponátů později vytvořila nejstarší sbírkovou kolekci velkomeziříčského muzea. Doklad příkladné národopisné práce nalezneme rovněž v Tišnově. Z podnětu čtenářského spolku byla 7. listopadu 1892 svolána ustavující schůze národopisného odboru, který doporučil zřídit okresní výbor se sídlem v Tišnově a šestnáct farních odborů. Krajinickou národopisnou výstavu zahájili 6. srpna 1893. Po dobu jejího šestnáctidenního trvání byly jako doprovodné akce pořádány sjezdy učitelů, hasičů a sokolské cvičení.

Ve výčtu oblastí zapojených na Moravě do příprav NVČ nelze opomenout českou enklávu na Kravařsku a místa z okrajových zón národopisných regionů (Hranice, Příbor). Zdařilý počátek národopisných prací představovala výstava otevřená 2. září 1893 v Louče u Nového Jičína. Po dobu čtyř dnů návštěvníci obdivovali lidové výšivky a kroje, v programu národopisné slavnosti zaujaly obžinky z Bernartic. V Novém Jičíně založili 30. září 1893 Kravařský národopisný odbor, jehož úkolem bylo šířit po českých vesnicích kraje myšlenky národopisného hnutí. Jeho činnost kulminovala ve dnech 22. až 25. září 1894, kdy uspořádal výstavu v Libhošti.

Moravské národopisné výstavy představovaly vyvrcholení společensko-kulturní činnosti v regionech v době příprav na NVČ. Jejich organizování se stalo základem pro prezentaci různých forem kulturního i hospodářského života. Neodmyslitelnou součástí byly národopisné slavnosti, které demonstrovaly svébytnost lidu venkova. Ve spojení s výstavami se objevil i politický aspekt této práce, který zdůrazňoval vytváření a posilování národního vědomí. Romantizující pohledy na lidovou kulturu, které na Moravě v době výstavek měly v řadách organizátorů největší počet příznivců, přinesly reálný výsledek v podobě ojedinělé sběratelské akce. Jejím častým výsledkem bylo obohacení sbírek regionálních muzeí nebo zakládání nových místních muzeí, což byl významný mezník ve vývoji dokumentace a záchraně této části kulturního dědictví.

Přehled míst pořádání národopisných výstav na Moravě

1892: *Bílsko* (11. 12.), *Boskovice* (7. 8.-4. 9.), *Brodek u Přerova* (srpen), *Dětkovice u Zdounek, Hodonín* (od 11. 9.), *Chropyně, Klobouky u Brna, Kojetín* (3.-5. 7.), *Lipník nad Bečvou* (11. a 12. 9.), *Ořechov u Brna* (28. 8.), *Rožnov pod Radhoštěm, Skaštice, Tovačov* (14. 8.), *Vsetín* (14.-28. 8.), *Vyškov* (20.-28. 8.)

1893: *Blatnice* (15. 10.), *Boskovice* (1.-8. 8.), *Brodek u Přerova* (17. 7.), *Dřevohostice* (23.-25. 7.), *Frenštát pod Radhoštěm* (13.-20. 8.), *Hnojice* (20.-24. 5.), *Holešov* (1.-13. 8.), *Cholina* (6.-8. 2.), *Litovel* (13.-21. 8.), *Loučka u Nového Jičína* (2.-5. 9.), *Moravské Budějovice* (1.-10. 9.), *Náklo* (22.-24. 5.), *Prostějov* (25.6.-10. 7.), *Přerov* (12.-28. 8.), *Příkazy* (12.-15. 2.), *Senice na Hané* (9.-11.1.), *Senička* (22.-29.1.), *Slavkov* (20.-27.8.), *Tišnov* (6.-20. 8.), *Valašské Meziříčí* (21. a 22. 5.), *Velké Meziříčí* (25. 8.-10. 9.), *Vilémov* (6.-8.1.), *Žďár nad Sázavou* (6.-21. 8.)

1894: *Brno* (od 15. 9.), *Dačice* (1.-9. 9.), *Hranice* (2.-10. 4.), *Hulín* (26. a 27. 8.), *Ivančice* (15.-30. 6.), *Kroměříž* (2.-9. 9.), *Kvasice* (12.-19. 8.), *Libhošť* (22.-25. 9.), *Napajedla* (12.-15. 8.), *Příbor* (22.-24. 9.), *Šlapanice u Brna* (12.-19.8.), *Troubsko* (29.6.-1.7.), *Třebíč* (4.-11.11.), *Uherský Brod* (19.-24. 8.), *Velká nad Veličkou* (21.-23. 7.)

1895: *Telč* (24.-26. 3.)

Použitá literatura

BROUČEK, S.: České národopisné hnutí na konci 19. století. ÚEF ČSAV, Národopisná knižnice 65, Praha 1979.

CVRČEK, J.: Národopisné výstavy a slavnosti na Moravě roku 1892. Český lid 2, 1892, s. 70, 91.

GREGOR, V.: Národopisné výstavy na Hané před rokem 1895. Český lid 49, 1962, s. 76-80.

HOUDEK, V.: Literatura národopisných výstav roku 1893. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 11, 1894, č. 41, s. 33-35. Kronika Vlasteneckého spolku. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 4, 1887, č. 15, s. 95-98; 5, 1888, č. 19, s. 135-141; 7, 1890, č. 26, s. 95-98.

Litovelské noviny 2, 1892, č. 19; 3, 1893, č. 8, 11.

MELZER, M.: 100 let národopisné práce v olomouckém muzeu. Muzejní a vlastivědná práce 21, 1983, s. 14-27.

Národopisná výstava československá v Praze roku 1895. Praha, b. r. Našinec 28, 1892, č. 41, 97, 101, 112; 29, 1893, č. 90, 94, 103; 30, 1894, č. 70. ŠTIKA, J.: Valašsko a Národopisná výstava československá. In: 100 let muzea ve Valašském Meziříčí. OVM Vsetín 1984, s. 40-55.

VÁCLAVEK, M.: Národopisná výstava na Vsetíně ve dnech 14.-28. srpna 1892. Český lid 2, 1892, s. 221-230, 435-445.

Věstník Národopisné výstavy československé 1, 1893-1894, č. 1-7, 10, 16, 19; 2, 1894-1895, č. 3, 4, 6.

Výstava národního vyšívání v Brně. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 5, 1888, č. 17, s. 9-11.

MORAVSKÁ POUTNÍ MÍSTA

Marie Čeňková

K běžnému životu farností patřily v minulosti poutě, návštěvy posvátných míst s úmyslem získat milost nebo nadpřirozenou pomoc. Tyto cesty se konaly často za určitým cílem, kterým bylo například poděkování za přijatá dobrodíní, předložení prosby Bohu, vykonání uloženého pokání; zároveň byly veřejným vyznáním víry.

Poutě byly spjaty s určitým obdobím nebo s konkrétními dny v roce. Obyvatelé vesnic o nich věděli a již předem s nimi počítali, ať už se svou účastí na pouti nebo s vítáním procesí procházejícího přes jejich obec. Na vzdálená poutní místa se putovalo několik dní. Nechodilo se na ně tak často jako na poutní místa bližší. Bližší se pouť měla vliv i na chování věřících. Celkový průběh poutě měl zpravidla na starosti "starší bratr", člověk nejen zbožný, ale i organizačně schopný. Své nástupce si starší bratři volili sami ve chvíli, kdy cítili, že na tuto funkci brzy nebudou stačit. Svým pokračovatelům předali všechny potřebné rady a zkušenosti.

Poutě byly provázány řadou vnějších znaků (procesím, společným zpěvem, modlitbami a pobožnostmi, hudbou, korouhvemi, ozdobenou sochou světce, družičkami ap.), jejich množství a okázalost závisela také na finančních možnostech farnosti. Čím bylo procesí okázalejší, tím kladněji je přihlížející hodnotili. Společné modlitby, poutní zpěvy a pobožnosti se řídily stanoveným pořádkem, který udržoval vůdce poutě. K procesí směřujícímu do vzdálenějšího kraje se často během cesty připojovaly další skupiny poutníků. Postupem času začali poutníci k cestám na vzdálená místa užívat hromadné dopravní prostředky, hlavně vlaky.

Vnější podoba poutí a znaky, které je provázely, se během doby proměňovaly. V našem století se jejich podoba začala zvlášť výrazně měnit od padesátých let, hlavně v důsledku negativního vztahu státu k církvi a náboženství. Do osmdesátých let u většiny poutí někdejší okázalá forma téměř zmizela. Církevní slavnosti byly odkázány do prostor kostelů a jejich nejbližšího okolí, pěší procesí nebyla povolována. Poutě se uskutečňovaly často v rámci autobusových zájezdů na památná místa naší vlasti. Záleželo však na vnitřním postoji zúčastněných, nakolik tento zájezd prožívali jako pout'. Od loňského roku je v závislosti na změnách ve společnosti

situace odlišná. Ve formě a průběhu poutí a církevních slavností se odráží obnovující se respektování náboženské svobody.

Podoba poutí je dnes sice jiná než v minulosti, ale cit pro to, co pout' je, zcela nevymizel. Ne každá návštěva poutního místa je považována za pout'. Je to jen tehdy, jestliže ji člověk chce konat, koná ji vědomě a "něco ho to stojí" (čas, odříkání, námahu).

Hlavní část poutí směřuje do významných a zvlášť uctíváných poutních míst jednotlivých krajů. Na Moravě k těm známým a hodně navštěvovaným patří Hostýn, Velehrad, Žarošice, Tuřany, Svatý Kopeček, Blatnice, Hrabyně. V minulosti byly významnými středisky také Frýdek, Křtiny, Vranov u Brna, Zlaté Hory, Rychnov na Moravě, Dub na Moravě, Stará Voda a Kalvárie u Jaroměřic.

Hostýn jako mariánské poutní místo je doložen od 17. století. Na jeho návštěvnost měla vliv také politická a náboženská situace v zemi. Evangelický majitel bystřického panství Václav Bítovský z Bítova poutě zakazoval a starý votivní obraz na Hostýně dal zničit. Do rukou katolických majitelů se Hostýn dostal po r. 1633. Kostel byl obnoven a zničený obraz nahrazen novým. Počet procesí začal stoupat po vysvěcení nového chrámu v r. 1748. V tomto období trvajícím až do reforem Josefa II. přicházelo na Hostýn ročně 25-47 000 poutníků. V r. 1784 byl poutní kostel osvěcen a mariánský obraz přenesen do farního kostela v Bystřici pod Hostýnem. Oprava zpustlého chrámu byla povolena až v r. 1840 a dokončena po devíti letech. Od té doby poutní ruch opět rostl. Od poloviny 19. století byl Hostýn častým dějištěm velkých církevních slavností, což také přispělo k růstu jeho popularity. V osmdesátých letech minulého století byla na Hostýně zakončena slovanská pout' do Říma. Na počátku devadesátých let byl slavnostně posvěcen upravený hostýnský kostel s okolními budovami, r. 1895 proběhly oslavy 50. výročí posvěcení kostela, do kterého byly přineseny ostatky blahoslaveného Jana Sarkandra. Za dva roky poté vykonal pout' na Hostýn císař František Josef I. při příležitosti císařských manévřů konaných v okolí Bystřice. Na začátku

našeho století byla největší slavností korunovace milostné sošky P. Marie s Ježíškem v r. 1912.

Na Hostýn přicházeli poutníci po celý rok, nejvíc však v poutní sezóně, která začínala šestou nedělí po sv. Duchu, dále o svátku Nanebevzetí P. Marie (15. 8.) a na tradiční dušičkovou pobožnost v říjnu. Procesi přicházela především ze Záhoří a z Hané, ale také ze Slovácka a z Valašska.

Na věhlasu Hostýna má jistě svůj podíl i jeho poloha krajové dominanty a historický význam místa. Mezi lidmi je známá pověst o zázračném vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary v roce 1241, způsobené zásahem P. Marie, která vyslyšela prosby křesťanů; od této události se odvozují počátky hostýnských poutí. Od 17. století vystupovala do jejich popředí "zázračná voda", hlavní pozornost poutníků se však nadále soustřeďovala na milostný obraz. Hostýn byl později jediným poutním místem na Valašsku, kde byl pro poutníky vybudován hotel a po celou sezónu byly v provozu stánky s devocionáliemi, upomínkovými předměty a jiným zbožím. Výroba devocionálií z vosku byla přímo pod Hostýnem, kde se zhotovovaly ve velkém ještě v r. 1940.

Hostýn je hojně navštěvovaný i dnes, a to nejen o poutích. Již několik let se sem na Silvestra sjíždějí lidé, převážně mladí, aby tady oslavili konec roku, poděkovali za rok uplynulý a přivítali nový. Někteří snoubenci si hostýnský chrám vybírají k uzavření církevního sňatku.

Velehrad byl místem s poutním motivem svátku Nanebevzetí P. Marie. Dnes je znám především jako poutní místo k sv. Cyrilu a Metoději. Cyrilometodějská tradice se zde připomíná hlavně od 19. století v souvislosti s miléniovými výročími příchodu věrozvěstů na Moravu (v r. 863), smrti svatých Cyrila (r. 869) a Metoděje (r. 885), které byly podnětem k rozsáhlým poutím. V r. 1932 byli Cyril a Metoděj prohlášeni za spolupatrony velehradského chrámu. Mariánská úcta však není opomíjena. Po druhé světové válce vystupuje kult P. Marie - Matky křesťanské jednoty. Návštěva Velehradu bývá motivována také úctou k arcibiskupovi A. C. Stojanovi, který byl mezi lidmi oblíben a má v kapli baziliky svůj hrob. Mezi věřícími je dnes Velehrad považován za jedno z nejdůležitějších moravských poutních míst. Církev i některé organizace jej využívají k uspořádání akcí, v nichž nemalou úlohu sehrává spojení historického místa s náboženskou tradicí.

Velehradský kostel byl posvěcen r. 1228 a byl spojen s cisterciáckým klášteřem. V r. 1784 byl klášter zásahem Josefa II. zrušen. Na pout' sem lidé údajně chodívali i nadále. Velehradský

Památky z poutí na Hostýn

farář se už 1787 dovolával příplatku, protože na Velehrad přicházelo velké množství lidí. Na vrchol slávy přivedlo velehradský kostel působení jezuitů (od r. 1898) a k Velehradu duchovně zaměřená činnost A. C. Stojana.

V roce 1863 byl svátek sv. Cyrila a Metoděje přeložen z 9. března na 5. července, který je dnem hlavní velehradské pouti; místní mariánská pout' se koná 15. srpna. Na významné církevní slavnosti a hlavní poutě sem přijíždějí lidé z celé Moravy a ze Slovenska. Ke zvelebení Velehradu byly v minulém století založeny spolky Koruna soluňská a Matice velehradská.

O pouti před kostelem, Velehrad. Foto B. Pračka 1914

Žarošice jsou poutním místem především slováckým, ale jezdí sem také hodně Slováků a poutníků z Brněnska. Věřící z některých farností sem přicházejí v procesích i v uplynulých čtyřiceti letech, kdy to bylo zakázáno. Také poutní voda z tohoto místa je ještě dnes ve spojení s modlitbou užívána k léčebným účelům.

V Žarošicích je uctívána P. Maria Královna. O zdejší mariánské soše můžeme slyšet také jako o Staré Matce Boží Žarošické.

V období baroka stávala v kapli nedaleko Žarošic, na místě dnešní osady Silničné. V r. 1700 tam byla zřízena rezidence pro cisterciálky z Velehradu, která však byla za Josefa II. zrušena. Socha byla přenesena do žarošického kostela. Na

památku tohoto přemístění se dodnes koná o tzv. Zlaté sobotě průvod s osvětlenými sochami P. Marie. O Zdravé Vodě ústní podání vypráví, že to bylo místo, kde se zbožnému mládenci zjevila P. Maria a oznámila mu, že si toto údolí vyvolila ke svému uctění. V 19. století trvala zdejší poutní sezóna přibližně od svátku Nanebevstoupení (čtyřicet dní po velikonicích) do září. Vyvrcholením byly a dodnes jsou poutě okolo svátků Narození a Jména P. Marie (8. a 12. 9.) a již zmíněná Zlatá sobota. Průměrná roční návštěvnost v druhé polovině 19. století bývala 15 000 poutníků.

O Zlaté sobotě se v Žarošicích koná barokní zvyk "Poklona Panně Marii", někdy zvaný také "Pokora". Pokud je mně

známo, udržoval se tento zvyk z moravských míst už jen zde; před několika lety byl zaveden i v Týnci. Smyslem tohoto obřadu je, aby se P. Maria přimlouvala za hříšné skrze nevinnost dětí. Poutníci uvidí modřínové věnečky, které pak dostaly děti - družičky. K Pokloně patřily i zvláštní písně, které zpíval v kostele starší bratr. Děti klečely před oltářem, na kterém věnečky obětovaly P. Marii.

Tuřany jsou známy především jako mariánské poutní místo; bývá zde však připomínána také cyrilometodějská tradice a každoročními poutními oslavami se udržuje rovněž úcta ke sv. Anně. Svatoanenské poutě souvisí se zasvěcením někdejšího kostela v Tuřanech.

Cyrilometodějská tradice je spojována s mariánskou soškou. Podle jedné z verzí ústního podání ji darovali Moravanům k uctívání Cyril a Metoděj. Do Tuřan se dostala později, kdy ji našel jeden rolník. Podle jiné verze ji věrozvěstové donesli přímo do Tuřan a postavili ji na místo uctívaného bůžka Tura. Výrazným oživením cyrilometodějské tradice bylo konání několika staroslovanských bohoslužeb v uplynulých deseti letech.

Mariánská poutní tradice je odvozena od milostné sošky "P. Marie v trní". Podle legendy ji našel rolník v keři, donesl si ji domů a ona mu zázračně zmizela na místo, kde ji našel. Potřetí byl zázračně přenesen materiál připravený ke stavbě kostelíka. Na tomto místě, kde byla soška nalezena, pak vystavěli kapli, později kostelík. (Ve sporech o to, jestli sošku našel tuřanský nebo chrlický rolník, tuřanští chrlické rádi škádlivají: "Však ona Panna Maria věděla, proč od vás utíká!") Ojediněle se vznik tuřanského poutního místa mezi lidmi připisuje jezuitům.

Tuřany byly poutnický navštěvovány už před rokem 1600 a podle některých autorů byly v 17. a 18. století slavnější než Hostýn a Velehrad. Na rozšiřování mariánské úcty v Tuřanech se do značné míry podíleli významní církevní hodnostáři, kardinál František Dietrichstein a biskup Karel Liechtensteinský. Biskup Leopold Vilém (v úřadu 1637-1667) nařídil kněžím, aby v úctě k P. Marii Tuřanské vybízeli a podporovali ji. V Tuřanech se konaly významné církevní slavnosti. Z vděčnosti za vítězství katolické víry v Čechách a na Moravě uspořádal kardinál Dietrichstein v r. 1622 slavnou pout' z Mikulova do Tuřan. Zúčastnili se jí příslušníci nejružnějších sociálních vrstev nejen z Mikulova, ale i z obcí, kterými průvod procházel. Lidé si o této pouti údajně dlouho vyprávěli, protože zde byli pohoštěni a obdarováni stříbrnými penězi. V r. 1649 byla z Brna do tuřan-

Poutní obrázek ze Žarošic

ského kostela slavnostně přenesena mariánská soška, která byla ve válečnou dobu uschována mimo Tuřany. R. 1669 přijal v Tuřanech nově jmenovaný pražský arcibiskup a rajhradský rodák Matouš Ferdinand Sobek pallium jako odznak své nové hodnosti. R. 1673 byla udělena možnost získat plnomocné odpustky těm, kdo Tuřany navštíví v procesí a přistoupí zde ke svátostem. O tom, kam až byly Tuřany známy, vypovídají i poděkování věřících za vyslyšení proseb. Pocházejí z Brna, Bzence, Hradce Králové, Jihlavy, Kounic, Krumlova, Kutné Hory, Mohelnic, Náměště, Oslavan, Prostějova, Přízřenice, Uhřet, Velkého Meziříčí, Veselí, Vyškova, Žďanic, ale i z Vídne a z Uher.

Poutní obrázek ze Sv. Kopečka

V 19. století začínala poutní sezóna třetí neděli po velikonocích záslibnou poutí rajhradských farníků, kteří ji konají dosud. Jednu z květnových nedělí se ještě po druhé světové válce konala "Pout' mužů a jinochů". Procesí chodívalo z Brna přes Černovice a Brněnské Ivanovice. Ozdobenou mariánskou sochu nesli muži. Poutě se však účastnily i ženy a dívky. Poslední procesí chodívala do Tuřan v září. Poutníci přicházeli z Brna a okolí, z nejrůznějších míst celé jižní Moravy, ze slovenských vesnic ležících mezi Trnavou a Bratislavou. Na Svatý Kopeček u Olomouce přicházejí poutníci po celý rok. Toto místo má výhodné dopravní spojení s Olomoucí. Nejvíce lidí jej navštíví přes léto a o hlavních

poutích (2. července a 15. srpna). Poutníci z celé Moravy přicházejí také na odpustkovou pout' s eucharistickým průvodem, která se koná po svátku Nanebevzetí P. Marie. Kostel na Svatém Kopečku dal postavit olomoucký obchodník s vínem, který při návštěvě kostela sv. Martina v Lulči slíbil, že nedaleko svého domovského města vystaví obdobný chrám. Obraz P. Marie s Ježíškem do něj před vysvěcením údajně přinesl poustevník Matěj Sigar. Podnětem k poutím byla zpráva o zázračném nabytí zraku před mariánským obrazem baronem Alexandrem z Bory. Podle tohoto podám sahá, počátek poutí na pokraj 17. století.

Duchovní správu na Kopečku převzali premonstráti. Velké církevní oslavy se zde konaly v souvislosti se stým výročím nalezení mariánského obrazu v r. 1732. Vrcholem byla korunovace tohoto obrazu. Při této slavnosti přistoupilo ke svátostem na sto tisíc lidí. Svatokopecká P. Maria byla zobrazována i v malbách na skle a účta k ní byla rozšiřována i písněmi v kramářských tiscích.

K velmi známým poutním místům patří Blatnice, jinak také "Svatý Antoníček" u Blatnice. Je to místo hodně navštěvované dodnes, převážně poutníky ze Slovácka, jezdí se sem však i odjinud. Sv. Antonín Paduánský, kterému je kostelík zasvěcen, je vzýván mimo jiné jako pomocník při hledání partnera.

Poutní kaple byla vystavěna r. 1668. Poutě se zde konaly až do jejího zrušení r. 1786. Byly obnoveny na počátku minulého století, kdy byl kostelík z příspěvků věřících opraven. Nedaleko kaple je studánka se zdravou vodou. Na místní poutě se také sjížděli se svým zbožím různí prodavači; řady Stánků se táhly celým údolím.

Předním slezským poutním místem je kostel Nanebevzetí P. Marie v Hrabyni u Opavy. Malý kostelík zde byl posvěcen už v r. 1497. V 18. století dali majitelé panství postavit kostel nový. Ve spise z r. 1757 je uvedeno přes dvacet zázraků a milostí, které si zde věřící vyprosili. O povznesení tohoto poutního místa se zasloužil farář Josef Böhm, který zde působil dlouhou dobu v minulém století. Velké poutě se v Hrabyni konají o svátcích Nanebevzetí (15. srpna) a Narození P. Marie (8. září). V padesátých letech sem často jezdívali na výlety obyvatelé Opavy a Ostravy.

Poutní kostel Nanebevzetí P. Marie ve Frýdku - Místku bývá navštěvován poutníky ze Slezska, Moravy i Slovenska, především o mariánských svátcích. Součástí poutí bývá i návštěva kaple Sv. Kříže v tzv. Hájků.

Na počátku 18. století se rozšířila pověst, že socha P. Marie s Ježíškem, u které se lidé modlivají, bývá osvětlena neobyčejnou září. V roce 1706 byla postavena kaple, která však počtu přicházejících poutníků nestačila, proto se od r. 1740 začal stavět nyníjší velký chrám.

Podle letopisů zábrdovického kláštera byly v 2. polovině 17. století velkým poutním místem Křtiny u Brna. Zmínka o křtinském kostele a s ním spojené mariánské účtě pochází však již z r. 1320, kdy pro něj založil fundaci Jindřich z Lipé. Počet poutníků rostl zvláště po třicetileté válce. Proto bylo započato se stavbou nového kostela; nejprve byla postavena kaple sv. Anny (1718-1733), do níž byla přenesena uctívaná mariánská socha. Poutní kostel měli ve správě premonstráti, kteří jej museli po zásahu Josefa II. opustit. Poutě však nezaknily. Od začátku minulého století až do druhé světové války přicházeli do Křtin poutníci z Hané, Dražanské vysočiny a severní části Českomoravské vrchoviny. Křtiny byly také zastávkou na cestě do Sloupu.

Poutní sezóna ve Křtinách začíná na Nanebevstoupení Páně a trvá přes celé léto. Největší pouť připadá na Letnice. Loni se v její předvečer konal i světelný průvod. Na tuto slavnost přijíždí pravidelně také celá řada zábavných podniků Lunaparku.

K obrazu P. Marie Pomocnice do Cukmantlu neboli Zlatých Hor (dříve také Maria Hilf), začali poutníci přicházet počátkem 18. století. Tehdy se vyprávělo o podivné záři kolem něho. Toto místo však bylo založeno z vděčnosti k Bohu a Matce Boží za darování života dítěti. Do r. 1729 bylo z případů na tomto místě vyprošených uzdravení uznáno šest za zázračné. Obraz byl přenesen do farního kostela a na původním místě postavili kapli. Koncem 19. století putovalo do Cukmantlu ročně na 60 000 lidí. Ještě po druhé světové válce přicházeli poutníci i ze vzdálenějších míst Moravy. Kostelík byl však z důvodů rudného průzkumu v okolí uzavřen a r. 1973 zbořen. Poutní tradici dál udržovali věřící hlavně z Jesenicka. R. 1989 přinesli na poutní místo velký kovový kříž. Obnova zdejších poutí v současnosti nabývá na aktuálnosti. Byl založen výbor, který má na starosti jejich organizaci. V souvislosti se vznikem zdejší poutní tradice je idea obnovy místa spojována s myšlenkou ochrany života. Hlavní pouť se koná o svátku Narození P. Marie 8. září.

"Malá Mariacell" se říkalo poutnímu místu v Rychnově na Moravě. Sošku P. Marie mariacellské údajně před r. 1749 připevnil na strom místní kovář Jakub Franc. V r. 1750 byla prohlášena za milostnou. Poutníci sem

přicházeli i ze vzdálenějších krajů. Nejvyšší roční návštěvnost se blížila číslu 200 000 poutníků. Pro velký poutní ruch byla soška přenesena do filiálního kostela sv. Mikuláše v Rychnově. K poutnímu areálu patří také pramen zdravé vody, vyvěrající podle ústního podání na místě, kde byl kovář Franc uzdraven. Hlavní pouť se tu koná v červenci.

I Dub na Moravě patřil v minulosti k nejnávštěvovanějším poutním místům. Jeho vznik je odvozován od mariánského obrazu, který r. 1727 zavěsil rolník Opálka na lípu za osadu a o kterém se rozneslo, že u něj byly vyslyšeny mnohé prosby. Veřejná účta obrazu byla povolena až po jeho přemístění do farního kostela. Za Josefa II. poutě načas ustaly. Hlavní pouť je v Dubu v neděli po svátku Očišťování P. Marie. Druhým kultem na tomto místě je účta k andělům strážným.

Svého času patřila k nejznámějším a nejproslulejším moravským poutním místům Stará Voda u Bruntálu. Olomoucký jezuita Villerius podával v r. 1574 do Říma zprávu o trojím velkém zázraku, který se zde udál. Od r. 1601 vodíval do Staré Vody procesí kardinál Dietrichstein.

V baroku se velké poutě konaly o svátcích sv. Anny a narození P. Marie. Záslibné poutě sem přicházely z Olomouce, Oder, Kroměříže, ale i z řady německých měst.

V blízkosti kostela byla po druhé světové válce zřízena vojenská střelnice, takže dnes kostel chátrá.

Od 18. století se putovalo ze širokého okolí také na Kalvárii u Jaroměřic. Poutě zásahem Josefa II. ochably, ale neustaly. Trvají dodnes, i když ne v takové míře jako kdysi. S kopcem, na němž se rozkládá Kalvárie, spojovali lidé pověst o sídle zlého ducha Kadrmana. Teprve až na kopci vztýčili kříž, přestal prý je sužovat. Kaple byla na vrchu postavena na paměť moru. R. 1713 zde byl posvěcen chrám Povýšení sv. Kříže.

Převážná část obecně známých poutních středisek patří do skupiny poutních míst mariánských, která je na Moravě zastoupena skutečně nejpočetněji (P. Marii je jich zasvěceno na sedmdesát, nejčastěji Narození a Nanebevzetí P. Marie, P. Marii bolestné a Navštívení P. Marie). Na řadě z nich je uctívána Maria po vzoru některého z evropských poutních míst. Jsou to například: Petřkovice (o. Opava) - Lurdy, Rychnov na Moravě (o. Svitavy) - Mariazell, Hluboké Mašůvky (o. Znojmo) - Maria de Foy, Zlaté Hory (o. Bruntál) - Pasov, Travná (o. Šumperk) - La Saletty.

Velkou skupinou jsou také poutní místa ke cti svatých a andělů (na sledovaném území je jich kolem čtyřiceti).

Poutní obrázek ze Křtin

Na Moravě je nejrozšířenější kult sv. Anny (jedenáct míst ke cti této světice). Sv. Antonínu z Padovy je zasvěceno pět míst a čtyři jsou cyrilometodějská. Ostatním světcům je zasvěceno jedno nebo nejvýš dvě místa.

Poutních míst ke cti Nejsvětější Trojice a tajemstvím z Ježíšova života je na Moravě asi dvanáct. Nejsou tak známá jako místa mariánská nebo zasvěcená některému ze svatých a poutní tradice u nich, stejně jako u předcházející skupiny poutních středisk, nebyla v našem století rozšířena dál než do jejich okolí. Patrně nejrozšířenější jsou mezi nimi místa vzniklá po vzoru části Jeruzaléma spojených s Kristovým umučením, především podle Kalvárie (Hradec u Opavy, Kalvárie u Jaroměřic, Kalvárie u Krnova, Kotouč u Štramberka). Tři poutní místa jsou zasvěcena Nejsvětější Trojici (Konice u Prostějova, Klobouky u Brna, Švařec u Žďáru nad Sázavou). Ke sv. Salvátoru se putovalo do Dolních Životic (o. Opava) a od eucharistického zázraku odvozuje svůj vznik poutní místo Bludov (o. Šumperk).

Poutní obrázek z Tuřan

Podle poznatků získaných ze studia literatury, z rozhovorů s informátory i z vlastního pozorování je na Moravě a k ní přiléhající části Slezska kolem 130 poutních míst. Mnohé z nich jsou však navštěvované jen z blízkého okolí nebo mají pouze místní význam a pro věřící ze vzdálenějších oblastí jsou prakticky neznámá.

Použitá literatura

- EICHLER, K.: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku I/1. Brno 1887.
 JEŘÁBEK, R.: K otázce vzniku poutních míst a jejich vlivu na život a kulturu venkovského lidu. Český lid 48, 1961, s. 145-152.
 KUNZ, L.: Zaniklá výroba voskových obětín v Bystřici p. H. Naše Valašsko 13, 1950, s. 170-172.
 Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg 1938.
 LUDVÍKOVÁ, M.: Vranovské poutě z národopisného hlediska. Vlastivědný věstník moravský 24, 1972, s. 67-79.
 OBRTLÍK, K.: Poutní tradice na Moravě. Olomouc 1972.
 SLABÁ, H.: Typy moravských poutních madon v lidovém umění. FF UJEP, Brno, 1971, rkp. dipl. práce.

AUTORSKÝ RUKOPIS LIDOVÝCH VÝROBCŮ Z VÝCHODNÍCH ČECH

Karel Severin

Většina historických dokladů lidové výroby a výtvarné kultury života lidu je zcela anonymní. Muzejní záznamy zpravidla evidují pouze údaje o místě jejich nálezu, někdy o původu, vzácněji se objevují zprávy o užití a určení předmětů; informace o autorech jsou skutečně jen výjimečné. Anonymita hmotné kultury našeho lidu je ovšem pouze zdánlivá, každý předmět je výrazem tvůrčích, uměleckých a řemeslných kvalit konkrétní osoby. Významně se to projevuje především u výrobků výtvarně pojednaných. Takové předměty mají sice jistou schopnost vypovídat samy o sobě, ale ve své jedinečnosti většinou nemohou podat podrobnější sdělení o podmínkách a okolnostech svého vzniku, o motivaci tvůrčího činu autora a o povaze výtvarné složky jeho díla.

Kvalitativně jiné podmínky pro hlubší sondu do této problematiky vznikají, jestliže známe nejenom jméno a působišť autora, ale můžeme doložit také jeho životní osudy a dokumentovat jeho činnost celou kolekcí dokladů, popřípadě i datovaných. Tyto situace jsou však velmi vzácné. Často se sice stává, že z archiválií známe řadu jmen výrobců, dat a míst působení, nemůžeme však žádného autora spojit s určitým dílem, protože své práce nesignoval ani iniciálami. Uniká nám tak představa o skladbě výrobního sortimentu a výrazového rejstříku jednotlivých výrobců, o řemeslných podmínkách jejich práce, existujících sociálních vztazích a výtvarných vazbách. Pociťujeme to naléhavě právě u techniky a výtvarně zdařilých předmětů, jaké podle všeho vznikaly v dílnách nadaných jedinců, obdařených invencí i estetickým citem.

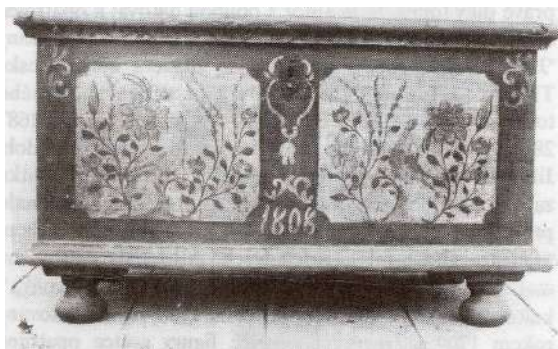
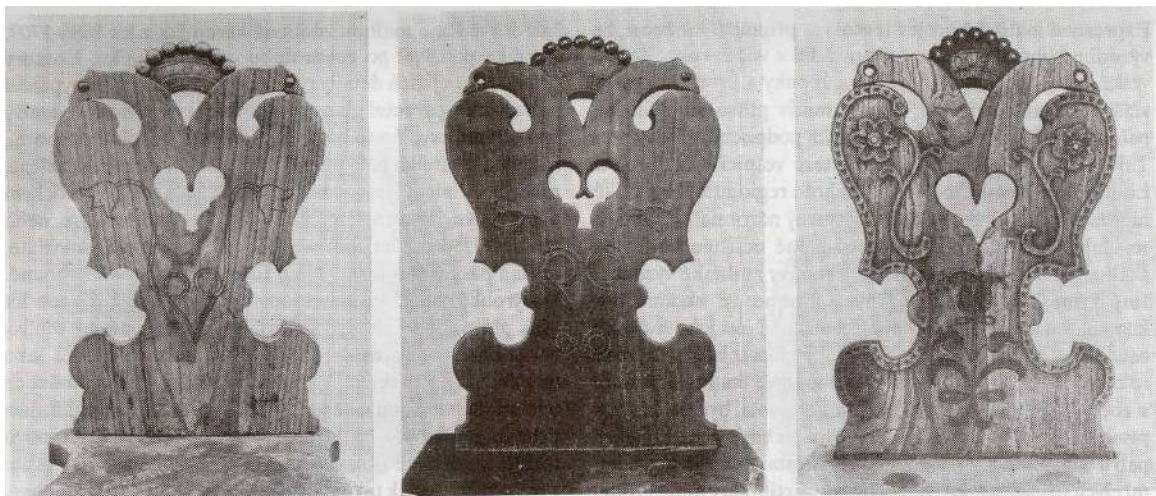
Ve vzácných případech je za příznivých okolností možné rozpoznat charakteristický rukopis některých lidových řemeslníků a připsat tak větší počet výrobků jednomu autorovi nebo jedné dílně. Autor sice pro nás i dále zůstává většinou bezejmenný, každé zmnožení dokladů jeho práce však ve své kombinaci násobí představu o jeho osobě. Pro tuto studii jsme z rozsáhlejší dokumentace záměrně vybrali pouze takové případy, kdy velké časové rozpětí datovaných předmětů,

pocházejících přesvědčivě od jednoho výrobce, dokládá mnohaletou kontinuitu autorovy tvorby.

Dnes bezejmenný truhlář nebo snad tesař, který podle nynějších uložení svých výrobků působil na přelomu 18. a 19. století někde v okolí měst Litomyšle a Vysokého Mýta, zhotovil tři dochovalé židle s řezbovanými opěradly tvaru dvouhlavého orla a každý kus opatřil vročením. Nejstarší, datovaná v korunce orla nápisem z vbíjeného mosazného drátu "ROKU 1799", měla původně vbíjením zdobenu i plochu opěradla, z níž se zachovaly pouze zářezy lože ve tvaru rozvilin a tulipánů; oči orla jsou vyplněny vložkami ze skla a kovu. Druhá židle z roku 1801 je pojednána stejnými výrazovými prostředky. Třetí exemplář, datovaný rokem 1818, je dost odlišný - autor dosáhl plastického efektu řezbou mělkého reliéfu v ploše opěradla a vrubořezem na jeho okraji. Zachoval ale svůj původní výtvarný projev intarzie drátem, který je však proti mladším dokladům podstatně náročnější.

Tvarování opěradel je u jednotlivých židlí odlišné pouze nepodstatně v proporcích některých detailů a svědčí o používání šablony pro předkreslení základního tvaru. Tento řemeslný prvek naznačuje, že autorem byl řemeslný výrobce a nezaměnitelný tvar i výzdoba jeho židlí mohly být výrazovými specifiky jeho dílny. Není bez zajímavosti, že židli s opěradlem tvarovaným do podoby dvouhlavého orla existuje značné množství, jejich výtvarné pojednání je však mimořádně rozmanité. Pracovně lze předpokládat, že mezi vesnickými výrobci existovala konkurence, proto mohli mít zájem o odlišení své produkce závazným druhem projevu. Našemu autorovi k tomu možná sloužilo opakované použití ne právě běžné techniky vybíjení ornamentu drátem a ráz autorské signatury má také charakteristická korunka s datovacím nápisem.

Dalším autorem, určujícím produkci své dílny po mnoho let neměnným výtvarným projevem, byl truhlář, kterému můžeme zatím připsat dvě truhly datované léty 1789 a 1808.

Nahoře: židle datovaná "ROKU 1799" (Okresní vlastivědné muzeum ve Vysokém Mýtě, i. č. 11A-24); židle datovaná "ROKU 1801", původem z Budislavi, o. Svitavy (Národopisné muzeum v Praze, i. č. 4965); židle datovaná "ROKU 1818" (Městské vlastivědné muzeum v Litomyšli, i. č. 1570). Dole: truhla vročená 1789, renovovaná v roce 1974 (Mladočov, o. Svitavy, soukromá sbírka); truhla vročená 1808 (Okresní vlastivědné muzeum ve Vysokém Mýtě, i. č. 11A-13).

Expresivní malířský projev tentokrát připouští možnost, že výzdobu klišovou temperou prováděl z volné ruky. Zářivé velké květy, vyplňující společně s úponky a drobnými lístky větší část polí truhel, a osobitý motiv ptáka stojícího na pařezu, jsou naprosto nezaměnitelným podpisem svého tvůrce. Také tento truhlář působil v některé vesnici v okolí měst Litomyšle a Vysokého Mýta. Z tohoto regionu známe velké množství malovaného nábytku, výtvarný názor našeho autora se však od ostatních výrobců nápadně odlišuje barevnou škálou, kompozicí a specifickými motivy malířské výzdoby. Jiný řemeslník, jehož produkci chceme ve zkratce dokumentovat, není bezejmenný a známe také část jeho životních osudů. Českotřebovský hrnčíř Jiřík Pivoňka mladší se narodil roku 1663 v hrnčířské rodině s dlouhou tradicí a zemřel v roce 1723. Podstatnou část svého života byl cechovním písařem, po jistou dobu také mladším cechmistrem. Přestože patřil k nejchudší vrstvě obyvatel města, byl v matrice zemřelých označen jako "honestus vir" - ctihodný muž. Zálību v písmu a psaném textu zdědil pravděpodobně po svém otci, který ve zdejším cechu vykonával přes čtyřicet let funkci písaře. Zručnost v písmu se odrazila nejen při vedení cechovních písemností, ale i v Pivoňkově řemeslné práci.

V muzejních sbírkách se podařilo bezpečně identifikovat sedm Pivoňkových výrobků z rozmezí let 1684-1720 částečně právě díky tomu, že je autor s oblibou datoval a opatřoval nápisy. Nejstaršími doklady jsou miniaturní talířek podepsaný "Jiřík Pivoňka 1684", talíř s rytým znakem města České Třebové a textem "1686 16 July" a džbán společného tovaryšského cechu v Ústí nad Orlicí datovaný "1687 28 Marty". Tyto práce vznikly ještě v tovaryšském období Jiřího Pivoňky. V roce 1687 se oženil - v matrice je při sňatku zapsán jako hrnčíř a muzikant, což v té době znamenalo profesionálního hudebníka - a byl přijat místním cechem za mistra. Dochovalými doklady jeho mistrovské tvorby jsou matrice kamnového kachle signované "1701 Giržik Pivoňka", kultovní nádoba lavabo s vročením 1708, džbán datovaný rokem 1709 a fragment matrice figury světece opatřené nápisem "Letha 1720, dne 24 Julý Giržj Pjwoňka W Český Tržebowý".

Z hmotných dokladů, které pokrývají rozmezí třicetišesti let, tedy podstatnou část Pivoňkova života, lze již usoudit mnohé o profilu jeho tvorby. Pro dokumentaci jeho činnosti jsme vybrali čtyři výrobky, na kterých můžeme sledovat výrobní techniku autora, malířský rukopis i škálu ornamentálních prvků.

Jak dosvědčuje malbou zdobená keramika z let 1686-1709, Pivoňka používal po celou dobu jednu techniku. Kontury ornamentů a jejich detaily ryl do engoby, nádoby po vypálení poléval transparentní glazurou a pak teprve jednotlivé motivy a ornamenty vyplňoval barevnými transparentními polevami, nakonec keramiku páčil podruhé. Základní škála žluté, zelené, modré a fialové barvy tak byla kombinována grafickým a barevným kontrastem linie ryté v engobě do rezného střepe. Džbány z let 1687 a 1709 mají identický tvar výdutě, hrdla i páskového ucha, jejich rozměry jsou téměř shodné. U výrobků, které vznikly s odstupem více než dvaceti let však překvapují i shody výtvarného řešení. Zdobné motivy na podhrdlí - patrně - zlidovělý vejcevec - stejně jako trojúhelníky a třísky u dna nádob, jsou na obou džbánech totožné. Shodné jsou také jednotlivé detaily boltců na kartuších džbánu z roku 1687 a lavaba z roku 1708. Ohlasy motivů těchto kartuší lze objevit i mezi vegetabilními prvky talíře z roku 1686. Avšak také další motivy jsou nápadně podobné, například granátové jablko na džbánu z roku 1687 se opakuje o dvacetjeden rok později na lavabu.

Vzhledem k účelu této stati se nemůžeme podrobněji zabývat dalšími vazbami ve výrazovém rejstříku Jiříka Pivoňky, především textovou složkou, která je důležitou částí jeho díla. Rozsáhlými nápisy ve verších jsou vybaveny oba džbány, o četnosti datovacích a autorizačních textů jsme se již zmínili. Není však bez zajímavosti, že Pivoňka opatřil jménem pouze dvě matrice a miniaturní, jinak nefunkční talířek z roku 1684, který snad mohl být jeho tovaryšskou prací, tedy předměty svého osobního majetku. Glazované výrobky zdobené malbou a rytým dekorem, určené jiným uživatelům, jménem neoznačí. Přestože je však ve výzdobě signoval právě svým autorským rukopisem.

Z představených autorů projevil největší rozmanitost výtvarné invence právě Jiřík Pivoňka. Musíme však vzít v úvahu, že proti výrobkům mistrů truhlářů nebyla jeho dochovalá keramika určena běžnému spotřebiteli, ale je patrně tvorbou výjimečnou. Cechovní džbán, další s vysloveně neoznačeným nápisem a výzdobou, kultovní nádoba - lavabo a snad ani talíř s městským znakem podle všeho nepatřily k běžným, každodenním výrobním úkolům řemeslníka. Je pochopitelné, že vnímavého tvůrce takové zakázky přímo naváděly k předvedení dovednosti a řemeslné zdatnosti, a Pivoňka toho využil. Jeho figurální a ornamentální kompozice, stejně jako humorné verše z nápisů džbánů i signování výrobků svědčí o značném profesionálním sebevědomí autora. Avšak

Práce Jiřího Pivoňky z České Třebové. Nahoře: talíř z roku 1686 (Městské muzeum v České Třebové, i. č. 72); džbán společného tovaryšského cechu kovářů zámečníků, bednářů a kolářů v Ústí nad Orlicí z roku 1687 (Východočeské muzeum v Pardubicích, i. č. Da 92); Dole: džbán z roku 1709 (Městské vlastivědné muzeum v Litomyšli, i. č. 1235/78); lavabo z roku 1708 (Městské vlastivědné muzeum v Litomyšli, i. č. 474).

přesto, že v našem případě šlo o zakázky nevšední, pozorujeme na všech exemplářích mnoho shod. Pravděpodobně to znamená, že Pivoňka ani při těchto mimořádných úkolech necítil nutnost pojetí své dílo zásadně jiným způsobem, než to odpovídalo jeho řemeslným a estetickým návykům. Materiál, který jsme shromáždili, je sice pouze troskou původně jistě mnohem členitějšího sortimentu tří výrobců, do jisté míry však představuje jejich osobní řemeslný profil a také určitou část výtvarné složky jejich díla. Při velkém časovém odstupu doby vzniku židlí, truhel i keramiky je u všech autorů nápadné zachování základních schémat tvarů předmětů, stejně jako kompozice a motiviky výzdoby, skladebnosti použitých ornamentů a forem technického zpracování. Velké rozpětí mezi časnými a pozdními výrobky a jejich technické i výtvarné shody naznačují, že tito autoři po celou produkční dobu zachovávali věrnost jednotě svého výtvarného a technického pojetí díla. Bylo by snad možné tvrdit, že výrazový rejstřík osvojený v mládí dominoval v jejich celoživotní práci. Vzhledem k nízké početnosti předmětů, které jsme ztotožňovali s jejich výrobcí, nelze jednoznačně tvrdit, že by se od tohoto principu nemohli uchýlit. Nabízí se však domněnka, že o změnu stylu snad ani neusilovali, protože ten mohl být jejich autorskou značkou. Posun v tvorbě můžeme pozorovat jen v kvalitativní rovině - Pivoňkovy pozdější práce působí výraznějším dojmem a také tvůrce židlí v odstupu devatenácti let dospěl k technicky náročnějšímu projevu. Pouze v práci mistra truhláře není

mezi truhlami z let 1789 a 1808 žádný pozorovatelný rozdíl. Vcelku můžeme konstatovat, že základní řemeslné a výtvarné složky díla všech tří představených řemeslníků zůstaly po doložené dobu jejich činnosti nezměněny.

Mechanismy, pod jejichž vlivem se formoval výtvarný názor řemeslných lidových výrobců, a které podmiňovaly rozvoj jejich tvůrčí invence, nejsou dosud plně prozkoumány. Přitom však tvůrčí osobnosti těchto - ve své době a v konkrétním prostředí jistě významných - jedinců nepochybně měly značný vliv na utváření estetického vědomí široké veřejnosti. Naše doklady přes svou fragmentálnost naznačují, že vývoj estetiky lidových vrstev mohl být do značné míry závislý na individuálních schopnostech a osobním vkladu jednotlivých řemeslníků, kteří pro tyto vrstvy pracovali. I když předložená dokumentace je v této podobě zatím výjimečná, shodné rysy nastíněných profilů životního díla tří lidových řemeslníků z východních Čech mohou být podkladem k úvahám o jejich postavení ve společnosti i vlivu na utváření lokálních forem výtvarné kultury lidu.

Literatura:

- NOVÁKOVÁ, T.: O rozličném nádobí a nářadí na Litomyšlsku. Český lid 2, 1893, s. 391-402.
PAJER, J. - SEVERIN, K.: Hrnčíř Jiřík Pivoňka z České Třebové. In: Z minulosti Českotřebovská, Česká Třebová 1988, s. 5-18.
TYKAČ, J.: Hrnčíř v České Třebové. Národopisný věstník československý 8, 1913, s. 73-88.

Vyrostli jsme v dobré škole ...

(Listování v dopisech Leoše Janáčka Martinu Zemanovi)

Jindřich Uher

Začneme od konce.

Tak nás ubývá, jako kdyby kořen podtínali, píše Janáček do Velké nad Veličkou v odpověď na telegrafickou zprávu, že tu zemřel ve věku pětadesáti let jeho přítel Martin Zeman, sběratel lidových písní, po Sušilovi nejzasloužilejší, jak řekl sám František Bartoš. V nekrologu, otištěném v Lidových novinách 3. června 1919 (M. Zeman zemřel 31. května), se Janáček rozepsal více: *Pravá ruka Bartošova; ta ruka bez které by nebylo bývalo jeho sbírek písňových ... Uměl vybírat z písní jen ty nejpěknější. V tisíci jím nasbíraných písní je podklad nejen hudební, ale básnický - slovesný.*

Zahleděl jsem se před lety na ruce Zemanova syna Leoše, tehdy už více než osmdesátiletého učitele, zakladatele několika hornáckých kapel, a představoval si, že možná tak nějak podobně je spínal na kolenou jeho otec, který na nás hleděl z portrétu na stěně. Ať se hneš kamkoliv, jeho oči tě vyhledají, napsal jsem potom v knížce Kam usedl pták (1977), kde je i tato podobizna Martina Zemana z pera Vítězslava Nováka: "Byl černovlasý, černoooký, měl dlouhé černé vousy, které si vždy po doušku slivovice pohladil."

Janáček to pak potvrdil ve fejetonu, v němž vzpomenu svou vůbec první návštěvu ve Velké v roce 1875: *Krojů oheň, písní náruživost! Ve Velké bradatý Martin Zeman, slivovice a hudec Tm ... Tu asi chytly se půdy kořínky Její pastorkyně.*

Ale nechci příliš vzpomínat s pomocí ohmataných stránek; ještě i dnes je totiž ve Velké k nalézání cosi původního, ne příliš známého. Jsou to třeba dopisy Leoše Janáčka Martinu Zemanovi, opsané na linkovaném papíře rukou Leoše Zemana, které tu opatruje vnučka Martina Zemana Jitka Garšicová spolu s dalšími památkami na významného sběratele. Nejednou jsme spolu hovořili při legendárním kalíšku hornácké slivovice o tom, jakým svorníkem lidové kultury a umělé tvorby z ní vycházející byl Martin Zeman, narozený roku 1854 (tedy stejně jako Janáček) ve Velké. Působil zde jako varhaník (studoval v Praze ve škole Skuherského), ale ovládal též klarinet a housle (hrával s velickým Trnem), a zhruba od roku 1880 sbíral při muzikách, zábavách a svatbách v okolí lidové písně. A nejen to.

"Tatínek popsal i zápasy hudců, nástroje i obyčeje, zachoval zprávy o zpěvácích," doplnil výčet tenkrát v polovině šedesátých let syn Leoš. Nestojí však Martin Zeman v populárně naučné literatuře poněkud ve stínu své významné sestry Kateřiny, vyhlášené zpěvačky i skladatelky písní?

"Sestra jeho Kateřina je znamenitá, cituplná zpěvačka. Písní zná, že by se z nich snad ani nevyzpívala; mně samému jich nazpívala ze tři sta, a uměla jich pořád 'víc a víc'. Veliká většina písní velických v této sbírce sebrána od ní," píše František Bartoš v knize Národní písně moravské v nově nasbírané o Kateřině, tehdy teprve dvacetileté. "Když jsem se jí ptal, od koho a kdy se všem těm písním naučila, pravila, že od děvčat na pastvě; starší lidé prý všech těch písní neuměli, mnohé prý jim nové byly, když je od kravaček zpívati slyšeli... O Kačence Zemanově hádal bych i z jiné důvodné příčiny, že ona sama jest původkyní leckteré písně velické ani si toho vědoma nejsou."

Potud František Bartoš, který zemřel v roce 1906, kdy bylo Kateřině, provdané Hudečkové, třiačtyřicet let.

"Učila jsem se od ní nosit kroj, chůzi, pohybům, i měnivost její tváře jsem studovala," vyprávěla pak Gabriela Horvátová Františku Kožíkovi o práci na své roli Kostelníčky, i když do Velké přijela s Janáčkem, kterého poznala při zkouškách, až za více než dva měsíce po premiéře Její pastorkyně v Národním divadle! Obraz vesnické ženy měla zřejmě na mysli při reprízách, kdy roli dotvářela ...

Opět jsem tedy v místech, kde se to všechno odehrálo; zde nebo o dva domy dál, kde bydleli Hudečkoví, vždyť je to konečkonců jedno. Genius loci ve Velké dříme dodnes snad všude! Aby ožil, postačí třeba jen zvednout z ubrusu zdobeného pestrým vyšíváním památník a vyhledat ony dvě stránky, na nichž se proti sobě rozmáchle podepsali Leoš Janáček a Gabriela Horvátová - Noltšchová, Kostelníčka. Stalo se tak 5. srpna 1916. Janáček sem ještě vepsal, že *vzpomíná dávných i dnešní doby*.

Před námi leží také složka dosud nepublikované korespondence, v níž jsou zaznamenána různá užší spolupráce obou přátel. První předznamenává rok 1891, to Národní divadlo uvedlo Janáčkův "folklórní" balet Rákos Rákocy a Janáček organizoval za vydatného Zemanova přispění slováckou kapelu na jubilejní výstavu. Datem 20. listopadu 1892, kdy se v Brně uskutečnil koncert, na němž účinkovali i Veličané, počíná druhé údobí, třetí pak je spoje s přípravou pražské Národopisné výstavy československé v roce 1895, za čtvrté je tu připomenuta Janáčková činnost sběratelská v letech před první světovou válkou, a konečně údobí páté, nejkratší, dokládá zmíněnou epizodu se studiem role Kostelníčky v létě 1916.

Martin Zeman nejen sbíral písně, a to ještě dříve pro Bartoše, ale také pro Janáčka organizoval velické hudce, zpěváky, tanečníky, byl jeho pravou rukou v terénu. Zemanova sestra Kateřina (v roce 1895 dvaatřicetiletá) nepochybně poutala návštěvy svým uměním, šarmem, a to jak v mládí, tak i později, kdy si nejspíš uchovala nehledanou noblesu vesnické ženy, kultivované tradicí.

Ještě se Janáček s Martinem Zemanem osobně neznal, či nesblížil (pomineme-li studentské okouzlení "bradatým mužem") a už mu ukládá úkoly: *Rád bych seznal tance Vašeho okolí. Chci proto k Vám . . . dojetí. Zastanu Vás doma? O laskavou odpověď Vás žádá oddaný Leoš Janáček*, píše do Velké z Brna 24. června 1891. Chystá se totiž Zemská jubilejní výstava a v Praze je zájem o folklór. *Veletčny příteli! Dojedu ráno do Strážnice. Snad tam bude lze dostati povoz?* upřesňuje korespondenčním listem 6. září 1891.

Údobí hlubší spolupráce pak se otevírá dopisem, odeslaným z Hukvald v srpnu následujícího roku: *Chci asi na dva týdny do Vašeho kraje, jednak pro studium, jednak abych smluvil s Vámi pohostinské vystoupení horňácké hudby při lidovém koncertu, který říditi v listopadu v Brně byl jsem vyzván. Chci vyjeti z Brna 1. IX. zrovna do Strážnice a u Vás ve Velké bydleti. Doufám, že mi pronajmete nějakou světničku. Odtud pak do okolí bych zapadal, k vůli variantům tanečním a hudebním místních tanců.*

bylo o Janáčka u Zemanů dobře postaráno, vysvítá z dopisu 20. září 1892: *Milý příteli! Předně Vám i milostpaní upřímně děkuji za laskavé pohostění - odpusťte, že jsem Vás tak dlouho znepokojoval.*

Janáčkovy dopisy nám pak objasňují přípravy onoho brněnského koncertu, na němž kromě Veličanů vystoupil i zpěváci brněnští: *... já jsem s nacvičením sborů bezmála hotov*, píše Janáček 1. listopadu 1892, když předtím (v říjnu) sděluje Zemanovi, že... *kroj velecký si zamluvily dámy v Hodoníně*. V tomtéž dopise se Zemana táže: *Zkoušíte již pilně?... Budete mít brzo sedláckou napsanou pro vydání?* Nedlouho před koncertem, počátkem listopadu, pak Janáček Zemana chválí: *Potěšil jste mne poslední zásilkou. Váš program jsem trochu ztenčil; obávám se, že bychom nebyli hotovi zavčas...*

Z "Pořádku Lidového koncertu, který pořádá brněnský odbor národopisné výstavy v Praze v neděli 20. listopadu o 5 hod. odpo. ve velké dvoraně Besedního domu v Brně", přiloženého ke korespondenci, se pak dozvídáme, že koncert měl čtyři části. Ve druhé vystoupili "občané veličtí pod vedením Martina Zemana", a dále zazněly sbory Křížkovského a Janáčkovy tance, např. Kožušek, Čeladenský a jiné, avšak ještě bez označení Lašské.

Janáček si od koncertu hodně sliboval, ale z jeho statě Hudba na Národopisné výstavě, otištěná v Lidových novinách až 10. a 14. června 1894 je znát rozčarování. Janáček se vzpomínkou vrací k brněnskému "lidovému koncertu", který nebyl

pochopen: ... *Obecenstvo, ač inteligentní, vše vidělo a slyšelo od lidových hudeců, jen ne to pravé jádro. "Lid" neměl prý koncertovat, ačkoli nekonzertoval.* . roztrpčuje se Janáček. Mohl to ovšem čekat! Také dnes i kultivovaní lidé rozpačitě přijímají slovácký folklór, vnímají-li ho zprostředkovaně, třeba v televizi, a nikoliv v místě jeho letitého a přirozeného bytu. Ještě dnes například na nevelkém Hornáckém stadionu pod Strážnou hůrkou ve Velké se hraje a zpívá tak, jak si to představoval Janáček v dopise ze 14. června 1906: *Zpěváci musejí mít radost, že zpívají a Vy, že je můžete poslouchat!*

Lidová píseň je při veškeré své odolnosti, prověřené staletími, velmi křehká, je to květ, který bez vody hyne a zavlažujícím pramenem je leccos z toho, co nás právě teď, na počátku devadesátých let dvacátého století, obklopuje, říkám si, vycházejí se svazkem Janáckových dopisů na dvůr u Zemanů, kde dosud kvete lípa, byť zbavená léty své nejmohutnější haluze, vlastně půle koruny, pod níž sedával sám Janáček ... A hleděl jsem do těch okýnek, v nichž se rdí stejně jako tenkrát prosté květy muškátu.

"Otec nikdy nezval zpěváky do pokoje", zní mi ve vzpomínce hlas Leoše Zemana: "Zapisoval vždy píseň tam, kde vznikla, kde byla skutečně zpívána. Když se zpívalo v noci, značil si noty abecedními písmenky a doma pak zápis rekonstruoval. Ctil vždy rozpoložení zpěvákovo. Od zasmušilého nevyžadoval píseň veselou a naopak ..."

Musela to být úmorná práce, i když krásná, a náročná na čas, zvláště při práci v obchůdku, varháníčení, při hospodářství, existenčních starostech. A brněnským koncertem neskončila, naopak!

Milý příteli! obrací se Janáček na Zemana dopisem 9. března 1894. *Jsem vyzván pražským sborem výstavním, abych zřídil "hudební odbor pro Moravu", který by vedl hudební část pro výstavu pokud se týče Moravy. Zvu Vás, abyste k tomuto odboru přistoupil. Hlavní věcí bude národní píseň. Rád bych, aby byla živou na výstavě, aby lid sám zpíval za okolností jako doma. Tu případně Vám hlavní úloha ...* A Janáček hned tento úkol ještě rozšiřuje: *Pokusem bude nezbytným, abyste letos ve Velké podobnou živou výstavku uskutečnili. Krátce na to (19. března) oznamuje korespondenčním lístkem, že ustavující schůze výboru bude v úterý 27. 3. o 7. hod. večer v čes. čten. spolku v Brně, který sídlil v 1. poschodí Besedního domu.*

Ale Martin Zeman se zřejmě nezval, protože 2. dubna se Janáček dotazuje: *Milý příteli! Co děláte? Slovácku přidělena na výstavišti Svatba. Jelikož jest na lidové slavnosti povoleno 20.000zl, tož se může něco vybavit... Budete mít letos ve Velké svou lidovou slavnost? Přičiňte se o to ze všech sil!*

Z následujícího dopisu je znát, že Veličané si žádali oddych, nicméně to na houževnatého Janáčka, i když nemocného (1893 byl v Praze operován, neboť trpěl chronickým hnisavým zánětem čelistní dutiny a výplachy se musel odtěžovat až do roku 1906, což jistě též způsobovalo jeho podrážděnost), přiliš neplatilo: *Z odpočinku třeba se vymanit!* velí jednoznačně v dopise 5. srpna 1894. V říjnu pak sice připouští obtíže, ale nepovoluje: *Je to velká práce, ale prosím, podvolte se jí hned a rychle. Již čas ubíhá.*

Janáček žádá po Zemanovi, aby sestavil čísla programu se stručným popisem a notací písní. Někáký čas je klid, do Velké přichází dáreček k Štědrému večeru - s doporučením *Vaši ctěné paní*, ale už 18. února 1895 požaduje: *Račte obzvláště zpěvy hned cvičiti: dojel bych k takové zkoušce...* A pak netrpělivý Janáček naléhá víc a víc: *Co je s prezentační listinou? Kdy bych mohl dojeti k nějaké zkoušce ?* ptá se už 6. února. A zakrátko vyčítá: *Milý příteli! Vy mlčíte jako pěna!* (6. března 1895), a znovu: *Vy mlčíte dosud, ač mnohé tím do trapných situací uvádíte.* (27. března) *Když mi neodpovíte ani slůvkem, tož mne přinutíte, abych k Vám zajel pro odpověď.* (10. dubna)

Ale sotva Janáček dostal, co potřeboval, a nebylo toho málo (v Praze vystoupilo z Velké na pětadesát dospělých a přes dvacet dětí z celkového počtu 260 osob "všech kmenů moravských"), obrací se na Martina Zemana s dalšími požadavky. Na vesnici je ovšem nepochybně plno práce na poli, ve stájích, není čas se vybavovat o písničkách a tancích, nicméně Janáček je neodbytný: *Jelikož neodpovídáte, tož přijedu ve čtvrtek 23. t. m.*

To se ovšem už psal květen 1895 a Národopisná výstava byla za dveřmi. Lze tedy pochopit i Janáčka, který riskoval neúspěch, a to tentokrát ve velkém! Veličané už asi měli naléhání pokrky, nicméně Zeman pracuje, i když mlčí. Ještě než Veličané odjeli do Prahy, sešli se zřejmě s Janáčkem na zkoušku, *věší, stranou, bez zvědavců*, jak si přál v dopise 21. května 1895 a oznamuje svůj příjezd na 23. května. Na Moravských dnech v Praze nakonec dopadlo vše výborně, nicméně Janáčkův dopis ještě z 9. srpna začíná výčitkou: *Vy nejste od listu!* Dokonce tu Janáček připsuje údaje o odjezdech vlaků na Prahu. Měl toho na hřbetě opravdu hodně; musel se též starat o finanční rozpočet. Kuriózní je úryvek z dopisu (4. srpna), v němž vytýká Veličanům domnělou neskromnost: *Prosim Vás, nač třeba dětem 50 kr a dorostlým po 1 zl při jízdě? Jedeme celý den, nikde ničeho nedostanou, těch buchet nějakých ať si vezmou z domu. Trochu vědomí!*

Muselo to být pestré dění, jehož odlesk lze ještě dnes zaznamenat ve Velké, vydá-li se člověk o Hornáckých slavnostech (bývají kolem 22. července) jen tak nazdařbůh časem a prostorem, když si místní hudci počnou notovat sami pro sebe, samozřejmě především sedlácké, které tak strhly už Janáčka. Viděl jsem je tam na Strážné hůrce nejednou; dnes už legendárního Joženu Kubika, méně známého, ale svým způsobem ještě ryzejšího Jana Norka, i jejich mladší pokračovatele, předčasně zesnulého Jožku Peška, dále Jarka Miškeřika, Martina Hrbáce, a další a další, jejichž jména už neznám. Ale stačí jen uslyšet na travnatém svahu pod někdejšími ateliérem malíře Karla Supa pár tónů vzlykavého smyče, aby si člověk řekl: To jsou oni, Hornáci, ostrůvek lidové kultury v moři hudby, která je nám původem docela cizí, a přece nás ovládá ...

Pražská národopisná výstava v roce 1895 ukázala život našich slovanských národů v tehdejší Rakousko-uherské monarchii, Janáček splnil obrovský úkol, ale díky regionálním spolupracovníkům, z nichž Martin Zeman patřil k nejprřednějším.

Velkolepá "živá výstava" (tenhle Janáčkův termín je třeba docenit, neznamená vůbec pouhou výstavu, ale v podstatě přehlídku, festival, jak tomu pojmu rozumíme dnes) skončila, ale Janáček se obrací na Martina Zemana znovu: *Sbíráš doklady ku harmonické stránce lidové hudby. Byl byste té vzácné ochoty a sebral byste na odpoledne popřípadě k večeru v neděli 27. tohoto měsíce hudce, kontráše a basistu najisto? Odměním se jim tak, že toho nebudou litovati.* A v dopise je ještě i tato charakteristická věta: *A teď, milý příteli, ještě několik žádostí.* Dopisem ze 14. července 1897 zas doporučuje Zemanovi jakousi společnost: *Postarejte se o ně přátelsky!*

V březnu 1903 děkuje Janáček za projevenou soustrast, to mu zemřela dcera Olga, ale už následující měsíc oznamuje: *Všeslovanská výstava v Petrohradě volá staré pracovníky národopisné do práce!* A dokonce 24. prosince 1905 zve na první schůzi "pracovního výboru českého pro Moravu a Slezsko". Dopisem 14. června 1906 pak vytyčuje práci výboru, připravujícího dílo Lidová píseň: *My nemůžeme jinak, než zase čestně obstát mezi ostatními sbírkami ostatních zemí. Zase třeba nastavit lásku k věci, kde se nedostává peněz! Už zase naslouchejte jako ptáčatům. Zpěváci musejí mít radost, že zpívají a Vy, že je můžete poslouchat. Tož s chutí k dílu, vyrostli jsme v dobré škole, Sušilové i Bartošové...*

V Janákových dopisech ještě následuje několik pozvání na výborové schůze (například na 19. srpna 1906 do Luhačovic, na 2. června 1909 do Brna), dopisem 29. května 1911 se Janáček ptá, *zda je možno uspořádat závody lidové pěvecké*, ale korespondence zvolna utichá; blíží se sklonek života Martina Zemana. Prátelství ještě ožije v roce 1916, kdy Janáček, po svém pražském operním triumfu, navštíví Velkou s Jelčou Kostelníčkou (Gabrielou Horvátovou): *Milý příteli! Děkujeme Vám za přátelské pohoštění a společnost upřímnou. Vzpomínáme, a to zejména sl. Vlastu aj tatička. Buďte zdraví všichni! Váš Leoš Janáček. - Pac a pusu Noltschová.*

Tuto pohlednici odeslal Janáček s Gabrielou Horvátovou z Luhačovic 27. srpna 1916. Je posledním Janáčkovým vzkazem, který došel do Velké za života Martina Zemana.

Sběratel lidových písní Martin Zeman z Velké je dodnes přítomen v české kultuře svým vkladem do Bartošových sbírek a spoluprací s Janáčkem. Ve svém rodném domě na velickém náměstí, označeném pamětní deskou, pak trvá i v autentickém prostředí, stejně jako časem poznamenaná, ale posud omamně vonící koruna lípy, pod níž sedával Leoš Janáček.

PÍSNÍČKA DO ZÁPISNÍKU

Tahle

1. Ta-ků sem si fra-já-re-čku za-mi-lovat, o-či čé-rné, bí-lé lí-čka,
ja-ko by ju ma-lé-re-ček vy-ma-lo-va-t, 57''

ga-žo by ju ma-lo-va-la ma-lé-re-čka.

(7. cimbalončus dopisodu proudu Nečas pírval bítu h.)

1. Takú sem si frajárečku
zamiloval,
jako by ju maléreček
vymaloval,
oči černé,
bílé líčka,
jako by ju malovala
malérečka.

2. Ale už je, moja milá,
šecko darmo,
už já mosím maširovat
zajtra ráno,
zajtra ráno,
skoro ráno,
spěš lež výjde jasné súnko
nad Komárno.

My z Moravy máme k lidové písni tak nějak trochu blíže nežli z Čech; a i když už jsem tolik let v Praze, mám lidovou píseň rád takovou - jak bych řekl - důvěrnou a nefolkloristickou láskou. Je mi v ní a s ní dobře. Moje maminka mi jich nazpívala na tucty; tak trošku sentimentálně, ale s neobyčejnou vroucností. A proto jsou mi lidové písně také blízké. Je v nich pro mne kus chlapectví a k tomu se člověk vracívá v myšlenkách tím častěji, čím dále má věkem. Nevěřím, že by lidová píseň podlehla náporu času. Ne. Ta po svém boku snese každého konkurenta. A ti konkurenti písně bývají pravidelně krátkého života. Lidová píseň je věčná; svou líbezností, svým cudným výrazem citu, svou úspornou dramatickostí - tím, co všechno poví ve třech čtyřech slokách. V lidové písni je tvář a srdce našeho lidu, i když někdy přijdou časy, že zní u nás málo. I když ona se zase ozve. A která z nich je pro mne nejmilovanější? Všechny mám rád. Ale jednu z nich přece mám tak trochu raději. Je v ní kus horoucího citu, je v ní i tragika rozchodu dvou milovaných, poví několika slovy a jímavou, nade vše jímavou melodií tolik, že by na to možná moderní poezie, moderní dramatika potřebovala bůhví kolik času a místa. Poslechněte si ji.

Alše Stareš

Karel HÖGER se narodil 17. června 1909 v Brně - Králově Poli jako třinácté dítě Františka a Marie Högerových.

Když mi bylo osm, nechtěl jsem být ničím. Vlastně hasičem. Možná pro tu helmu. V patnácti úředníkem nebo učitelem.. . To druhé se mu povedlo. Vystudoval Státní český ústav učitelský a od podzimu 1928 učil ve vesnicích kolem Brna. Souběžně s vojenskou službou absolvoval Státní hudební a dramatickou konzervatoř a r. 1932 se stal členem Zemského divadla v Brně. O dva roky později přešel do Národního divadla v Praze.

Nad proscénium Národního divadla napsali ti, kdo je postavili, prostá, ale monumentální slova: "Národ sobě." V srdci každého z nás herců by mělo být obměněné vyryto: "My národu."

Proč tě miluji, Národní divadlo? Protože v tom, co k tobě cítím, je ještě něco jiného než cit. Měl bych snad říci miluji a cítím". Obojí je nerozlučně spjato ve vztahu, který k tobě mám po všechna léta, po něž je mi dovoleno ti sloužit...

Na jeho scéně vytvořil více než sto postav našeho i světového dramatického repertoáru.

S velkou láskou se věnoval práci pro děti.

Abych byl docela upřímný: nejsem rutinér, mám proto vždycky trému, když mám číst novou pohádku.

Někdy se nám zdá, že určitý naivní půvab uměleckého díla nebo jeho doslovná interpretace je to pravé, to skutečně dětské. Myslíte, že se to zdá také dětem?

Přimhuřte oči a zavzpomínejte: třeba k vám v Mistrově podání promluví pan revírník s liškou Bystroušskou (jak o nich vyprávěl v brněnském rozhlasu) nebo moudrý Rumcajs s rozšafnou Mankou od Jičina nebo dokonce brněnská "senzace", cestovatel, badatel a spisovatel, jak se hrdě podepisoval, eskymácký náčelník Jan Welzl. V roce 1969 si před vánocemi napsal na tu nejpravější adresu:

Milé Jéžíšku, píšu Ti řečó, keró sem Ti névic psával, dyž sem byl děcko. Je takovy příslovi: "Kobyła jedná hřibětem, člověk dvakrát dítětem". "A já si je o každých vánocích opakuju, protože o každých vánocích tóžim byt obdarované... Šlo by to? Už předem Ti děkuje Tvůj K H.

Příspěvek o svém vztahu k lidové písni natočil Karel Höger v roce 1964. V dalších letech však svoje vyznám neustále doplňoval, například i o tohle:

A ještě za něco děkuji lidové písni: za jazyk, jeho čistotu a vybroušenost, jeho nezkalenost, kterou si my z moravské strany žárlivě střežíme a v níž věříme jako záruku umění; za nestárnoucí, stále trvající a zrající poklad české řeči, z něhož je mi dáno tvořit a v němž nacházím inspiraci i výraz...

Svůj mnohostranný talent rozvíjel Karel Höger ve všech oborech herecké tvorby; jeho jméno můžeme číst na více než šedesáti gramofonových deskách, filmy čítají rovněž přes šedesátku (nepočínaje krátké a dabing), vytvořil nesčetně televizních rolí, besed s posluchači, večerů poezie, přednášek, významně pedagogicky působil na konzervatoři, DAMU a FAMU atd. S Národním divadlem hrál v Paříži, na studijních zájezdech byl v Sovětském svazu, v Anglii a Mexiku. Byl nositelem mnoha vyznamenám a cen našich i mezinárodních. Stal se čestným členem mateřského Státního divadla v Brně a r. 1964 byl jmenován národním umělcem. Přes všechny pocty zůstal vždy skromný a náš.

Zda bych dovedl odejít natrvalo z této země? Ne, nikdy. Moje místo je jen na české scéně. Mravní imperativ této otázky vězí v tom, že jsem osudově určen se všemi, kdo mají tu čest tvořit české divadlo a kulturu vůbec, do tohoto prostoru, do této země...

(Úryvky jsou vybrány ze statí a autobiografických poznámek K. H.)

Antonín Jančík

FOLKLÓRNÍ SOUBORY NA ROZCESTÍ?

(Rozhovor s J. M. Kristem nejen o folklórních souborech)

Členové folklórních souborů jeho jméno dobře znají: J. M. Krist byl vedoucím několika souborů, pracoval jako autor, dramaturg a poradce, v posledních letech jako spolaautor a člen odborné poroty Soutěže o nej lepšího tanečníka slováckého verbuňku na strážnickém festivalu. Po letech pronásledování totalitním režimem se stal ředitelem Městského kulturního střediska v Brně, které sídlí na Radnické ulici v Domě U dobrého pastýře. Zeptali jsme se na jeho práci a názory na současný vývoj folklórních souborů.

Během své dosavadní práce se soubory se ti podařilo soustředit mnoho cených zkušeností a poznatků. Jak se dají využívat v tvé nynější práci?

Snažíme se o to, abychom pomohli, kde je nejvíc potřeba. Znamená to podporovat zejména činnost souborů, které se zabývají folklórem Brněnska. Okresní kulturní středisko Brno-venkov, které dříve o ně pečovalo, bylo bez náhrady zrušeno, a tuto péči nyní převzala naše instituce. Nedávno proběhlo školení souborů, 19. června se bude konat pravidelně pořádaná přehlídka Brněnsko tančí a zpívá, již se zúčastní na dvacet souborů ze širšího Brněnska. Chceme také zahájit jednosemestrový kurs s názvem "Škola Zdenky Jelínkové", který by mohli navštěvovat vedoucí souborů i případní jiní zájemci. V návaznosti na tento kurs plánujeme další běh této školy, asi třímestrový, který chceme věnovat Slovácku. Kromě Zdenky Jelínkové počítáme s účastí dalších odborníků, kteří by přednášeli o hudbě, zpěvu, zvycích a obecně o regionu. Frekventanti tak získají nejen praktickou znalost tanců na vysoké úrovni, ale také ucelený souhrn poznatků o Slovácku.

Název školy je určitě velmi případný, protože Zdenka Jelínková je naší nejpřednější znalkyní lidových tanců a jinde ve světě školy takových osobností už dávno existují. Mohou soubory už posílat přihlášky?

Až náš záměr nabude konkrétnější podobu, budeme akce popularizovat v tisku a v rozhlasu. Ale už nyní se soubory mohou předběžně přihlašovat. Další činností našeho střediska je vydávání národopisně zaměřené literatury, nejnověji vyšly Tance z Uherskohradištska od Zdenky Jelínkové, Ladislavy Košíkové a Jany Poláškové, ve spolupráci s Ústavem pro etnografii a folkloristiku jsme vydali sborník Národopisné studie o Brně. Pro letošní rok dále chystáme sbírku Josefa Bártka Lidové písně z Nivnice a monografii Milady Bimkové Z hudební minulosti Milotic. Výhledově připravujeme sbírku Lidové písně z Brněnska, kterou sestavila Marta Toncrová. Na tyto publikace předběžně soustředujeme odběratele, protože v dnešních podmínkách se můžeme pustit jen do těch edičních akcí, kde máme jistotu, že se najdou zájemci.

Narazili jste na finanční prostředky, což je pro všechny kulturní instituce a zařízení nejpálčivější problém. Jak se tato otázka řeší u vás?

Naše středisko má vlastní tiskárnu, která asi z 50-60 % pracuje na zakázku a tím si vyděláme na to, co vydáváme sami. Není to jen folklór, ale i jiné oblasti, například ekologie, jazykové vzdělávání, tiskneme si katalogy k výstavám. Máme připravený také další zajímavý projekt. Chtěli bychom vydávat knihy začínajících básníků v edici Pokusy. Založili jsme Sdružení pro mladou literaturu, počítáme s pomocí ministerstva kultury. Ročně bychom vydali asi pět šest sbírek začínajících básníků v bibliografické úpravě, výtvarný doprovod by obstarali opět mladí umělci.

To je bohatá a záslužná činnost, která zahrnuje širokou škálu kulturních aktivit. Ale vraťme se zase k folklórním souborům. Odráží se nějak na Brněnsku současná situace, to jest nedostatek financí a omezování činnosti nebo dokonce zánik souborů?

Zaplatpánbu, zanikání souborů se na Brněnsku zatím neobjevilo. Už před listopadovou revolucí, v říjnu 1989, jsme položili základy k organizaci, která byla oficiálně ustavena

Cimbalová muzika J. Čecha s taneční skupinou, Uherské Hradiště (scénická úprava balady "Bojovnice"). Foto A. Vlk 1988

v lednu 1990 a která se nazývá Sdružení přátel folklóru. Dnes sdružuje 15 brněnských i mimobrněnských souborů. Kromě nich máme i 130 členů - příznivců, jak jim říkáme. Sdružení nemá prozatím příliš obsáhlou činnost co do rozsahu. Hlavní akcí je folklórní festival s mezinárodní účastí, což byla hlavní myšlenka hned při zakládání Sdružení. Na podzim 1990 proběhl první ročník festivalu, v letošním roce se bude konat ve dnech 31. 8. - 4. 9. druhý ročník, nazvali jsme jej Folklórní festival Brno '91. Kromě našich členských souborů jsou zvány i zahraniční soubory, letos očekáváme zastoupení Francie, Jugoslávie, Holandska a Rakouska. S pozvanými zahraničními soubory se většinou známe, třeba prostřednictvím našich kolektivů, které s nimi navázaly v cizině kontakty

nebo byly jejich hosty. Festival je koncipován jako přehlídka, pro letošní ročník plánujeme tři programy. První bude v neděli 1. září jako krojová přehlídka, v pondělí bude hlavní důraz na vystoupení našich souborů, při němž se zahraniční soubory zúčastní jen s ukázkami, a v úterý to bude naopak. Tyto hlavní pořady budou doplňovat přátelské večery našich i zahraničních kolektivů. Vloni byly tyto večery velmi úspěšné a oceňovaly je zvláště domácí soubory, které se zde navzájem lépe poznaly. Je to trochu paradoxní, ale brněnské soubory většinou neúčinkují při společných vystoupeních.

V jakém vztahu je tato akce k dalšímu festivalu s mezinárodní účastí, který se také koná v Brně?

Tento festival se odbývá na jaře, letos byl druhý ročník. Jeho hlavním pořadatelem je festivalová kancelář FEA z Prahy, naše Sdružení přátel folklóru je spolupředatelem. Festival je koncipován odlišně: převládají zahraniční soubory, letos jich bylo tuším sedmadvacet. Realizuje se rovněž na jiných finančních základech. Zahraniční soubory si hradí všechny výlohy a je to pro ně jakýsi výlet, při kterém se mohou zúčastnit vystoupení a soutěže, protože tento festival je soutěžní. Některé soubory však nesoutěží, mají jen vystoupení v rámci festivalu. Zastoupení zahraničních souborů je různorodé po stránce obsahové i technické, od fanfárových spolků, které jsou obvyklé například v Německu, až po folklórní soubory jaké známe u nás. Mnoho souborů vystupuje i s reprodukcí hudby.

Není žádným tajemstvím, že ještě do nedávné doby se na naše soubory působilo řízenou metodikou. Dnes mluvíme spíš o poradenské činnosti, což je jiný termín, ale nemělo by jít o stejnou náplň. Folklórní soubory by měly mít víc volnosti a vlastního tvořivého prostoru. Nemusejí se už starat o politickoideovou stránku, zůstává jim jen folklór a jakýsi základní, obecně kulturní rozměr. Na druhé straně však soubory určitě potřebují nějaké odborné zázemí nebo pomoc. Mají zájem o spolupráci s vaším střediskem?

Práce střediska, která směřuje k oblasti dříve nazývané zájmová umělecká činnost a kterou bychom mohli dnes nazývat jako kulturní nebo kulturně umělecké aktivity, je založena na formě spolupráce. S organizacemi, které o to stojí, uzavíráme dohody, obsahující zcela konkrétní údaje o podílu obou účastníků. Takovou dohodu máme uzavřenou například se Svazem autorů a interpretů nebo se Sdružením přátel folklóru a s dalšími organizacemi v oblasti neprofesionálního umění. Kromě toho se snažíme zachovat všechny akce z předcházejícího období, které mají širší rozsah. Tradiční akcí mezinárodního charakteru je třeba Brněnská šestnáctka, což je soutěž amatérského hraného filmu, která existuje už dvacet let a je o ni stále zájem. Další mezinárodní akcí je výstava fotografických prací, letos se bude konat už třetí ročník, na téma "Člověče, buď zdrav!"

Domnívám se, že systém těchto dohod je výhodný. Když si uvědomíme, že ještě před nedávnem bylo řízení souborů víceméně direktivní, je tento způsob progresivní a oboustranně závazný.

Věřím, že v takové spolupráci je jediná cesta, jak by kulturní a osvětová zařízení měla spolupracovat se sférou neprofesionálního nebo alternativního umění.

Činnost vašeho střediska je - zdá se - uvážená, promyšlená a jistě má perspektivu. Jaká je však podle tvého mínění budoucnost souborového hnutí nejen na Brněnsku, ale celkově? Folklórní soubory se snaží vyrovnávat s novými podmínkami, zřizovatelé se jich zřikají, protože nemají finance. Kudy vede další cesta?

Já v současném vývoji neshledávám nic tragického.

V praktickém životě přicházejí těžkosti a nepříjemnosti, ale v nich lze vidět i kladné stránky. Vycházím přitom ze svých zkušeností. Jsem dlouholetým členem brněnského Slovák-kého krúžku, kam jsem kdysi přišel už jako student.

V krúžkařském prostředí jsem se pohyboval dřív než v souborovém. A krúžky vždycky byly spolky nadšenců, kteří se scházeli pro věc samu, kdežto na souborovou činnost se navěsily během uplynulých čtyřiceti let i jiné zájmy, které vyplývaly ze soudobé společenské situace. Nemyslím to však nijak pejorativně. Jsem realista a vím, že mladí lidé měli nejrůznější pohnutky pro vstup do souborů: od vzájemné náklonnosti a přitažlivosti mezi hochem a dívkou až po příležitost, jak se dostat za hranice východního světa. Záleželo vždy na vedoucím kolektivu, nakolik dokázal mladého člověka zapálit a získat pro folklór. To zapálení bylo v krúžcích větší a dnes i soubory docházejí na to, že potřebují určité zázemí. Pořádají besedy u cimbálu a vůbec se inspirojí v jakémisi krúžkařském způsobu, který byl dříve běžný. Proto se dívám na současný vývoj souborů optimisticky. Domnívám se, že se soudobé hnutí postupně očistí od vedlejších motivací a že jako rozhodující mu zůstane zájem o věc samu, o písničku, muziku a tanec.

Někteří "souboráci" zastávají názor, že jejich činnost upadne po umělecké i technické stránce, protože nebude motivována tvorbou pro soutěže, které - i přes mnohé negativní prvky - znamenaly jakýsi hnací motor a nutily k objevování stále nových přístupů. Dnes je nebezpečí, že se bude jen "oprašovat" starý repertoár, který na běžná vystoupení dostačuje.

Myslím, že je to jen přechodný stav. Soutěže asi nebudou, ale přehlídky by měly být zachovány, i soubory po nich volají. Soutěže jsou v této sféře vždycky diskutabilní: Kde nejde

Děti ze zlínského souboru Barvinek

o přesně určená a vymezená kritéria, která by byla exaktně měřitelná, jako třeba u sportu nebo u společenského tance, tam převládá určitá dohoda, prezentující názor poroty. Navíc se bohužel stávalo, že zde působily i jiné vlivy, třeba nutnost ocenění politicky aktuální tematiky. Divák si však stejně vytvářel vlastní úsudek. I z přehlídek si soubory mohou odnést poučení a sebekritiku, pokud si ji dokáží přiznat. To je bude nutit, aby na sobě pracovaly, aby tvořily. Přehlídky budou dobrovolné, soubory se mohou přihlásit podle svého zájmu. Samozřejmě, že některé soubory půjdou třeba jen komerční cestou, ale ani to není na závadu. I ony svým způsobem přispívají k prezentaci kultury u širší veřejnosti a k určité propagaci folklóru, proto je nelze z tohoto hnutí vylučovat.

Když pohlédneme nazpět, do minulosti folklórních souborů, která se určitě jednou objektivně zhodnotí se všemi klady i zápory, dá se říci, že tento vývoj byl v souhrnu progresivní. Jaké základní poučení z toho vyplývá pro současnost, která mnohým souborům není příznivě nakloněna? Bude to boj o přežití?

Určitě se zachovají ty kolektivy, které mají opravdový vztah k folklóru, řekl bych přímo nadšení. Už dnes je běžné mezi soubory, že zavádějí příspěvkový systém na úhradu základních podmínek své činnosti. Třeba brněnský soubor Májek, který se rozchází se svým zřizovatelem, vybírá každý měsíc mezi členy třicet korun, aby si zaplatil pronájem místnosti na zkoušení. Podobné problémy prožívá většina souborů. Zde by měla existovat pomoc ze strany státních orgánů, alespoň v té podobě, jako je zaužívané v jiných zemích, například ve Spojených státech. Tam je přímo uzákoněné, že prostory škol musí mimo vyučování sloužit kulturním, vzdělávacím a společenským aktivitám ze režijní cenu. To by našim souborům určitě pomohlo, alespoň pro nácvik. Jsou však potřebné i místnosti pro společenské akce souborů. Bohužel, zákon o pronájmu nebytových prostor tyto možnosti zkomplikoval, protože jejich majitelé neobyčejně zdražili

nájem. To je však záležitost jen přechodná a myslím si, že za pár roků budou páni restauratéri sami chodit za soubory, aby si u nich pořádaly akce a přitáhly do restaurací hosty.

Už aby to bylo! Folklórním souborům dáváš tedy optimistickou prognózu.

Ano. Nepochybně asi dojde načas u řady souborů k poklesu technické úrovně, hlavně v souvislosti se zrušením soutěží, o kterém jsme hovořili, nebo s daleko většími možnostmi volného vycestování souborů do zahraničí. Na druhé straně však celé toto hnutí získá na niternosti a očistí se.

Navíc lze očekávat, že s postupným vzrůstem úrovně obecné kulturnosti našich národů, který určitě nastane po zlepšení ekonomických podmínek, může být i folklór dobrým partnerem ostatních kulturních aktivit.

Vždycky jsem přemýšlel, když jsem byl někde "na západě", co přitahuje tamní lidi ke kultuře vlastního národa. Kromě pocitu vlastenectví tam asi působí určitý tlak, který bude znát po čase i u nás. Ten tlak je vyvolán přesyceností z komerčních kultury, jako je třeba u populární hudby nadvláda amerických proudů. Jednoho dne se lidé proti tomu vzbouří a budou hledat své národní kořeny. Možná v dnešní době, kdy se u nás projevuje útlum pozornosti k vlastní národní kultuře a naopak zvýšený zájem o cizí kultury, které jsou pro nás nové, zní tato slova staromilsky a trochu idealisticky. Ale ve srovnání s vývojem ve světě lze i u nás časem očekávat větší návraty k tradici. Důležité je, aby se nepřetrhla její dosavadní kontinuita, byť v dnešní době udržovaná převážně už jen ve folklórních souborech.

To nejsou žádná věštecká slova: Podobné myšlenky vyslovovaly už dávno před námi mnohé veličiny kulturního světa. A dosavadní vývoj jim dává zapravdu. Pracujme tedy všichni "s chutí usilovnou na národa roli dědičné" a výsledky se určitě dostaví. Děkuji za rozhovor.

Rozmlouval Jiří Pajer

(K stému výročí instalace České chalupy na Všeobecné zemské jubilejní výstavě v Praze r. 1891)

Lubomír Procházka

V roce 1991 si celá naše vlast připomíná sté výročí konání Všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze. Z hlediska národopisného byla tato výstava významná tím, že její výraznou a zároveň atraktivní součástí byla Česká chalupa jako určitý typ českého lidového domu, jehož vzorem se staly lidové stavby středního Pojizeří a Polabí v okolí Hradce Králové. Česká chalupa a následně konaná Národopisná výstava československá 1895 v Praze (zejména výstavní dědina) tvoří určitý mezník v počátcích vědeckého studia našeho lidového stavitelství.

Projekt České chalupy vypracoval architekt Antonín Wiehl, ale kolem této akce vzniklo celé národopisné hnutí, které pak při studiu dokladů naší hmotné lidové kultury tvořilo významnou roli (skupina kolem Aloise Jirásky, Jana Kouly, Renáty Tyršové, Terezy Novákové).

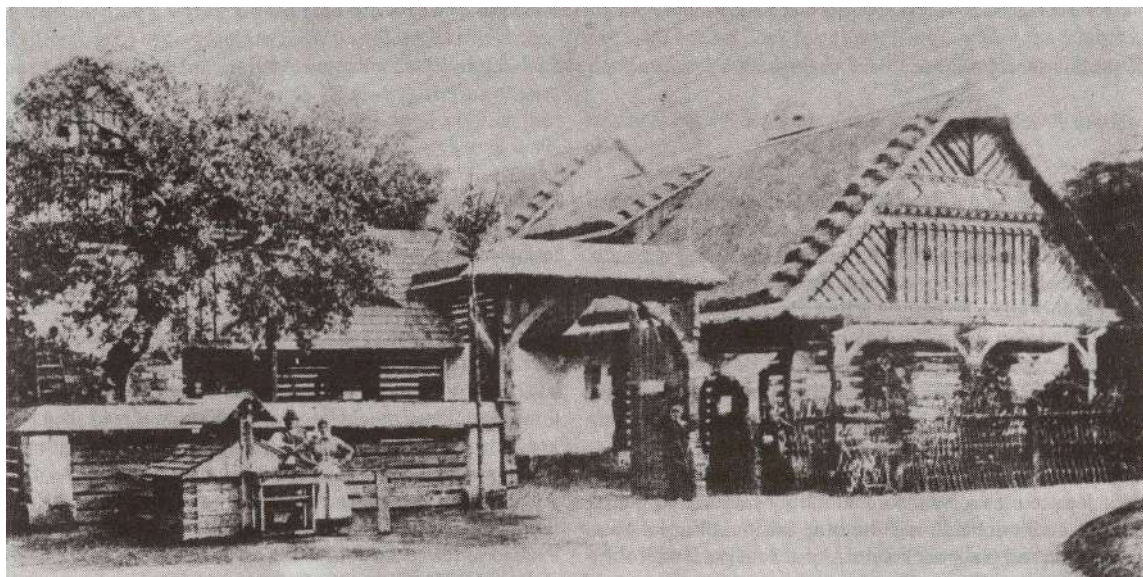
Významnou roli při přípravě projektu České chalupy sehrál také akademický malíř Jan Prousek (1857-1914), rodák ze Svijan u Turnova, který položil základy odborné dokumentární kresbě, jako jednomu ze základních druhů dokumentace pro etnografické studium českého lidového domu. Jeho jméno však nebylo v souvislosti s projektem České chalupy uváděno. O tom svědčí dopis Karolíny Světlé z 3. 8. 1891 z Prahy, ve kterém se spisovatelka velmi podivuje nad skutečností, že se jméno Jana Prouska neobjevilo v hlavním katalogu při České chalupě na jubilejní výstavě a připomíná též jeho obranu v Národních listech z 2. 8. 1891. Jan Prousek ovšem udržoval v tomto období živé kontakty s prof. Janem Koulou, malířem Ferdinandem Velclem, dr. Zdeňkem Wirtem, architektem A. Wiehlem i dr. Čeňkem Zibřtem. Právě s architektem A. Wiehlem Prousek velmi aktivně spolupracoval v období těsně před dokončením České chalupy. Dochovaly se například Wiehlovy dopisy z 24. 3. 1891, kde Prouskovi děkuje za připomínky k projektu České chalupy, a ze 14. 4. 1891, ve kterém sděluje, že chalupa na výstavě je téměř hotová: *Nepravidelně uspořádání ve skice Vaší uvedené v přesné a bohatější formy působí malebně, nyní má být před ohrožením ještě zřízena obecní studna. Obtíž bude působit, aby chalupa vypadala staře.* (Všechny uvedené dopisy jsou součástí fondu

Pozůstalost akad. malíře Jana Prouska v OMČR v Turnově. Zde je též dochován originál Prouskova ideového návrhu interiéru České chalupy pro Zemskou všeobecnou jubilejní výstavu.)

J. Prousek začal jako první v oblasti středního Pojizeří (zvláště Turnovská) dokumentovat lidovou architekturu, která se v té době hojně vyskytovala ve všech svých formách a variantách (zejména patrové roubené statky, bohatě členěné lomenice). První objekt lidové architektury, který J. Prousek kreslil pro časopis Světozor (1881), jehož byl dlouholetým spolupracovníkem, byla chalupa z Benátek u Turnova, u níž autor tužkou zachytil kamenný chlév s roubenou světničkou v patře přístupnou z pavlače, kryté dřevěnými arkádami. Známa je též tužková kresba (1890) dvojích vrat Dlaskova statku v Dolánkách u Turnova (nyní je zde národopisná expozice OMČR v Turnově). Kreslil i lidový malovaný nábytek, nedílnou součást interiéru zdejšího lidového obydli. (Některé z kreseb jsou publikovány v jeho práci Dřevěné stavby starobyle roubené a lidový nábytek v severo-východních Čechách. Praha 1895.)

Je zajímavé, že J. Prousek zachytil některé lidové stavby archaických tvarů i na území středních Čech, o čemž svědčí akvarel z r. 1886 roubeného statku, krytého došky, s mohutným obdélníkovým kabřincem a lomenicí, se zděnou barokní bránou, a to ve Vinci u Mladé Boleslavi, a bohatě zdobená vrata s profilovanými lištami v horní části z Loukova u Mnichova Hradiště (o. Mladá Boleslav).

Prousek se v průběhu osmdesátých let 19. století věnoval také dokumentaci vesnických technických staveb, jak dokazuje tužková kresba z r. 1883 mlýnice Votrubcova mlýna (hospodářských objektů) v Trutnově a roubeného patrového mlýna Žampach u Ktově pod Troskami. Cenný doklad existence roubených kováren v této oblasti přináší tužková kresba z Příšovic u Turnova (o. Liberec). Podšíň pro kování koní je vytvářena dvěma mohutnými sloupy, které nesou v patře roubenou světničku, u níž po štitové a jedné boční stěně probíhá pavláčka. Kovárna je krytá slámou, pouze hřeben střechy šindelem.

Česká chalupa na jubilejní výstavě v Praze 1891

Prousek si však všímal i detailů, zejména ozdobných motivů architektonicko-konstrukčních částí lidových staveb. Jde především o perokresby některých výzdobných ornamentálních (rostlinných i zvířecích) motivů na lidovém nábytku a stavbách, nářadí, provedených různou technikou (vyřezávaných, vykládaných, v omítce), či o detaily bohatě vyřezávaných konců stropních trámů a průvlaků. Všechny tyto příklady konstrukčních prvků čerpal autor z Turnovska. Velmi cenné jsou i Prouskovy kresby staré zástavby menších východočeských měst, které mohou sloužit jako dokumentační pramen pro rekonstrukci původní roubené zástavby centrálních částí těchto sídelních lokalit. Patří k nim málo známá tužková kresba roubených stavení ze Semil s polovalbovými střechami, krytými šindelem; vrchol střechy je ukončen makovičkou. Jeden ze zachycených domů ve štitovém průčelí má pavlač s dvěma sloupky, podpírajícími předsunutý štít s lomenicí. Pro značnou část menších východočeských měst byla ještě v druhé polovině 19. století charakteristická zástavba náměstí patrovými roubenými domy s podsíněmi, štítově orientovanými do ulice či náměstí. Tento fakt dokládá Prouskova kresba

z r. 1888 zachycující tři roubené domy s podsíněmi na náměstí v Sobotce. Domy mají ve štítové straně pavlač krytou loubím. Vyznačují se bohatě zdobenými lomenicemi. Jádrem Prouskovy dokumentační práce představují obce v těsné blízkosti jeho trvalého působení (v Turnově působil od r. 1886). To dokládá pro první období jeho národopisné činnosti tužková kresba z r. 1887 roubené chalupy s doškovou střechou, s přízemní pavlačí podél zápraží, z obce Přepěře u Turnova. Je třeba připomenout, že J. Prousek kreslil intenzivně lidové stavby i v období před Národopisnou výstavou československou, na jejíž přípravě se rovněž aktivně podílel.

Akademický malíř Jan Prousek stál u základů vědeckého národopisného studia a dokumentace lidové architektury. Zapojil se velmi výrazně do dvou významných výstavních akcí v posledním desetiletí 19. století, kde se prezentovalo muzejní formou lidové stavitelství, a je dobré v roce stého výročí České chalupy si alespoň velmi stručně připomenout jeho činnost a dílo.

František Synek

Jarní a letní období je v řadě našich národopisných regionů dobou příprav a realizace folklórních slavností. Zvláště poslední desetiletí jsou v rozvoji folklórního hnutí charakterizována nejen aktivitou folklórních souborů a skupin, ale také vznikem místních a regionálních slavností. K nejstarším na Moravě patří Slováký rok v Kyjově. V letošním roce si připomínáme sedmdesát let od jeho prvního ročníku. Jaké byly předpoklady pořádání slavností v Kyjově a vzniku tradice, která se stala pro celou oblast charakteristickou a všeobecně uznávanou?

Národopisná slavnost Slováký rok, uspořádaná v Kyjově v roce 1921, nebyla akcí ojedinělou, ale byla odrazem více než půlstoletí trvajícího obecného zájmu o lidovou kulturu. Vlivem obrozeneckého hnutí došlo k formování novodobých národů, v nichž vlastenecká inteligence podporovala rozvoj národního jazyka a využívání folklóru ke specifické kulturní aktivitě měst a vesnic.

První zprávy o předvádění lidových písní a tanců na Moravě spadají do poloviny 18. století. Například k uctění návštěvy císařovny Marie Terezie byla v roce 1755 ve Slavkově u Brna uspořádána selská slavnost s hanáckými tanci; zprávy o podobných slavnostech jsou také z let 1784, 1836, 1845 a 1863. Při nich předváděl lid přítomné šlechtě a inteligenci své zvyky, písně a tance. V roce 1872 zahájil Sokol v Uherském Hradišti pro zvýraznění národního charakteru společenských zábav nácvik národních českých a moravských tanců. V roce 1886 se uskutečnil v Mikulčicích první rolnický ples, na němž místní mládež v krojích zatančila Českou besedu. V téměř roce Kyjov navštívili vídeňští Češi, pro něž město uspořádalo dožínkovou slavnost a chasa z Milotic předvedla svatební zvyky.

Devadesátá léta byla poznamenána čilou národopisnou a sběratelskou činností, která směřovala k zajištění Národopisné výstavy československé (1895). Její příprava sehrála na Moravě významnou uvědomovací politickou a kulturní roli. V tomto období totiž vrcholil v mnoha moravských městech boj o charakter městské správy. V Kyjově byl tento zápas vítězně ukončen v září 1896

ustavením českého obecního zastupitelstva a volbou Josefa Galusky starostou města. Tím došlo k ukončení dlouholeté nadvlády německého živlu a k nástupu výrazného počestění města Kyjova. Již v roce 1898 bylo otevřeno v Kyjově české gymnázium, jehož rozvoj byl zabezpečen vědeckým a pedagogickým působením ředitele Josefa Klvani, který byl širokému kyjovskému okolí znám jako sběratel a badatel v oboru lidového umění. České gymnázium i dívčí škola v Kyjově přispěly výraznému rozvoji Kyjovska v oblasti školství, kultury, hospodářství a částečně i životní úrovně obyvatel. Školy navštěvovali také studenti z okolních vesnic, z nichž mnozí později odešli na další studia do Prahy nebo do Brna, odkud do kraje přinášeli pokrokové vlivy a podněty. Poslední desetiletí minulého století lze považovat za období počátků politického využívání vystoupení folklórních skupin k podpoře národně obrozeneckých cílů a snah. Folklór se uplatňoval všude tam, kde bylo potřeba zdůraznit národní svébytnost a právo na jazyk a kulturu. Moravští studenti založili v Praze (1892) a v Brně (1904) první slovácké krúžky, v nichž se slovácký folklór pěstoval z estetických pohnutek i jako prostředek zábavy. Se vznikem krúžků nastala nová forma předvádění folklóru, který se dostával do jiných souvislostí a postupně se vzdaloval od svého původního, přirozeného prostředí. V Kyjově vznikaly základy budoucího slováckého krúžku kolem muziky založené v roce 1909. Do činnosti kyjovského krúžku se brzy zapojila chasa z Boršova a Nětčic i mistrínský cimbalista Antonín Brandys.

V roce 1908 byl uspořádán v Luhačovicích Slováký den. Jeho cílem byla snaha o povzbuzení zájmu cizinců o toto lázeňské město, součástí byla také soutěžní přehlídka krojů. Akce podporovala myšlenku "československé jednoty".

V letech 1911-1913 se uskutečnily v Hodoníně, ve Strážnici a v Uherském Hradišti tři sjezdy pokrokové mládeže, které byly věnovány tradicím lidové kultury a vypracování programu její zachrany. Součástí těchto sjezdů byly odborné přednášky a vystoupení vesnických skupin. V roce 1913 bylo založeno muzeum v Kyjově, o rok později Slováké muzeum v Uherském Hradišti. V červnu 1914 se konal v Brně

všesokolský slet, na němž vystoupili také Kyjovští. Součástí programu sletu měla být národopisná slavnost Moravský rok plánovaná na 12. července; vzhledem k vypuknutí války však nebyla uskutečněna.

Pelom 19. a 20. století znamenal výrazný přerod v přístupu, chápání i využívání lidové kultury na Slovácku. Proud sílicího úsilí o obnovu a rozvoj slovácké lidové kultury přerušila léta první světové války, návaznost lze sledovat až po vzniku společného státu Čechů a Slováků v roce 1918. V roce 1920 bylo ustaveno Sdružení přátel lidového umění a rázu Slováků, které programově navázalo na výsledky sjezdů pokrokové mládeže z minulých let. Cílem sdružení byla podpora pěstování domácího folklóru a obnova lidové kultury v prostředí slováckých vesnic.

Po nezdaru s konáním Moravského roku v červenci 1914 v Brně přistoupil kyjovský Sokol v roce 1921 k uspořádání Slováckého roku v Kyjově. Slavnost byla součástí "sletu sokolské župy Komenského" u příležitosti 50. výročí vzniku Sokola Kyjově. Citace z programového materiálu prvního Slováckého roku nám přiblíží cíle jeho realizátorů:

Nejrázovitější a nejpůvodnější zemí Československé republiky jest Morava. Vedle historických a stavebních památek má svůj rázovitý nádherný kroj. Přesto jest Morava málo známa. Jest povinností činitelů povolaných starati se o zachování a rozšíření toho, čím národ náš dnes snad již jediný před cizinou se může chlubit. Z těchto důvodů župa Komenského, ležící ve středu nejkrásnějších krajů a zvyků, podjala se úkolu uspořádati z rámce Moravského roku aspoň Slováký rok, v němž by se odrážely význačné kroje, zvyky a obyčeje Slovácka. Snažila se provésti vše rázovitě a originálně, jak v obcích dnes žije a se zachovává.

Z uvedeného programového materiálu je patrná uvědomělá snaha Kyjovských o zachování a udržování projevů lidové kultury na Slovácku, kterou pořadatelé chápali jako jedinečný odkaz předků a významnou součást národní kultury. Akce byla uspořádána v rámci tělovýchovných slavností a pořadatelé kladli důraz na zastoupení skupin ze širšího Slovácka. Proto zde kromě účinkujících z kyjovského Dolňácka (Kelčany, Vlkoš, Ježov, Žadovice, Bohuslavice, Kostelec, Moravany, Bukovany, Sobůlky, Milotice, Šardice a Svatobořice) vystoupily také skupiny z Vlčnova, Velké nad Veličkou a Lanžhota. Účast těchto skupin podtrhuje programovou skladbu prvního Slováckého roku (uvedení zvyků výročního a rodinného

cyklu ve dvou tematických programech zaměřených na období zima - jaro a léto - podzim) a cíl, při jehož naplnění se v Kyjově účastnilo svými zástupci také širší Slovácko. Slavnost v roce 1921, reprízovaná v roce 1922, však přerostla svou vynikající atmosférou a spontánností význam Slovácka a stala se vzorem pro pořádání obdobných národopisných slavností na Valašsku, na Hané i ve Slezsku. Třetího Slováckého roku v roce 1927 se zúčastnili naši přední umělci, Leoš Janáček, František Úprka, Antoš Frolka a další významní hosté z Prahy, z Brna i z ciziny, kteří obdivovali hudbu *Samka Dudika z Myjavy, záplavu krojovou z Kyjovska vedle přespolních a nezapomenutelné scény, jež by dělaly čest nejkrásnějším scénám na velkých divadlech.*

Program, který obsahově vycházel z prvních dvou ročníků, doplnili účinkující z Ratíškovic a Vacenovic. Vlivem Slováckých roků i vlivem působení bývalých členů brněnského krúžku vznikly slovácké krúžky také v Mistříně, Svatobořicích, Miloticích a Nětčicích. Jejich členové pečovali ve svých obcích o čistotu krojů, původnost a starobylost zvyků, písní, hudby a tanců. Konkrétním výsledkem jejich činnosti bylo například znovuzavedení vysokých bot ke svátečnímu kyjovskému ženskému kroji nebo obnovení kyjovského mužského kroje při slavnostních příležitostech. V činnosti krúžku i skupin v jednotlivých obcích se odrážel také program a iniciativa Sdružení a přátel lidového umění a rázu Slováků, jehož odbočka působila rovněž v Kyjově a v roce 1927 byla spolupředatelem slavností. Jejich úspěch lze hodnotit z textu původní zprávy: *Jak domácí tak přespolní diváci, tak z cizích zemí byli uspokojeni kyjovským rokem národopisným, jež se vydařil v každém ohledu a přispěje k udržení krásného kroje slováckého, písní, zvyků a obyčejů lidových.*

Národopisná slavnost Slovácký rok v Kyjově na Moravě v roce 1931 byla uspořádána pod heslem "Slováci a Čechové jedno jsme!" Programovým prohlášením vyzývala k "Fêtes de la fédération - slavnosti sbratření" a v tomto duchu se jí zúčastnilo také 223 účinkujících ze Slovenska, kteří zastupovali 21 slovenských obcí. V těchto souvislostech byla jihovýchodní Morava pokládána za "přirozený most mezi historickými zeměmi a bývalým uherským Slovenskem." Ústřední myšlenkou slavnosti v roce 1931 byla obnova pohraničních schůzek a luhačovických slavností "československé jednoty". Slavnost se měla stát *dostaveníčkem všech, kdož milují svérázný lid slovenský* (rozuměj ve smyslu slovácký i vlastní slovenský),

Divky ze Slováckého souboru z Kyjova, 1988

*přejíce si, aby se využilo jeho tradiční kultury pro výstavbu kultury národní. Po vzoru Kyjova měly být podobné národopisné slavnosti sbratření pořádány každoročně v dalších městech moravsko-slovenského pomezí. Programově slavnost držela základní téma: předvedení výročního a rodinného zvykosloví, přičemž obsahově bylo toto téma doplněno (kromě vystoupení skupin ze Slovácka) o účinkování slovenských vesnic. Součástí byly též "závody v lidovém zpěvu a tanci" o čestné ceny. Jan Húsek ve Slovenském deníku z 2. 7. 1931 uvádí: *Vystúpenie všetkých takmer účinkujúcich skupin bolo prvotriedne: scény, piesne, tance, pochody a pohyby boli tak**

navčičené od vedúcich, že to až pripomínalo všesokolské slety. Niektoré obce pôsobili mäsovosťou, takže ich oduševnene prednesené zpevy boli široko daleko počuť a tiež tance a scény vyvolávaly pocit prirodzenosti podiového vystúpenia. Závěrem však poznamenává, že druhý raz treba viac pamätať na deti v krojoch, na ich hry a zábavy.

První čtyři ročníky Slováckých roků v Kyjově položily programové základy a cíle této slavnosti. Jejich naplňování však následující dějinné události neumožnily. Kyjovští připravovali slavnosti také v letech 1939 a 1948, ale ty se vzhledem k vnitropolitické situaci nekonaly; teprve roku 1956 došlo k obnově jejich přetržené tradice. Po dlouhé přestávce a v době, kdy slavnosti s cíly prvních slováckých roků se již pravidelně konaly ve Strážnici, byl nově formulován také program kyjovských národopisných slavností. Na rozdíl od pozdějšího Národopisného festivalu v Miloticích, který je regionální přehlídkou folklóru kyjovského Dolňácka, jsou základem programu národopisných slavností v Kyjově ukázky výročního a rodinného zvykosloví (slovácký rok) a folklórních hudebních, písňových, tanečních i slovesných projevů a lidových oděvů z celého Kyjovska (tzn. kyjovské Dolňácko a Ždánko). Slavnosti v Kyjově se tak staly přehlídkou lidového umění celého kyjovského regionu a konaly se v letech 1957, 1961, 1971, 1975, 1979, 1983 a 1989; třináctý ročník Slováckého roku se uskutečnil v roce 1991.

Význam Slováckých roků pro Kyjovsko i celé Slovácko je velký. Staly se stimulem pro práci slováckých krúžků, vesnických skupin, souborů lidových písní a tanců, cimbálových a dechových muzik a samozřejmě také přehlídkou významných nositelů - zpěváků, tanečníků a hudeců. Ve spojení s výstavní a prodejní činností motivovaly také výrobce lidové tvorivosti, jejichž tvorba je vyhledávaným artiklem pro domácí i zahraniční návštěvníky. V období první republiky byl Kyjov v době slavností navštěvován významnými politiky, umělci i osobnostmi společenského života, čímž se význam slavností přenášel do celé republiky. Slovácké roky v Kyjově přispěly k naplnění programů přijatých počátkem našeho století s cílem uchovat a dále rozvíjet lidovou kulturu na Slovácku. Pod jejich přímým vlivem se v jednotlivých obcích Kyjovska více či méně podařilo i v době pronikavých hospodářskopolitických proměn druhé poloviny 20. století typické projevy lidové kultury nejen udržet, ale péčí dobrovolných kulturních pracovníků i vedoucích národopisných kolektivů dále rozvíjet.

K STĚMU VÝROČÍ ÚMRTÍ FRANTIŠKA SKOPALÍKA (1822-1891)

Miroslav Válka

Mezi osobami, které v minulém století svým dílem přispěli k hospodářskému a kulturnímu pokroku na Moravě, náleží přední místo záhlinickému "sousedu", starostovi obce a poslanci do zemského sněmu a říšské rady Františku Skopalíkovi. Nejstarší syn menšího rolníka, "podsedníka" v Záhlincích na napajedelském panství poznal v době svého mládí dokonale život na hanácké vesnici se všemi feudálními pozůstatky a technickou a duchovní zaostalostí. Robotní povinnosti a předčasná otcova smrt zásadním způsobem ovlivnily jeho životní osudy. Nadaný žák záhlinické triviální školy nemohl jít studovat, protože za něj nebylo v hospodářství náhrady. A tak si Skopalík své vzdělání soustavně doplňoval studiem literatury, zpočátku náboženské, později i odborné hospodářské a historické. Naučil se obstojně německy a zvládl i základy ruštiny a latiny, kterou potřeboval k historickému bádání. Po svém sňatku s vdovou Johanou Staňkovou se stal majitelem menšího selského statku - čtvrtlánu a tato jistá hospodářská nezávislost mu umožnila naplno se věnovat veřejné činnosti a odborné práci.

Jako aktivní rolník sledoval prostřednictvím odborného tisku pokrokové hospodářské metody a snažil se je uplatňovat v praxi. Viděl, že dalšímu zvyšování zemědělské produkce brání zastaralý způsob hospodaření spojený s úhorováním a rozdrobenost polností. On sám vlastnil 32 kusů polí. První impuls k myšlence uskutečnit scelení pozemků získal opět v odborném tisku, kde se seznámil se zkušenostmi z Německa. Vzhledem k tomu, že scelování muselo proběhnout na bázi dobrovolnosti, bylo nutno o jeho výhodách přesvědčit všechny záhlinické držitele půdy a zároveň celou akci připravit nejdříve teoreticky tak, aby ji podpořil i majitel zdejšího panského dvora a okresní hejtmanský. Na valné hromadě 27. října 1857 všichni záhliničtí rolníci souhlasili se Skopalíkovým návrhem na scelení pozemků a svými podpisy stvrdili přijetí nových polností. Tím vešlo první scelení půdy na Moravě v život. Skopalík propagoval úspěšnou a hospodářsky výhodnou půdní úpravu v odborném i populárním tisku a snažil se o její prosazení v podobě zákona.

Šíření pokroku a vzdělávání rolníků měla sloužit hospodářská jednota záhlinicko-kvasická, u jejíhož zrodu Skopalík

stál. Jako pobočka moravské hospodářské společnosti v Brně se zaměřila na hanácký venkov, kterému chybělo především odborné školství. Díky úsilí Jednoty a jejího tajemníka F. Skopalíka se podařilo založit Hospodářskou školu v Přerově (1865), později další rolnickou školu v Kroměříži a jako první v celém Rakousku-Uhersku i odbornou školu pro vzdělávání rolnických dívek - Hospodyňskou školu v Kroměříži. Pokrok v zemědělském hospodaření se Jednota snažila propagovat také kulturními akcemi, jako byly dvě hospodářské výstavy v Kroměříži, a akcemi na poli průmyslovém, kam náleží zejména vybudování akciového rolnického cukrovaru.

Veřejně prospěšná práce F. Skopalíka a jeho uznání v hospodářských a národních kruzích přispěly k tomu, že byl v r. 1861 zvolen starostou Záhlinců a poslancem do moravského zemského sněmu za venkovské obce okresu Holešov, Bystřice p. H. a Napajedla. Vyvrcholením jeho politické kariéry pak představuje volba do říšské rady, kde zasedal ve dvou volebních obdobích. Skopalík nebyl velkorysým politikem. Svými názory se klonil ke konzervativním staročechům, takže odmítl i novou selskou politickou organizaci, jak se zformovala na konci jeho života. Vysoká politika ho nepřitahovala, ale spíše otázky národohospodářské a národní.

"Věrný syn národa" - tak bychom mohli charakterizovat Skopalíkovu národní citění. Jako vlastenec se opíral o historická práva českého národa a odmítal moravský separatismus s ohledem na celistvost země koruny svatováclavské. Zúčastnil se všech významných schůzí, sjezdů a výletů spojených s tábory lidu, kde hovořil o národních právech a spravedlivém postavení českého národa v rámci Rakouska-Uherska. Stejný charakter měla i jeho přítomnost na slavnostním položení základního kamene k Národnímu divadlu v Praze 1868. Pískovcový kvádř ze záhlinické skály s nápisem "Záhlinice na Moravě, Vlasti, tobě ku oslavě!", jež přivezl spolu s hanáckým banderiem, měl dokumentovat národní jednotu a úctu hanáckého lidu k budovanému kulturnímu stánku.

Podobně jako jiní vlastenci i Skopalík spojoval lásku k národu s láskou k církvi. Svoji hlubokou náboženskou

František Skopalík

víru uplatňoval nejen ve svém soukromém životě, ale i ve veřejné práci. Zasloužil se o rozšíření záhlinického kostela a zřízení vlastní duchovní správy, pravidelně chodil na pouť na Hostýn, dvakrát navštívil slovenské poutní místo Šaštín. Poutě na Velehrad při příležitosti milénia příchodu věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje a při úmrtí arcibiskupa Metoděje, stejně jako svatojánské poutě v Praze, jichž se Skopalík zúčastnil, měly manifestační národní ráz. Za své úsilí na poli církevním obdržel od papeže Pia IX. rytířský řád sv. Silvestra a při své návštěvě Říma 1881 byl spolu s dalšími českými a moravskými poutníky přijat na audienci k papeži Lvovi XIII. Rozsáhlá veřejná a politická činnost F. Skopalíka měla svůj protějšek v neméně široké badatelské a publikační aktivitě, zaměřené na práce hospodářské, sociální, náboženské, historické, národopisné, cestopisné a životopisné. Přestože většina jeho rukopisů zůstala neotisknuta, představují i dnes bohatý pramenový materiál pro různé obory. Národohospodářskou tematiku nalezneme v jeho Hospodářských

knihách vedených od r. 1851, včelařských zápiscích, stanovách hospodářského spolku v Záhlinicích nebo v tištěných Zprávách o činnosti Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické. Od mládí se Skopalík zajímal o historii, nejdříve církevní, později o národní dějiny a vlastivědu se zaměřením na život rodné obce. Ze shromážděných zápisků a údajů vznikl rukopis "Pamětní kniha obce záhlenské" a další. Když se stal dopisovatelem moravského zemského archivu a osobně se seznámil s významnými moravskými historiky, jako byli Brandl, Dudík, d'Elvert nebo Palacký, získalo jeho bádání širší koncepci a vyšší cíle. Důležité historické údaje čerpal z archivu bývalého napajedelského panství, který se mu podařilo alespoň v torzu zachránit před zničením v tišnovské papírně. V jazykových otázkách byl Skopalíkovým poradcem F. Bartoš. Vedle "Památek obce Kurovic" (Brno 1882) zpracoval a do tisku připravil historickou a národopisnou monografii rodné obce "Památky obce Záhlinic" (Brno, I. část historická 1884; II. část topografická 1885). Z etnografického hlediska je významná topografická část věnovaná všem stránkám lidového života, a to jak hmotné kultuře (dům a jeho zařízení, hospodářské budovy, polní práce, nářadí, život v domácnosti, strava, oděv), tak i rodinným a výročním zvykům a společenským poměrům. Populární forma s využitím autobiografické metody nepostrádá starší historické údaje ze 16.-18. století, čerpané z archivních pramenů napajedelského panství. Skopalíkova monografie představuje pro oblast Hané dodnes základní příručku pro poznání lidové kultury díky své spolehlivosti a komplexnosti. Když František Skopalík před sto lety v Holešově uprostřed volebního boje umíral, uzavřela se s ním jedna kapitola života moravské vesnice. Venkov se zbavil feudálních pout a prostřednictvím vzdělání a hospodářského pokroku získal odpovídající postavení v rámci národního společenství. Na tomto vzestupu má svůj podíl i F. Skopalík. Současně s emancipací venkovského lidu došlo i k zásadním změnám v jeho společenském a kulturním životě, k zániku tradičních forem lidové kultury. Skopalík si byl vědom, že z venkovského života mizí hodnoty, které by bylo vhodné zachovat. Jeho snahy v této oblasti však vyšly na prázdno. Vývoj se zastavil nedal.

Literatura

SOBEK, F.: František Skopalík. Jeho život a dílo. Brno 1946.
KUNZ, L.: Prvá národopisná monografie hanácké vesnice. Národopisný věstník československý 5, 1988, s. 40-41.

ČESKÝ FOLKLÓRNY SÚBOR NA UKRAJINE

Mykola Mušinka

V máji 1990 sa v Kyjeve konal II. medzinárodný folklórny festival. V jednom z hlavných programov vystúpil aj český dievčenský spevácky súbor z obce Bohemka Vradijivského okresu Mykolajivskej oblasti na Ukrajine. Súbor pracuje pri miestnom kultúrnom dome, vedúcou ktorého je Anna Josyfina Poláčková, ktorá je zároveň aj vedúcou súboru.

Vystúpenie českej folklórnej skupiny zaujalo prítomných predovšetkým čistotou hudobného prejavu a melodičnosťou českých lyrických piesní, medzi ktorými boli všeobecne známe, ale aj menej známe české ľudové a zľudovelé piesne.

Po vystúpení som sa stretol s členkami súboru a bol som milo prekvapený, že všetky hovoria po česky. Od vedúcej súboru A. J. Poláčkovej som sa dozvedel, že dedinu Bohemka založili v minulom storočí českí prisťahovalci. V súčasnosti je v nej asi 150 domov, v ktorých žije približne 600 ľudí. Viac ako dve tretiny z nich sú Češi, ktorí sa hrdó hlásia k svojej národnosti. Do tridsiatych rokov mali českú školu a do roku 1963 reformovaný pravoslávny kostol s posledným kázateľom Vilhelmom Pujmanom. Aj škola, aj kostol boli administratívne zrušené ("zapreščené"). Výchova českého národného povedomia sa stala výlučne rodinnou záležitosťou. Verejne sa české náboženské piesne spievajú iba na pohrebe ("na funuse"). Spievajú ich z notovaného spevníka pod názvom "Harfa". Napriek dlhoročnému prenasledovaniu náboženstva sa Biblia nachádza takmer v každej českej domácnosti.

So starou vlasťou Česi z Bohemky udržiavajú styk prostredníctvom českých novín a časopisov, ktoré si objednávajú z pôvodnej domoviny; takmer žiadna z dievčat u nás nebola. Príbuzných tu už nemajú a cestou Inturistu to nie je také jednoduché.

Aj v obci, aj v jej okolí sú Česi váženými občanmi. Pracujú väčšinou v kolchoze. Ľudia si ich vážia predovšetkým pre poctivosť. Niekoľko z nich študuje dokonca v Kyjeve a J. Kulhavý sa stal docentom a kandidátom technických vied; v súčasnosti pracuje v Leningrade. V poslednom období v rámci "perestrojky" aj oni uvažujú o zavedení českého jazyka do školy.

Veľmi silná je medzi nimi husitská tradícia. Husitské piesne zaraďujú aj do svojho repertoáru. Jednu z nich mali aj na

svojom vystúpení v Kyjeve. Uvádzam znenie tejto zľudovalej piesne:

1. V naši české zemi
leží Husinec,
tam se zrodil Janu Hus,
český vlastenec.	5. Všechna jeho snaha
byla zničená,
nad Betlémskou kaplí
kletba vyřčená.
2. Když co malý chlapec
sedal matce v klín,
sliboval že bude
české vlasti syn.	6. Kardinál tu hlásá
silným slovem svým,
kacířem že jest té
české vlasti syn.
3. V dospělejším věku
v Praze studoval,
nezapomněl na vlast,
že ji miloval.	7. Tam do Kostnice byl
Jan Hus dostaven,
na hranici z dřeva
tam byl postaven.
4. Ujal se té pravdy
silným slovem svým,
dokazoval, že je
české vlasti syn.	8. Hranice už hoří,
vzhůru nese dým,
a tak dokonává
české vlasti syn.

Na Ukrajine žije v súčasnosti podľa úradnej statistiky 9000 Čechov a 8000 Slovákov. Naša veřejnosť o nich vie veľmi málo. Len v poslednom období k nám prenikli správy, že aj v okolí Černobyľu boli české dediny. V roku 1990 v lete bola 350 členná skupina v Česko-Slovensku.

V apríli 1990 sa konala v Kyjeve ustanovujúca schôdza obnovenej spoločenskej organizácie, Česko-slovenskej kultúrno-osvetovej spoločnosti Jána Amosa Komenského.

V jednotlivých mestách a dedinách sa zakladajú české a slovenské besedy, zatiaľ bez akejkoľvek pomoci zo svojej pôvodnej vlasti. Najaktívnejšou je Česko-slovenská beseda vo Evove, založená v máji 1990.

Prihováram sa za to, aby organizátori niektorého folklórneho festivalu pozvali do Česko-Slovenska aj sympatický dievčenský súbor z Bohemky. Vyprával som im o Medzinárodnom

folklórní festival v Strážnici, o kterém nikdy nepočuli. Když som im vysvětlil, o aký festival ide a spýtal sa ich, či by nechceli na ňom vystúpiť, odpovedali, že pre ich spevácku skupinu by zájazd do "starej vlasti" bol najväčšou odmenou a vyznamenaním. Bol by to prvý krok pre nadviazanie

prerušených stykov medzi ukrajinskými Čechmi a ich pôvodnou vlasťou. Vzhľadom na zmernenie totalitného režimu v Sovietskom zväze sa naskytá tiež možnosť terénnych výskumov v českých a slovenských osadách na Ukrajine. Bolo by hriechom nevyužiť tieto možnosti.

ZE STARÝCH CENÍKŮ

Ve zlatých dobách soukromého podnikání bývalo dobrým zvykem vydávat obchodní ceníky, které představovaly širší sortimentu zboží a reprezentovaly úroveň firmy. Dobových ceníků se zachovalo málo; jako účelové tisky měly jen krátkodobou životnost, než je vystřídaly další seznamy s modernější nabídkou.

Staré ceníky jsou pozoruhodným pramenem pro poznám soudobého spotřebního zboží, které - až přestalo sloužit svému účelu - skončilo na smetišti nebo ve šrotu. Nebylo tehdy zvykem, aby muzea sbírala takové "obyčejné" exponáty, které navíc pocházely z manufakturní nebo továrenské produkce. A tak se o tomto zboží dovidáme už jen z těchto ceníků, z podrobných popisů a dokonalých rytin. Zaujme nás zde také nejen obdivuhodně široká nabídka, ale i zdvořilý tón textů, které usilují o přízeň zakázníka; obojí je jistě inspirativní i pro současnost.

Také pro národopisné studium mají tyto prameny svůj význam. Zajímají nás především ceníky hospodářského nářadí a strojů, které vypovídají o postupném procesu modernizace tradiční zemědělské malovýroby a o jeho datování. Vybrali jsme několik ukázek z nabídky, kterou obsahuje *Obrázkový ceník První Staroměstské továrny na hospodářské stroje a nářadí se slévárnou na kov a železo, V. STRÁNSKÝ v St. Městě u Uh. Hradiště na Moravě*, vydaný kolem roku 1890 v tiskárně H. L. Steina v Kyjově.

Z úvodu:

Zna je zásady, že solidní práce, rychlá a vždy správná obsluha jsou hlavními pákami, jež rozkvět závodu povznášejí, snažím se vždy, abych zásadám těm věrným zůstal. Z té příčiny zdokonaluji jednak neustále výrobky své, jednak dohlížím co nejprísnejší, aby každý kupující rychle a co nejsprávněji obsloužen byl. Odměny za to vidím v neustále stoupajícím počtu

odběratelů a zřím i v té okolnosti, že výrobky mé na všech dosud obesaných výstavách a velkotrzích na hospodářské stroje vyznamenány byly. [...]

Za dobrou látku a správné sestavení mých strojů ručím jeden rok. Záruka ta však se nevztahuje na opotřebení strojů následkem neopatrnosti osob při stroji zaměstnaných a nesmí býti nikdy příčinou, aby se mně propadlé splátky zdržovaly. Abych každému řádnému rolníku, třeba nemohl hned hotově zaplatiti, umožnil koupi mých užitečných a důkladně stavěných strojů, jsem ochoten povolit ty nejlepší a nejvýhodnější platební podmínky.

Bohatá nabídka obsahuje nejprve stroje na obdělávání polností: *Universální a rajolové pluhu dle soustavy Sackovy Hrobkovač tříbrázdový*

Koukolka na pšenici a ječmen, aneb na žito a oves
Řádkovací secí stroj s nabíracími kolečky

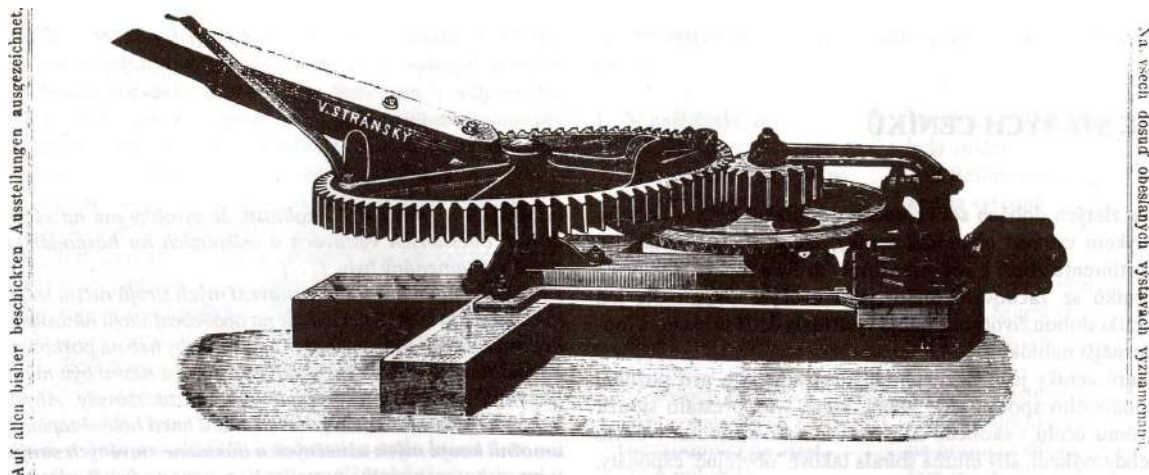
Zřejmě novinkou byl *Americký pohrabáč "Tigr" se sedadlem*, který se zde podrobně popisuje:

Tento druh pohrabáčů domohl se velikého rozšíření svou důkladnou soustavou a jednoduchým přístrojem, jímž odstraní se hroty nahrabanou slámu neb seno tím způsobem, že vodič, jenž na sedadle sedí, pouze šlápně na krátký řetěz, spojující zvláštní mechanismus, jehož účinkem veškeré hroty se pozvednou a veškerá hrabina odpadne. Mimo toto jest u každého pohrabáče ruční páka. Pohrabáč "Tigr" opatřen jest 26ti v oleji kalenými hroty ocelovými, kteréž libovolně řídití možno. Materiál sestává z nejlepšího jasanového dřeva, železa a ocele. Kola spojena jsou bezprostředně kutou nápravou. Vzdor tomu, že jest pohrabáč ten velmi lehký a že vyžaduje jen slabé tažné síly, lze jej použiti i ku pracím těžkým. Americký pohrabáč "Tigr" se sedadlem - zl. 90.

V. Stránský, První strojnická továrna a slévárna v Uh. Hradišti (Morava.)

Jednokoňský ležatý žentour 1 Z

pro 1 koně neb vola.

Empferdekräftiges liegendes Göpelwerk 1 Z

für 1 Pferd oder 1 Ochsen.

V. Stránský, Erste Maschinenfabrik & Eisengiesserei in U. Hradisch (Mähren.)

I když v té době převládalo ještě ruční mlácení cepy, nabízí ceník rozmanité typy strojů v širokém výběru:

Ruční mlátičky

Žentourová mlátička bez vytrásadel

Žentourová mlátička s vytrásadly

Pojízdná mlátička s vytrásadly a sítím

Ležatý žentour

Jednokoňský ležatý žentour pro 1 koně neb vola

Žentourová mlátička pro 2 koně neb voly

Pojízdný sloupový žentour s pojízdnou mlátičkou pro silu 2 koní neb volů

Nejvýkonnější byly parní mlátičky; výhodnost jejich použití se zde obsáhle zdůvodňuje, ve skutečnosti však jen málokterý rolník měl prostředky na jejich zakoupení:

O užitku a výhodách mlátičích strojů parních mluvíti považují za zbytečné, jelikož dnešního dne každý vzdělaný hospodář

s důstatkem o nich přesvědčen jest. [...] Abych svým p. příznivcům i v tomto oboru co nejdokonalěji mohl posloužiti, přijal jsem jednatelství na tyto parní mlátičí garnitury, které od věhlasné anglické firmy ROBEY a spol. v Lincolnu v Anglii vyráběny jsou a které ve všech dílech světa a zejména též v Rakousku-Uhersku vším právem nejlepší požívají pověsti a pro své výtečné vlastnosti nejvíce jsou rozšířeny. Též činím p. majitele parních strojů pozorný na to, že dodávám veškeré části ku parním mlátičkám, strojům a kotlům a že převezmu každou správu a přepravu v tomto oboru za ceny co nejmírnější.

Z nabídky strojů:

Robey a spol., parní mlátičí stroj s patentovaným železným rámem

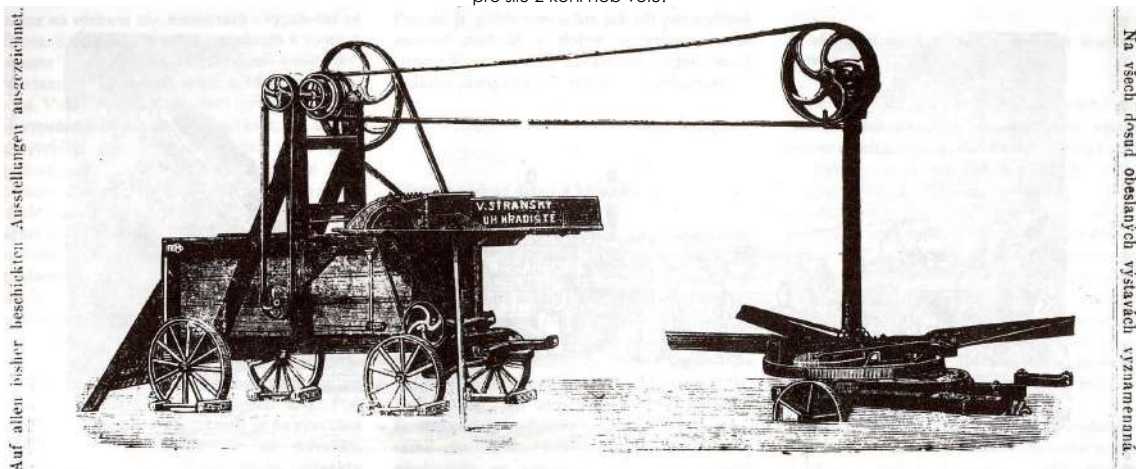
Parní mlátičí složení 4-12 koňských sil

Pojízdná horizontální lokomobila

V. Stránský, První strojnická továrna a slévárna v Uh. Hradišti (Morava.)

Pojízdny sloupový žentour 2 SZ s poíjzdnou vysokou mlátičkou 2 PM.

pro sílu 2 koní neb volů.

Transportables säulenartiges Göpelwerk 2 SZ mit transportabler hoher Dreschmaschine 3 PM

(für die Treibkraft 2 Pferde oder Ochsen.)

V. Stránský, Erste Maschinenfabrik & Eisengiesserei in U. Hradisch (Mähren.)

Dále se inzerují stroje pro použití v domácím hospodářství:

Šrotovník a mlýn na mouku s válcem z tvrdé litiny

Úplně universální čistící mlýnky na obilí

Řezačka na řepu a brambory

Stránského šrotovníky

Řezačka (soustava Bentallova) s litými podstavci

Stříkačka na hnojivku

Vylupovač kukuřice

Americký stroj na drnutí kukuřice

Desetinné váhy (druh čtyřhranný)

O dalším sortimentu a výrobních i dodavatelských možnostech firmy hovoří souhrnný text ke konci ceníku:

Dovoluji si též laskavě podotknouti, že mimo těchto zde v ceníku uvedených strojů, vyrábím a mám na skladě rozličné druhy ležatých a stojatých žentourů, pak secí stroje na řepu

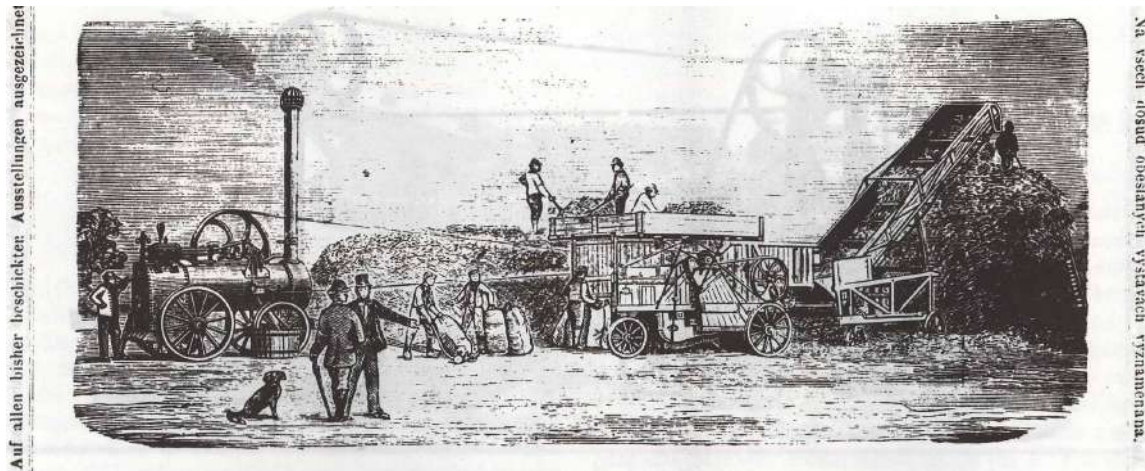
a jetel, pumpy rozličných tvarů, brány, kroužkové válce aj., stroje veškeré pro řezníky, stroje na řezání papíru a lepenky pro knihaře, nejnovější stroje k rozdělování těsta pro pekaře. Dále doporučuji rozličné druhy decimálních a balančních vah, jakož i váhy pro dobytek a váhy mostní pro cukrovary, pivovary aj.; dále chovám na skladě pravé Štýrské kosy a srpy na mnohých výstavách stříbrnými a zlatými medailemi vyznamenané.

Zároveň přijal jsem jednatelství jedné solidní a chvalně známé firmy pro výrobu stříkaček, malých i velkých, jakož i veškerého hasičského nářadí a výzbroje pro obce a hasičské sbory. P. T. pánům mlynářům doporučuji svoji nově zařízenou slévárnu jak pro strojnickou práci vůbec, tak pro mlynářskou strojnickou a zařízení pily zvláště, neb mám po ruce vícero vzorků (modelů) a pak rozličné druhy řemenic, transmissí, řemenů, drátěných tkanin, dírkovaných plechů atd. [...]

V. Stránský, První strojnická továrna a slévárna v Uh. Hradišti (Morava.)

Parní mláticí složení

4—12 koňská.

Dampf-Dreschmaschine

1—12 pferdekräftig.

V. Stránský, Erste Maschinenfabrik & Eisengiesserei in U. Hradisch (Mähren.)

Práce a opravy pro cukrovary, pivovary, lihovary podobné průmyslové závody vyřizují rychle a co nejsprávněji. Konečně doporučuji svou slévárnu ku zhotovení všeho druhu odlitků železných a mosazných, podle vlastních, mně zaslaných, neb na udání rozměrů co nejlevněji zhotovených modelů.

Veškeré hospodářské stroje a nářadí, v tomto cenníku neuvedené, dodávám rovněž co nejrychleji a nejlaciněji.

Čas pro využití těchto strojů v zemědělství už dávno uplynul, ačkoliv ve své době představovaly mnohé z nich vrchol moderní techniky. Zůstává však soudobý pramen, dokument o technickém pokroku, a pro současnost i příklad, jakým způsobem podnikat a vycházet vstříc zákazníkům.

Vybral Jiří Pajer

Spolek pro vyprávění ze života

Folkloristické studium už delší dobu klade důraz na výzkum tzv. memorátů - vyprávění ze života. S velmi zajímavým projektem k tomuto tématu vystoupily dvě rakouské badatelky, Mariannne Baumgartnerová a Martha Weberová. Vzaly si za úkol zkoumat memoráty, které si vyprávějí pouze ženy, a ukázat, že dějiny nevytvářejí jen silné osobnosti, jako jsou králové, císaři, revolucionáři, ale také každodenní život obyčejných lidí. Svět žen a jejich zkušenosti tvoří podstatnou část tohoto běžného života. A právě na tento svět se obě autorky zaměřily. Při realizaci projektu postupovaly velmi systematicky. Založily "Spolek pro vyprávění povídky ze života" (*Verrein für erzählte Lebensgeschichte*), který od podzimu roku 1987 organizuje v obcích, ale také v domovech důchodců ve Weinviertlu a Mostviertlu v Dolním Rakousku diskusní setkání žen ve věku mezi padesáti a devadesáti lety. Pod vedením tří vědeckých pracovnic se na výzkumu podílejí spolupracovnice z řad bývalých nezaměstnaných žen. První etapa projektu trvala jeden rok a byla věnována soustavnému sběru. Autorky projektu tak získaly rozsáhlý materiál, který má pro studium memorátů velkou pramennou cenu. Po stránce tematické byl velmi pestrý. Týkal se nejrozmanitějších událostí prožitých v minulosti a přítomnosti, ukazoval na sociálně a nábožensky podmíněnou stupnici hodnot. Proto byl roztržiden do tematických celků, které autorky začínají od roku 1988 postupně v samostatných sešitech vydávat. Poslední dva svazky byly vydány v roce 1990. První z nich nese název *Ich weiß über die Liebe gar nicht viel*. . . (Nevim toho o lásce mnoho...) a obsahuje vyprávění o svatbě, lásce, sexualitě a o problémech dospívání. Druhý sešit je věnován vzpomínkám na náboženský život, jak jej ženy prožívaly v dětství a co pro ně znamenal. Tematické sešity v rozsahu přibližně 50-60 stran jsou doplněny dobovými fotografiemi, opatřeny stručným úvodem a na závěr výběrem odborné literatury. Někdy mají i krátce životopisy vyprávěček a stručný nářeční slovníček.

Vedle těchto tematicky zaměřených publikací vydávají autorky i speciální časopis s názvem *Frauen erzählen Lebensgeschichte*. Stati zde otištěné se týkají široké škály problémů, které mají nebo mohou mít vztah k životu i studiu vyprávění memorátů. Například v prvním čísle

třetího ročníku (březen 1990) se najdou mimo jiné příspěvky o významu memorátů v životě a tradici vesnice a rodiny, o činnosti jednotlivých místních diskusních kroužků i vyprávění na konkrétní témata. Každé číslo obsahuje množství dokumentárních a dobových fotografií. Projekt je příkladem toho, jak při promyšlené zvolené metodě a dobré organizaci může odborná práce být prospěšná nejen dané vědecké disciplíně, ale celé široké veřejnosti.

Marta Šrámková

Výstava Lidové čepce a klobouky z Rakouska

Národopisné muzeum uspořádalo v hlavní letní sezóně 1990 ve velkém výstavním sále Lobkovického paláce výstavu, která nepochybně zaujala většinu návštěvníků expozice Památky národní minulosti a přilákala i speciálnější zájemce. Spolupředátelem výstavy s názvem *Lidové čepce a klobouky z Rakouska* bylo vídeňské Österreichisches Museum für Volkskunde, její autorkou byla dr. Margot Schindlerová, komisařkou výstavy a autorkou textu dr. Jiřina Langhammerová. Výstava představila ve vybraných ukázkách typické pokrývky hlavy nošené na území Rakouska zhruba v rozmezí posledních dvou století. Její celkové vyznění bylo však širší už proto, že úprava hlavy je nedílnou součástí celého komplexu oblečení, a tak se mohl návštěvník seznámit - především na ikonografických pramenech, vystavených obrazech, grafických listech a fotografiích - i s celkovým charakterem regionálních typů lidového oděvu v Rakousku. Kromě obrazových pramenů bylo ve výstavním sále instalováno na 150 kusů nej různějších pokrývek hlavy: krajové typy čepců, šátků, korunek, čepic a klobouků ženských i mužských, lidových a částečně i z městského prostředí. Sbírký vídeňského etnografického muzea nepokrývají pouze území dnešního Rakouska a jsou v nich zahrnuty zcela pochopitelně i exponáty pocházející z bývalé monarchie. Na výstavě byly některé ukázky z jižní Moravy, ze Slezska, ze Šumavy, i doklady ruského původu. Vedle nich bylo několik pokrývek hlavy z německých oblastí.

Výstava velmi dobře dokumentovala formální i materiálovou různorodost úpravy hlavy jednotlivých rakouských etnografických regionů. Byla koncipována tak, že mohla poskytnout zajímavý výtvarný zážitek náhodnému návštěvníkovi i podrobnější poučení zájemci. Umožnila po několikaleté přestávce (*Lidové*

umění a zvyky Dolního Rakouska v září a říjnu 1983 ve výstavní síni ÚLUV) seznámit širší veřejnost s dalšími ukázkami rakouského lidového výtvarného umění.

Irena Štěpánová

Z národopisných výstav v českých muzeích (1990)

V loňském roce se v našich vlastivědných i specializovaných muzeích objevilo více výstav, prezentujících zvláště lidové stavitelství a bydlení. Bylo to snad umožněno i tím, že muzea nebyla svázána různými tematickými plány a měla bezpochyby větší prostor a možnosti představit národopisné sbírkové předměty než v předcházejících letech. Dvanáct podchycených akcí můžeme rozdělit zhruba do tří námětových celků. Šlo především o výstavu mapující vývoj lidové architektury, další skupina představila národopisnou kresbu, dokumentující lidové stavby určitých regionů a třetí část výstavních akcí ukázala návštěvníkům předměty z interiéru lidového obydlí.

Výstava *Lidové stavby na Nymbursku*, uspořádaná v Polabském národopisném muzeu v Přerově nad L. (červenec - září, autorka J. Hrabětová), měla za cíl podat přehled dosud existujících i zaniklých objektů architektury na okrese Nymburk. Konfrontovala dřívější stav zachycený v dokumentaci se současností, a to jak u rekreačních objektů, tak i u lidových staveb užívaných k trvalému bydlení. Ze starší dokumentace zaujala například stará hospoda ve Zvěřínku na kresbě V. Smutného z r. 1894, obecní pastouška z Podlužan a roubený špychar z Polabce na fotografiích zakladatele podobraského muzea J. Hellicha z r. 1906. Ze současně fotodokumentace lidové architektury, prováděné pracovníky skanzenu, upozorňují na poslední udržované chalupy s posádkami v Dubčenu či na vhodně upravené lidové stavby k rekreaci v Nouzově čp. 5 a 6. Výstavu doplnily modely zděných bran některých usedlostí z Netřebic, z Koutů a ze Starého Vestce, jakož i přehledná mapa dochovaných objektů lidové architektury na okrese Nymburk.

Výstava *Lidová architektura na Novopacku*, sestavená z fondů Podkrkonošského muzea v Nové Pace (březen - květen, autor M. Bařina), prezentovala především starší dokumentační materiál z území bývalého novopackého okresu. Stěžejní část výstavy tvořily snímky, profesionálního fotografa F. Háka z Nové Paky (převážně z třicátých let našeho století) z obcí Borovnice, Ždírec, Ústí u Staré Paky, Levinská

Olešnice, Stará Paka a z měst Nové Paky a Pecky. Výstava byla doplněna sedmi modely lidových staveb, zhotovenými k Národopisné výstavě československé v r. 1895 a kresbami ak. arch. V. Jandejska z let 1953-1955, které dokumentovaly některé architektonicko-konstrukční části zdejších lidových staveb (vyřezávané sloupky pavlačí, různé tvary makovíček, ozdobné pískovcové komíny ap.).

Výstava *Příběh světské rychty*, připravená pracovníky Podještědského muzea Karolíny Světlé v Českém Dubu pod vedením T. Edela (červenec-říjen), prezentovala kresebnou rekonstrukci této významné památky lidové roubené architektury, která zanikla v r. 1947. Výstava též nastínila možné urbanistické řešení světské návsi od autorky D. Čápkové, posluchačky PF v Ústí n. L. Objekt někdejšího mužákovského statku čp. 4, zvaný "U Matějáku", plnil od konce 18. století do poloviny 19. století funkci poslední rychty ve Světlé. Autoři výstavy shromáždili doklady, z nichž vyniká zvláště velmi cenný soubor fotografické dokumentace z devadesátých let 19. století. Na základě výsledků badatelského úsilí autorů lze konstatovat, že světská rychta představovala objekt pozdně středověkého typu, vzniklý pravděpodobně kolem poloviny 18. století.

Cyklos výstav autorů národopisných kreseb zabývajících se dokumentací lidové architektury zahájilo Muzeum okresu Benešov se sídlem ve Vlašimi výstavou *Podblanicko očima malíře Rudolfa Duška* (duben-květen, autorka L. Váňová). Výstava prací R. Duška (1910-1977), jehož malířská tvorba byla obsáhlá, se soustředila na prezentování části díla, která zobrazuje lidovou architekturu na Podblanicku. Na výstavě bylo vystaveno asi 35 Duškových akvarelů z let 1939-1964, zachycujících celkové pohledy na lidové stavby i zobrazení jejich konstrukčních částí a detailů. Vlašimské muzeum přispělo výstavou této cenné kresebné dokumentace k poznání regionálních forem lidového domu na území středních Čech.

Muzeum Boženy Němcové a Textilní muzeum v České Skalici připravilo u příležitosti nového otevření svých stálých expozic v r. 1990 na dobu od 20. 5. do 26. 8. výstavu kreseb lidové architektury Náchodská K. Šafáře (nar. 1912) pod názvem *Lidová architektura, obrazy, kresby*. Autor se zaměřuje ve své dokumentaci (převážně kresby tužkou a uhlem) zejména na zachycení celkových pohledů na zemědělské usídlení, i na jejich jednotlivé obytné a hospodářské objekty. Zachycuje též dochované soubory lidových staveb a stávající starou (původně dřevěnou) zástavbu vesnických sídel.

K. Šafář se na této výstavě představil především kresbami ze šedesátých a sedmdesátých let (například zástavba roubených patrových domů ve Stárkově, dokumentárně cenné kresby lidových staveb ze Slatiny nad Úpou, kresba roubené chalupy z Nizké Srbské). Šafářovu nejnovější kresebnou dokumentaci představuje soubor kreseb lidové architektury v Červené Hoře a Sedloňově z let 1988-1989. Tato českoskalická výstava mapující zmizelou i vzácně dochovanou lidovou architekturu obcí v okolí Náchoda, Červeného Kostelce, České Skalice a Hořčinek, patřila bezesporu mezi nejzdařilejší autorovy výstavy posledních dvou desetiletí.

Z neobyčejně rozsáhlého dokumentačního souboru národopisných kreseb J. V. Scheybala (nar. 1928) byly uspořádány v r. 1990 tři víceméně komorní výstavy. Třetí díl cyklu tematických výstav tvůrců národopisné kresby lidové architektury pod názvem J. V. Scheybal a národopisná kresba uspořádalo Regionální muzeum v Kolíně ve výstavním prostoru přenesené roubené rychty z Bradlecké Lhoty v Muzeu lidových staveb v Kouřimi (červen-říjen). Zatímco tato výstava byla jakýmsi průřezem Scheybalova kresebného díla, další dvě výstavy byly již zaměřeny regionálně. Krkonošské muzeum - Památník zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou vystavoval jeho obrazy pod názvem *J. V. Scheybal - kresby z Pojizeří* (březen 1990-únor 1991). Byly zde vystaveny kresby uhlem a akvarely. Tato výstava rovněž dokázala, že autor věnuje značnou pozornost i dokumentaci drobných sakrálních památek z dílny lidových tvůrců. Hrad Valdštejn u Turnova hostil třetí Scheybalovu výstavu s názvem *Akvarely a kresby z pojizerské vesnice* (červenec-září). Výstava byla velmi vkusně nainstalována a přinesla - na rozdíl od předchozích dvou výstav - více nových kreseb z posledních desetiletí a představila i kresby z autorových výzkumů v šedesátých letech, které nebyly dosud vystavovány. Například poprvé zde autor vystavil soubor tužkových kreseb (náčrtů a skic z terénních výzkumů) z r. 1982 z okolí Jablonce n. N. (Lučany n. N., Janov n. N., Lukášov, Jindřichov). Další zajímavý soubor kreseb pořídl při svých výzkumných cestách na Veselém Kopci na Českomoravské vrchovině, na Vrchlabí, v Poorlicku a Jizerských horách v r. 1986. Scheybal také soustavně dokumentuje již zaniklé objekty průmyslové výroby v Jizerských horách, což dokládá i akvarel z r. 1985, zobrazující bývalou Zenknerovu huť v Josefově Dole - Antonínově nebo tužková kresba z r. 1964 zachycující mačkárnou skla ve Smržovce.

Na závěr bych připomněl skupinu výstav, které prezentovaly některou z interiérových složek lidového obydli. Dvě výstavy představily ve výběru z muzejních sbírkových fondů kuchyňské nádobí a náčiní, které tvořilo nedílnou součást vybavení interiéru lidového domu (světnice, komory, parádního pokoje). Výstava v Národopisném muzeu Slánska ve Třebízi *Ze starých polcí, misníků a kredencí* (květen-říjen, scénář V. Jiříkovská) se stala též ukázkou výsledků sběru muzea v Třebízi a okolních obcích; šlo vesměs o sbírkové předměty z druhé poloviny 19. století. Výstava prezentovala nádobí jednotlivých sociálních vrstev vesnického obyvatelstva z různých materiálů (převládala hmčina, sklo a porcelán - ten však proniká do vesnických domácností až koncem 19. století, dále také nádobí z litiny, mosazi, dřeva a smaltovaného plechu). Byly vystaveny též kameninové pekáče a lahvice na olej, dále různé typy hrnců (sádláky, ceďáky) a forem na pečivo (beránek, ryba). Kuchyňské nádobí a náčiní umístěné v zasklených vitrinách, bylo doplněno několika kusy lidového nábytku.

Rozsáhlou výstavu podobných sbírkových předmětů připravilo Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy pod názvem *Nahlédnutí do staré kuchyně* (listopad 1990-březen 1991, autorky výstavy L. Kubečková a T. Čápková). V první části výstavy byl na základě odborných poznatků instalován interier světnice; šlo o stylizaci interiéru lidového obydli od konce 18. do závěru 19. století, dále zde byl zachycen vývoj topeniště v lidovém obydli a vystaveno náčiní k obsluze ohně. Na výstavě byla prezentována kolekce asi 400 sbírkových předmětů, vesměs z vlastních fondů, pouze asi jedna desatina byla zapůjčena z muzeí v Kouřimi, v Třebízi, Berouně a Rakovníku. Vystavené exponáty byly ve druhém sále uspořádány do tematických celků podle použití v tradiční kuchyni: zpracování zemědělských produktů, úprava pokrmů, vaření, pečení, smažení, stolování, ukládání potravin.

K těmto výstavám lze rovněž přiřadit stálou národopisnou expozici Muzea okresu Benešov se sídlem ve Vlašimi, instalovanou v zámku v Louňovicích pod Blanicem (od 1. 4. 1990, autor R. Váňa). Výstava se snaží - kromě vybraných národopisných předmětů z regionu Podblanicka - představit též část interiéru vesnické hospody z druhé poloviny 19. století (kopie výčepního pultu z Růžkových Lhotic, různé typy pivních lahví, výčepní sklo a keramika, soudek na kořalku, jako doplněk oděv hostinského a řezníka).

Výčet výstav uzavřeme pohledem na výstavu *Lidové obrázky na skle*, která byla instalována v Krajském muzeu východních Čech v Hradci Králové (květen-říjen 1990, autorka Z. Lenderová). Byla koncipována tak, aby zde byly zastoupeny všechny významné produkční oblasti a zároveň se snažila sbírkovými předměty postihnout celé období jejich produkce, tj. od druhé poloviny 18. století až po úpadkové období konce 19. století. Zajímavým námětem upoutal bezesporu velký obraz na skle s tematikou "Domácí duchovní hodiny", tvořený mnohafigurální kompozicí s výjevy v menších rámečcích (Morava, 1. třetina 19. století). Další nevšední obrázek představuje domovní znamení, rakouskou orlici se štítkem z r. 1771 z Domažlicka, provedené technikou englomisé (byla příznačná pro oblast Domažlic, Nýrska a Volar). Na výstavě byla též zastoupena výrazná produkční oblast, tzv. severočesko-slezský okruh, představující sklářské obrázky první třetiny 19. století, vzniklé v pásmu pohraničních hor - Slezsko, Orlické a Jizerské hory, Krkonoše. K výstavě byl vydán stejnojmenný katalog (83 stran a 50 obr. příloh) zpracovaný autorkou výstavy již v r. 1986 a sloužící zároveň jako soupis sbírky obrázků na skle v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.

Výstavy lidové architektury a interiéru se vyznačují vždy značnou tematickou šíří; nejnak tomu bylo i v roce 1990. Navíc zde byla snaha prezentovat dosud nevystavované sbírkové předměty či dosud muzejním způsobem nezpracované tematické okruhy sledované problematiky.

Lubomír Procházka

Prostějovské "vitání jara"

Lidové zvyky jarního novoročí spojené s velikonočními patří k nejradostnějším a nejspontánnějším v celém výročním cyklu. Svým původem souvisejí s magickými snahami o zajištění nového hospodářského roku, ale tento základ převrstvila křesťanská tradice připomínající si ukřizování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

V našem současném životě se velikonoční zvyky uplatňují s rozdílnou intenzitou. Nestějná životnost, ovlivněná vedle obecných vývojových trendů i konkrétními místními podmínkami, způsobila, že přes nepřerušené tradování některých zvykoslovných projevů jich celá řada patří minulosti. Proto nejsou ojedinělé snahy obnovit některé dnes již zaniklé zvyky především obchůzkového charakteru a znovu je

začlenit do dnešního života. Toto úsilí je motivováno záměrem zpestřit společenský život města či vesnice, posílit pocit sounáležitosti s místem bydliště, vyvolat sváteční pocity prostřednictvím estetických, společenských a zábavných funkcí lidových zvyků. Záleží jen na invenci a organizačních schopnostech pořadatelů, jak takové obnovení obchůzkových obyčejů dopadne.

Letošní velikonoční svátky v Prostějově se podobným způsobem pokusilo oživit Regionální osvětové středisko ROSA. O prvním jarním dnu místní dětské soubory vynesly z města "smrtku", a to každý tu svou, takže ve zdejších rybníku skončily hned tři. Počasí malým Hanákům a Hanáčkám přálo stejně jako místní občané, kteří je v hojném počtu na jejich cestě doprovázeli. Podařilo se i to, co si pořadatel nejvíce přáli: vytvořila se veselá a srdečná atmosféra mezi účinkujícími a přihlížejícím publikem.

Jiný charakter měly akce připravené během "vitání jara" do společenského sálu osvětového střediska na dny 26.-28. března. O Zeleném čtvrtku se zde navíc setkaly frekventantky školení hanáckého folklórního sdružení, takže mohly posoudit výsledky snažení prostějovského střediska a zároveň se inspirovat i pro svou vlastní práci. Sál, pěkně vyzdobený lidovými symboly velikonočních svátků, hostil dopoledne dětský hanácký soubor Klásek z Kralic na Haně. Svým pořadem, tematicky členěným podle jednotlivých ročních období, se snažil přihlížejícím dětem z mateřské školy přiblížit život na hanácké vesnici prostřednictvím pracovních motivů, dětských zvyků, tanečních a písňových projevů. Předcházející dny zde v podobném naučném pořadu vystoupila hanácká folklórní muzika Ječmení. Tato vystoupení se vlastně uskutečnila v sále sloužícím i jako výstavní prostor, kde si mohli zájemci prohlédnout nejen hotové výrobky provádějící lidové velikonoce, ale i podívat se, jak se z proutí pletou "kocary" nebo jak se zdobí kraslice. Na ty se soustředila největší pozornost. Kraslice dekorované nalepovanou slámou, které mají patrně hanácký původ, předváděli A. Jelínková z Prostějova a S. Hetman z Olomouce. V Přemyslovicích žije i E. Cerhonková, jež zdobí kraslice vyškrabováním; potřebné technické dovednosti si přinesla z rodného Slovácka. Přivedla sem i své dva pokračovatele a také několik děvčat z prostějovských základních škol zdobilo kraslice batikováním a barevnými vosky, tedy rovněž tradičními technikami výzdoby velikonočních vajíček. Jarní náladu na výstavě dotvářely květiny a ukázky

aranžování soukromou firmou Mimosas.

Když jsme v poledne po přednášce M. Pachtové "Jarní zvyky a velikonoční obyčeje" opouštěli prostějovské Regionální osvětové středisko ROSA, abychom se podívali na "hrkání a klepání" chlapců ze souboru Klásek na prostějovském náměstí, měli jsme dobré pocity. Jistě, souhrnnou bilanci si provedou organizátoři sami, ale my je můžeme pochválit, že v dnešní "reformní" době plně problémů se věnují propagaci a udržování lidových tradic.

Miroslav Válka

Zastavení nejen festivalová ...

Zastavení první

Mladé Hornácko představuje pozoruhodný festivalový útvar, v jehož programu jsou výraz a umělecké prostředky podřízeny základní koncepci, kterou je ztvárnění regionálního materiálu - dětského folklóru Hornácka. Festival představuje syntézu všech forem folklórních projevů, které jsou vlastní jen dětskému světu s jeho hravostí, zájmem o okolní přírodu i tradice rodného kraje. Podstatu tvoří významná spolupráce výchovných pracovníků mateřských a především základních škol na výběru, přípravě i vlastní realizaci vlastenecky a regionálně zaměřené výchovy dětí a mládeže. Výsledkem této spolupráce je nejen 19 ročníků festivalu Mladé Hornácko a výchova dalších generací vynikajících interpretů - zpěváků, tanečníků a muzikantů, ale též pravidelná neprofesionální umělecká aktivita dětí ve všech školách hornáckých obcí. Také letošní ročník festivalu Mladé Hornácko, který se konal 12.-14. dubna, přinesl celou řadu zajímavých programových výstupů. Oproti minulým letům byla jednotlivá pásma stavěna v jednoduchých formách, představující nejlepší dětské interprety nebo společná taneční pásma. Vytratila se však větší programová promyšlenost pásem, využití drobných rekvizit, hraček a doplňků, krojová pestrost i nápaditost. Jakoby se dlouhodobá nejistota a nejasnost kolem přípravy a zajištění festivalu přenášela mezi dětské účinkující. I přes tyto výtky program jako celek snese vysoká kritéria a jeho hodnocení je víc jak kladné. Zaujaly dětské muziky souboru Veličánek a Lipovjánek, zpěváci Jiří Ovečka, David Slovák, Joža Staša, Karel Bobčík, Jan Pavlík, Magda Petřiková a Markéta Řeháková. Program sestával a s dětmi za spolupráce vedoucích

připravila Zdena Jelínková, průvodní slovo přednesl Luděk Mikáš.

Zastavení druhé

Setkání mužských sborů přináší vždy kvalitní kulturní zážitky, podpořené citovou sugestivností projevů většími interpretů. Také setkání zpěváků z Vracova, Dubňan, Velké nad Veličkou, Ždánic, Milotic, Kyjova a Moravské Nové Vsi bylo výrazným uměleckým zážitkem. Uskutečnilo se 28. dubna v Dubňanech a během více než dvouhodinového "maratonu" zazněly písně milostné, vojenské, píjácké i baladické.

Mužské sbory představují vedle tanečních národopisných souborů specifickou uměleckou složku, charakterizující oblast jihovýchodní Moravy. Základem jejich aktivity je pěvecký kvalitní kolektiv, obvykle spolupracující s cimbalovou muzikou i s fundovaným znalcem zpěvu. V případě mužských sborů je víc než u ostatních národopisných kolektivů důležitá téměř profesionální příprava. Zpěv je zde totiž hlavním uměleckým prostředkem a jeho přednes musí posluchače i diváka plně zaujmout; taneční projev je potlačen úplně nebo se uplatňuje jen výjimečně. Kvalita a profesionálnost jednotlivých sborů se tedy projevuje nejen v interpretaci lidových písní, ale také v bezprostřednosti jeho chování, ukázněnosti i celkovém výrazu. Zpěv lidových písní v kolektivu se mužům stává nejen zábavou, ale také prostředkem vyjadřující umělecké schopnosti interpretů i ambice vedoucího. Tyto předpoklady se plně uplatnily hlavně u sborů z Velké nad Veličkou, Moravské Nové Vsi a Kyjova. Především Kyjovští posunuli pomyslnou hranici interpretačního výkonu velmi vysoko svým bezprostředním, výrazným a dynamicky promyšleným pásmem. Podobně jako u sboru z Moravské Nové Vsi je třeba i u Kyjovských vyzdvihnout tradici, profesionální přístup a vysoký umělecký kredit, jímž se uvedené sbory stávají stálciemi a vzory.

Pořad připravil mužský sbor z Dubňan, slovem provázeli Karel Kopřiva a Růžena Dobešová. Kromě mužských sborů účinkovaly děti souboru Důbravěnká Dubňany a cimbalová muzika Josefa Varmuži ze Svatoborice-Mistřína.

Zastavení třetí

V České republice je registrováno celkem 758 národopisných kolektivů, z tohoto počtu svou

činnost rozvíjí na území Moravy a Slezska 627 souborů. Aktivitou Folklorního sdružení se sídlem v Praze se v minulých měsících po celém území České republiky ustavovaly regionální sdružení národopisných souborů a příznivců projevů lidové kultury. Význam této sítě dobrovolných zájmových seskupení a jejich přínos kulturně společenskému životu jednotlivých regionů se již výrazně projevuje v oblasti Hané, Valašska, Brněnska, Horácka či východních Čech. Cílem těchto sdružení národopisných kolektivů je zájem o místní (regionální) tradice lidové kultury, jejich dokumentaci, poznání, propagaci a další umělecké rozvíjení. Také v oblasti Slováků se regionální aktivita probouzí. Činnost zahájilo Folklorní sdružení na Kyjovsku, založené připravuje společné sdružení kolektivů strážnického a Velského Dolňácka a Hornáčka.

Problematiku odborné poradenské činnosti, dokumentace a propagace všech folklorních aktivit v České republice má ve své náplni Ústav lidové kultury ve Strážnici. Společně s pracovníky odborného útvaru ARTAMA informačního a poradenského střediska pro místní kulturu v Praze (IPOS) a se členy zájmové organizace národopisných souborů Folklorního sdružení (FOS) byl vypracován systém vzájemného propojení a spolupráce. Jeho výrazem je aktivní činnost Moravsko-slezského folklorního poradního sboru, který již od podzimu 1990 rozvíjí svou činnost při ÚLK Strážnice. Spolupracuje s odbornými pracovníky strážnického ústavu a plní odborné, dokumentační a sběrové úkoly v oblasti folklorních aktivit na území Moravy a Slezska. Velmi úzce spolupracuje s poradními sbory v jednotlivých regionech, čímž je zaručena koordinace, vzájemná informovanost a výměna aktuálních poznatků. Péči pracovníků ARTAMA bude budován obdobný poradní orgán také pro oblast Čech. Vzájemnou koordinaci a spolupráci bude garantovat ústřední Folklorní poradní sbor, v němž budou pracovat zástupci obou územních poradních sborů, profesionálních i zájmových organizací. Cílem všech uvedených aktivit je spojení aktivity národopisných souborů, hudeb, pěveckých sborů i jednotlivců z řad příznivců národopisu do společného proudu, usilujícího o rozvíjení a dokumentaci tradic lidové kultury České republiky, jejímž centrem bude odborné pracoviště Ústavu lidové kultury ve Strážnici.

František Synek

Valné shromáždění Národopisné společnosti československé

Společenské změny po listopadu 1989 pronikly do všech oblastí našeho života. Nevynuly se ani československé vědě. Národopisci z Čech, Moravy a Slezska, sdružení v Národopisné společnosti československé při ČSAV, se poprvé v "porevoluční" době setkali v pražském Národním muzeu 18. ledna 1990. Na jednání byl zvolen nový prozatímní hlavní výbor společnosti, který dostal za úkol zorganizovat řádné valné shromáždění spojené s volbami a zajistit zpracování hodnotící zprávy o vývoji oboru po roce 1948. Přípravou tohoto materiálu byla pověřena komise v čele se Z. Mišurem.

Hlavní výbor svolal valné shromáždění členů NSČ do Boskovic na dny 16. až 18. října 1990. Šlo se zde asi osmdesát etnografů a folkloristů z různých pracovišť České republiky, kolegy ze Slovenska zastupovala delegace Slovenské národopisné společnosti. Jednání zahájil předseda společnosti R. Jeřábek. Seznámil přítomné s programem a konstatoval, že komise pro přípravu hodnotící zprávy o vývoji oboru od roku 1948 své závazky nesplnila a výbor NSČ dosud požadovaný materiál neobdržel, takže s ním plněm nemůže být seznámeno. Následovaly informace o práci hlavního výboru od lednového zasedání. K osudům národopisné vědy za posledních čtyřicet let se kriticky vyjádřil R. Jeřábek alespoň sám a k diskusi na toto téma vyzval i přítomné. K problematice zaujali poslanisko D. Holý, V. Jiřikovská a V. Svobodová. Jménem hodnotící komise situaci objasnil Z. Mišurec: závěrečná zpráva je připravena, ale vzhledem k tomu, že se dosud k ní nevyjádřili všichni členové komise, nemůže být zveřejněna. Protože diskuse skončila polemikou a nikdo z přítomných nechtěl dále hovořit, ozvaly se v plénu hlasy, aby byli přítomní seznámeni s obsahem připravené hodnotící zprávy. Na základě hlasování však tento návrh byl odmítnut.

Valné shromáždění dále probíhalo podle schváleného programu. Proběhly tajné volby nového hlavního výboru a přímá tajná volba předsedy společnosti. Výbor tvoří: předseda J. Kandert, místopředseda M. Melzer, tajemník L. Procházka, hospodárka I. Kubečková, členové výboru V. Hubinger, V. Jiřikovská, J. Krist, J. Langhammerová, O. Sirovátka, M. Válka a I. Vojančová, revizoři J. Beneš a P. Bureš.

Druhý den jednání přítomní vyslechli informace o činnosti jednotlivých odborných komisí, v nichž se soustřeďuje práce společnosti. Veřejné hlasování rozhodlo o novém názvu

společnosti - Národopisná společnost při ČSAV; účastníci odsouhlasili některé změny ve stanovách a pro vypracování nových stanov byla ustavena komise v čele s O. Sirovátkou. Bohatá diskuse se rozvinula k otázce další orientace společnosti v nových společenských podmínkách a k možnosti jejího otevření zájemcům z řad neprofesionálních pracovníků. V důsledku tíživé finanční situace přítomní souhlasili se zvýšením členského příspěvku na 100 Kčs, pro mimořádné členy ve výši 50 Kčs. Kolektivní členství institucí je spojeno s poplatkem 300 Kčs. Hovořilo se i o dalším rozšiřování sítě dopisovatelů, o oslavách 100. výročí Národopisné výstavy československé a o vědecké konferenci věnované česko-slovenským vztahům, jež se uskuteční na podzim 1991 v Luhačovicích. Hlavní výbor navrhl udělit čestné členství ve společnosti Z. Jeřínkové za její rozsáhlé dílo v oblasti taneční folkloristiky. V rámci seznámení se s hostitelským městem navštívili přítomní místní zámek, expozici Muzea Boskovic a Památník O. Kubína. Seminář "K otázce kulturního regionalismu (na příkladu Boskovic)", jež se uskuteční druhý den odpoledne, poskytl přítomným základní informace o lidové kultuře Boskovic. Jedná se o zajímavou oblast, kde byl shromážděn bohatý materiál, chybí však dosud monografické zpracování. Pět odborníků, kteří v minulosti zde prováděli terénní výzkumy, svými referáty přiblížilo téměř všechny oblasti zdejší lidové kultury, a to lidové stavitelství (V. Kovář), keramické tradice Kunštátska a Olomučan u Blanska (A. Kalinová), lidový oděv a stravu (M. Ludvíková). Slovesnému folklóru se věnoval O. Sirovátka, hudebně-tanečnímu projevu Z. Jeřínková, která svůj odborný výklad doplnila praktickými ukázkami horáckých lidových tanců v podání místního souboru Velen. Ten svým dalším programem plnule propojil odbornou část jednání se společenským setkáním, uzavírajícím druhý den valného shromáždění. Bývá již dobrou tradicí, že jednání národopisců končí odbornou exkurzí, jež přispívá k detailnímu poznání navštíveného regionu. Přívodci V. Kovář a I. Melkus ukázali účastníkům zachovalé doklady tradiční lidové architektury (Sychoťín, Kunštát a Zbraslavce) a některé zajímavé historické a stavební památky (Rudka, Kunštát, Křtiny). Máme-li celé jednání nějakým způsobem komentovat, musíme podotknout, že ti, kteří zde očekávali zhodnocení uplynulých čtyřiceti let národopisné vědy a alespoň rámcově naznačení dalšího směřování oboru, odešli

zklamáni nebo se smíšenými pocity. Jak již bylo naznačeno, pokus o hodnocení uplynulých let se dostal do slepé uličky a na vytyčení další orientace bádání v národopise si musíme počkat do příštího valného shromáždění, kdy se na toto téma uskuteční konference. Závisí na novém hlavním výboru společnosti, jak se se zmíněnými dluhy vypořádá.

Miroslav Válka

Etnografický atlas Slovenska

Když byly před dvaceti lety zahájeny práce na přípravě jednotlivých map budoucího etnografického atlasu Slovenska, bylo nemálo pochybností, zda tak velkorysý projekt je u nás uskutečnitelný. A dílo je zde: iniciativní vědecká a neúnavná organizátorská činnost dr. Soni Kovačevičové a jejich téměř osmdesát spolupracovníků přinesly slovenské etnografii a společenským vědám vůbec práci vskutku základního významu (*Etnografický atlas Slovenska*. Věda, vydavatelství SAV, Bratislava 1990). Podařilo se v ní shromáždit základní poznatky o historicky se utvářející etnokulturní podmíněnosti vývoje Slovenska a přispět k jejich interpretaci.

Ve spolupráci se Slovenskou kartografií vytvořil Národopisný ústav SAV pozoruhodný soubor map na základě přímých výzkumů v terénu. Terénní výzkumy v letech 1971-1975 se uskutečnily podle jednotného dotazníku, vycházejícího nejen z poznatků a vědecko-výzkumných tradic národopisné vědy na Slovensku, ale i ze zkušeností z prací na Atlasu Slovenské socialistické republiky a Atlasu slovenského jazyka. Určitým poučením byly nepochybně i výsledky evropských etnografických pracovišť, zabývajících se obdobnými úkoly. Předem stanovená síť výzkumných lokalit umožnila zhodnotit různé jevy v jejich vzájemné souvislosti a podat poměrně plastický obraz vybraných jevů kultury a způsobu života slovenského lidu od poloviny 19. století do současnosti.

Atlas podává vědecky utříděné informace o rostlinné i živočišné výrobě slovenských rolníků, o podomácké i řemeslné výrobě, o obchodu a dopravě, o stravě a stravování, o odívání i o sídlech a obydlí. Významnou pozornost věnuje rodině a rodinným obřadům, kalendářním obyčejům, představám o světě, folklóru v celé jeho rozmanitosti, i kulturním oblastem a regionům. Ke znázornění typologií jednotlivých prvků se používá v mapách ilustrací v podobě schematických kreseb a dalších

výtvarných prvků, opatřených slovní legendou. Důležitou součástí je přehled pramenů, seznam použitých literatury, zkoumaných lokalit, i seznam odborných spolupracovníků.

Etnografický atlas Slovenska je důkazem soustředěnosti základního výzkumu a schopnosti koncentrace vědeckých sil národopisného ústavu SAV a jeho spolupracovníků na syntetizující díla. Je významným příspěvkem k chápání důležité části slovenských kulturních dějin a základním podkladem pro přípravu Encyklopedie národopisu Slovenska.

Josef Jančář

Člověk v průsečíku dějin

P. Horská - M. Kučera - E. Maur - M. Stloukal: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990. 480 s., 8 s. obrazových příloh, 38 černobílých vyobrazení v textu.

Kniha vznikla na základě poznatků demografie, antropologie, historie a lékařství, ale neměl by ji opomenout ani etnograf zabývající se problematikou rodiny. Není pro něho přínosná jen svými informacemi, které předkládá v řadě souvislostí, ale může být také podnětem pro hledání dalších možností spolupráce mezi etnografií a jinými vědními disciplínami. Publikace populárně vědeckou formou přibližuje základní problémy vývoje lidské společnosti. Ukazuje rodinné vztahy v konkrétních historických situacích různých zemí a společenských vrstev a dává nahlédnout do života společnosti dané doby. Autoři charakterizují populační vývoj v jednotlivých obdobích od pravěku až po současnost. Objasňují také jeho příčiny i důsledky a podrobně pojednávají o jevech, které v něm sehrály důležitou roli: o sňatečnosti, porodnosti a její regulaci, o předčasných rozpadech manželství, o normách rodinného života a pojetích manželství v různých myšlenkových proudech, o emancipaci ženy, o rozvoji průmyslu a stěhování z venkova do měst, o epidemiích (např. moru, která zasáhla do života lidí natolik, že ovlivnila jejich mravy, psychologii, víru i vztahy mezi sebou), o hladomorách, válkách atd. Výklad se soustřeďuje na evropský kontinent, ale upozorňuje i na důležité světové souvislosti. Kromě toho najdeme v knize vyjádření antropologa k vzájemnému vztahu mezi změnou antropologických znaků a změnou kultury, výsledky rozboru Toskánského katastru z r. 1427 (je výjimečný tím, že eviduje přes 260 tisíc

osob, uvádí jejich věk a podrobně charakterizuje složení a majetek jednotlivých domácností), definice pojmů manželství, rodina a domácnost, charakteristiku evropských rodin a domácností ve druhé pol. 20. stol., pojednání o problematice prodlužování lidského života a tendencích dalšího vývoje evropské rodiny. Čtenář má možnost seznámit se také s některými pracovními metodami demografie, antropologie a historie a s možnostmi spolupráce těchto oborů u nás i v zahraničí. Text je provázen grafy, tabulkami a ilustracemi. Pro ty, kteří mají zájem o hlubší poznání dějin evropského obyvatelstva i dějin rodiny, je určena výběrová bibliografie obsahující práce publikované v češtině i ve světových jazycích.

Marie Čenková

Publikace o předškolní výchově

Na základě statistických údajů zpracoval M. Bulíř kvantitativní a kvalitativní charakteristiku rozvoje mateřských škol, jeslí, dětských ústulků a jejich předchůdců v období let 1881 až 1988 na území dnešní České republiky. Kniha vyšla pod názvem Zařízení předškolní péče a výchovy v ČSR (Retrospektiva let 1881-1988) a vydal ji Český statistický úřad, Odbor statistiky obyvatelstva, společenské spotřeby a práce (Praha 1990).

Autor úvodem upozornil na problematiku využívání statistických dat z různých období, a na to, že v některých případech bylo nutné podkladové materiály z důvodu srovnatelnosti revidovat. V textové části stručně shrnul historický vývoj školských zařízení, pečujících o děti předškolního věku v českých zemích. Tato školská zařízení (jesle, dětské opatrovny, tzv. dětské zahrádky, mateřské školy) byla v minulém století zařazována mezi instituce a ústavy přípravné, podpůrné a doplňující k obecným školám. V Čechách vznikla první opatrovna roku 1832 v Karlíně, první mateřská škola byla otevřena v roce 1869 u sv. Jakuba v Praze. O předškolní zařízení se obvykle staraly různé spolky, obce nebo soukromníci, ale u všech těchto případů byly náklady spojené s provozem zpravidla omezovány vyšší finančních prostředků, které byly k dispozici. Před první světovou válkou se soustředovala pozornost na mateřské školy z národnostních příčin a zařízení tohoto druhu byla zakládána zvláště v místech národnostně smíšených. Po vzniku první republiky se objevily různé názory a návrhy na reorganizaci předškolního školství, vedly se kompetenční spory mezi ministerstvem

sociálních věcí a ministerstvem školství, zda poohlížet na mateřskou školu jako na instituci výchovnou nebo sociální. Teprve ale školský zákon z roku 1948 zařadil mateřské školy do systému jednotné školské soustavy.

Stěžejní část práce představuje soubor tabulek, při jejichž zpracování M. Bulíř používal prameny a přehledy vydávané jednorázově nebo periodicky orgány státní statistiky a dalšími institucemi. Tabulkový přehled zachycuje například "Mateřské školy v péči Ústřední Matice školské v letech 1881-1919" (počty škol, oddělení, zapsaných dětí, učitelek), "Počet ústavů předškolních zařízení v letech 1921-1944" (mateřské školy, opatrovny, jesle), "Počet dětí v předškolních zařízeních podle státní příslušnosti a podle národnosti v letech 1920-1944", "Jesle v letech 1948-1987", "Počet zapsaných dětí v letech 1945-1988" a podobně.

V rozsahem sice nevelké, ale na konkrétní údaje bohaté práci, umožnil M. Bulíř širokému okruhu čtenářů seznámit se s množstvím statistických dat a zajímavých informací o problematice předškolního školství.

Miloslava Turková

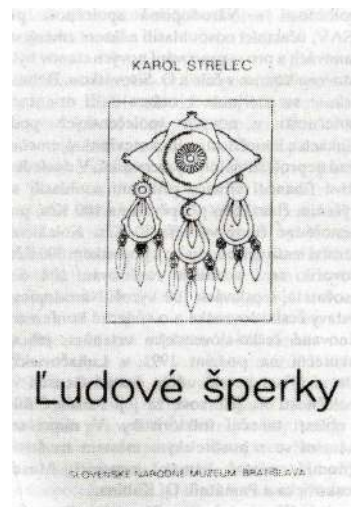
Příručka o lidových špercích

Karol Strelec: *Ludové šperky. Výkladový slovník (systemizácia, typológia, terminológia)*. Slovenské národné múzeum - Muzeologický ústav. Bratislava 1990, 55 stran textu, 44 černobíle fotografie.

Sjednocení a ustálení odborné terminologie je základní podmínkou a předpokladem klasifikace, typologie a deskripce sbírkových předmětů, a pro výhled počítacového zpracování evidence je naprosto nezbytné. O takové sjednocení terminologie na základě potřeb muzejní práce, vycházející přitom ze sbírkových fondů slovenských muzeí, se pokusil autor této příručky. Ve srovnání s ostatními někdy až bezbřehými sbírkovými fondy je právě šperk pro takový počín velmi vhodný.

Autor vymezuje lidový šperk jako etnografickou kategorii v rámci jeho postavení v kultuře lidových vrstev. Z hlediska vývoje rozděluje šperky do dvou základních skupin:

a) šperky užívané ve spojení s pověrečnými a religiózními představami, které byly nošeny přímo na těle; postupně u nich převládla estetická funkce, ale symbolický podtext je dosud patrný (do této skupiny řadí autor náhrdelníky, amulety, náramky, prsteny);

b) šperky s převládající užitnou funkcí úzce spjaté s vývojem lidového oděvu, které byly také výrazem sociálně ekonomické diferenciacie (spony, brože, jehlice, řetězy, atd.). Typologický rozbor, tzn. stručný popis a schematický náčrt celkem 22 nejfrekvencovanějších druhů lidových šperků sleduje jejich základní formy a varianty a přibližuje i k funkčním vazbám a vývojovým souvislostem.

Dále příručka obsahuje slovníček technologických a obecně odborných výrazů. Chybí zde však adekvátní výrazy pro jednotlivé šperky ve světových jazycích nebo v jazycích sousedů slovenského národa. Také regionální názvy by rozhodně chybět neměly. I když si autor nečiní nárok na absolutně vyčerpávající přehled, bude jeho příručka jistě vítanou pomůckou muzejním pracovníkům a nejen jim.

Helena Beránková

Katalog českých lidových balad

Ve folkloristice patří katalogizace jednotlivých folklórních žánrů k základním badatelským metodám, je nezbytnou podmínkou pro zpracování materiálu a jeho další studium v interetnických souvislostech. Čeští folkloristé zpracovali už před lety soupisy pohádek (V. Tille, J. Polívka) a bibliografický přehled lidových písní (Č. Zíbrt), nověji byla zkatalogizována staročeská exempla (K. Dvořák)

a dílčím způsobem české a slovenské pověstové žánry (D. Klímová, V. Gašparíková). Mezeru v soupisu balad vyplňuje *Katalog českých lidových balad* od Marty Šrámkové a Oldřicha Šírovátky (Ústav slavistiky, Brno 1990, 190 stran), který přináší zpracování demonologických a legendárních námětů. Tento katalog je součástí společného mezinárodního projektu, vymezujícího baladické náměty do těchto tematických okruhů: I. magicko-mytické (demonologické), II. náboženské (legendární), III. milostné, IV. rodinné (tento okruh českých balad vydala v roce 1970 M. Šrámková), V. se sociálními konflikty, VI. o historických událostech, VII. o bojových a hrdinských vášních, VIII. o neštěstích a katastrofách, IX. o ukrutných činech, X. o žertovných (komických) příhodách. Recenzovaný katalog přináší v první části 8 typů balad s demonologickými náměty a v druhé části 42 typů, zařazených v podskupinách Kristus a Panna Maria, Svátí, Lidské skutky - odměna a trest, Smrt. Každý námět obsahuje soupis všech dostupných variant a citace příslušné odborné literatury. Mnohé novější písně sbírky a literatura zde však scházejí, protože tento díl katalogu byl připraven do tisku už na počátku sedmdesátých let. Texty jednotlivých katalogizačních čísel jsou zařazeny paralelně i v německém jazyku. Katalog českých demonologických a legendárních námětů představuje významný příspěvek ke studiu našich i evropských balad. Je škoda, že tak důležitá literatura vychází s dvacetiletým (!) zpožděním a pouze v nejzajímavějším provedení, v podobě interního a neprodejného malotirážního tisku. Publikace podobného významu by měly být vybaveny i mapkami s územním rozšířením typů, také více ukázkami jednotlivých variant ap. Podle finančních prostředků, přidělovaných státem na rozvoj společenských věd, nelze však doufat, že by se situace zlepšila. A tak nezbyvá než pracovat a psát do zálohy, až překonáme "hubená" léta a dočkáme se začátku let "tučných". Pak by měl být vydán reprezentativní soupis českých lidových balad, opatřený všemi náležitostmi, který by byl na úrovni současné světové vědy i polygrafie.

Jiří Pajer

Sbírka šarišských písní a vinšů

Jak poznamenává zakladatel firmy A. R. I. PhDr. František Matuš, CSc. - pracovník katedry hudební výchovy pedagogické fakulty

Univerzity P. J. Šafárika v Prešově, obyčejný zpěvník šarišských písní byl v průběhu uplynulých 34 roků absolutně nedostatkovým zbožím. Nedal se sehnat ani za valuty. Proto se rozhodl začít s vydáváním a první svazek plánované edice Šariš v zkradle svého poznání má název *Šarišani, jak se mace? - V Šariši je starým, dobrým zvykom prihovoriť sa k priateľom a známym otázku: "Jak se mace?"* Ňou sa navádzajú rozhovory, získavajú informácie, upevňujú priateľstva a vzájomné vzťahy. V našom spevníku vyslovujeme túto otázku prostredníctvom piesne, s tým istým zámerom.

V prvním svazku se vydavatel a sestavovatel sbírky snažil zpřístupnit široké veřejnosti padesát nejkrásnějších, nejznámějších a nepopulárnějších písní své oblasti a navíc k nim připojil ještě 21 vinšů. *Šarišské spivanki a vinčovania sú určené tým Slovákom a ich priaznivcom, pre ktorých sú nárečia a piesne v nich dimenziou ľudskosti a srdečnosti, tolerance a vzájomného porozumenia, zdrojom poznania mnohotvárnosti krásy a jedinečnosti bohatstva duchovného života slovenského ľudu v regióne Šariša.*

Sbírka je opatřena hutnou jazykovou poznámkou dialektologa Ladislava Bartka, který též spolupracoval na jazykové stránce sbírky, dále slovníkem nářečních výrazů a mapkou oblasti. Prvních 1500 výtisků prvního svazku bylo k 7. 5. 1991 rozebráno, takže se hned začalo s přípravou jeho druhého vydání, ale současně i s inzercí druhého svazku: "A od Prešova v tím počtu. 50 jedinečných šarišských písní o Prešově."

Co nám v prvním svazku schází? Kdo, kdy, kde a od koho písně sebral? Na tom ovšem může vydavatel odpovědět velmi snadno dodatečně. Jinak s vinšem uveřejněným na s. 43 sbírku "vdžeňne prijimame a vas v počlivosci mame."

Dušan Holý

Dva zpěvníky lidových písní

Rád podávám informaci o vydavatelské aktivitě dvou amatérských folklórních souborů, Světlovanu z Bojkovic a Kašavy z Lukova u Zlína. Oba se zasloužily o to, že se jejich příznivcům i širší kulturní veřejnosti dostávají do rukou dva nové zpěvníky lidových písní.

První zpěvník má název *Pod světlavským zámkem (Sborník písní cimbalové muziky Jaroslava Pavlíka a souboru Světlovan*

z Bojkovic) a vyšel v letošním roce ve spolupráci s Okresním kulturním zařízením v Uherském Hradišti a zřizovatelem souboru Světlovan, Závodním klubem Zeveta Bojkovice. Obsahuje 165 nápěvů a textů písní z Kopanic a Luhačovickeho Zálesí, které za čtyřicet let existence uvedl Světlovan ve svých programech. Nalezl je jak v tištěných sbírkách Josefa Černíka (Zpěvy moravských Kopaničářů, Praha 1908; Po našem, Praha 1943; Záleské písně, Praha 1959), Fr. Sušila (Moravské písně, Praha 1941) a Z. Jelínkové (Záleské tance, Ostrava 1980), tak v rukopisných sbírkách V. Stříbrného, L. Piláta, J. Pavlíka a L. Slabáka. Editor zpěvníku Jiří Špirit, který je také autorem fotografie (texty pro reprodukci napsala Marie Špiritová), opatřil písně údaji o tempu, lokalitě, i o tom, kdo z členů Světlovanu byl v repertoáru souboru jejím prvním interpretem. Milovníci lidové písně už při zběžném seznámení s obsahem zpěvníku poznají, že se setkávají s písněmi "neozpívanými" a svým charakterem i zvláštnostmi. Zpěvník vyzdobený perovkami L. Slabáka lze získat ve Světlovanu ZK Zeveta v Bojkovicích.

Ve spolupráci se svým sponzorem ZD Podhoran Lukov a Střediskem kulturních služeb ve Zlíně vydal v roce 1991 Valašský soubor Kašava první část nové sbírky A. Kubeš a J. N. Polásk a *Písně z doby roboty, zbojnické a vojenské (Valašské píseňky VII)*. Obsahuje 73 písní z doby roboty, vydavatelské poznámky a rozsáhlou Kubešovu stat' "Poddanské poměry na Valašsku v 17. a 18. století." Písně jsou vybrány z rukopisné sbírky obou autorů, která vznikala od roku 1935, z předchozích šesti svazků jejich edice i ze sbírek starších sběratelů. Prameny jsou uvedeny v odkazech a komentářích. Věříme, že se editorům podaří i ve svízelných ekonomických podmínkách splnit své předsevzetí a slib - vydat v dalších třech svazcích písně zbojnické a písně vojenské; počítá se v nich též s Kubešovými statemi "Zbojnictví na Valašsku" a "Chytání a verbování na vojnu", s životopisy zpěváků, rejstříky a statí Vojtěcha Brady "Písně po stránce hudební". Uvedenou sbírku lze získat u Valašského souboru Kašava ZD Podhoran v Lukově u Zlína nebo ve zlínském Středisku kulturních služeb. Vydáním první části sedmého dílu Valašských píseňček projevila soudobá generace příslušníků hnutí amatérských folklórních souborů čínorodým způsobem úctu a uznání neutuchající tvůrčí aktivitě nestora valašských sběratelů lidových písní.

Karel Pavlíček

Úvaha vzniklá za pochodu?

Pod tímto podtitulem s dodatkem "v letech 1982-84" a bez otazníku vydalo nakladatelství Panton 143 stránkovou knížku *Zpívaná poezie*, jejímž autorem je kytarista, zpěvák, písničkář (a co já vím ještě všechno) **Vladimír Merta**. Vyšla 1990 v nákladu 40 000 výtisků. Studie má přesně tolik kapitol, kolik písmen má česká abeceda - od A-utentičnosti až po Ž-ánry ve folku: *Folk je sám o sobě označením jednoho žánru moderní písní. Uvnitř jeho hranic najdeme (v patřiční upravení) všechny žánry a mezižánry, jakých používá třeba současná próza či jilm. Stejně tak mezi písničkářskými osobnostmi najdeme rození epické vypravěče, šansoniéry, baladické rozervance, introvertní lyriky, agresivní demagogy, vizionářské spasitele, komiky, uražené zneuznalce, ironické komentátory a soudnickáře, poety všedního dne, poutové vyvolávače, mystiky, vychovatele a karatele mravů, šaškující filozofy a filozofické šašky.*

Mezi dvaceti devíti kapitolami najdeme též část F-olk a folklór (s. 45-52): *Jen tak v erár mundúru /spustím píseň v C duru/. Náčelníka před forem /zlikviduji folklórem [...]. Folk se má k folklóru jako rock k rokfóru. [...] Folklór je jev nadmíru živý a srozumitelný, je-li u jeho zdroje; tuhne do nepředstavitelné nezáživných teorií a žabomyších sporů, začne-li se o něm psát.*

Dal nám co pro to! Vladimír Merta napsal do této knížky jen pár slov o folklóru, ale volil je neobyčejně citlivě a vtípně. Vezměme ji do rukou. Jeho úvaha psaná "za pochodu" vznikla z pilného studia, usilovného přemýšlení a velkých zkušeností. - *Přivodnost, hodnověrnost, pravost, opravdovost. Ryzí životní prožitek, vyjádřený bezprostřední výpovědí, obsahující zkušenost doby - to je, oč tu běží.*

Dušan Holý

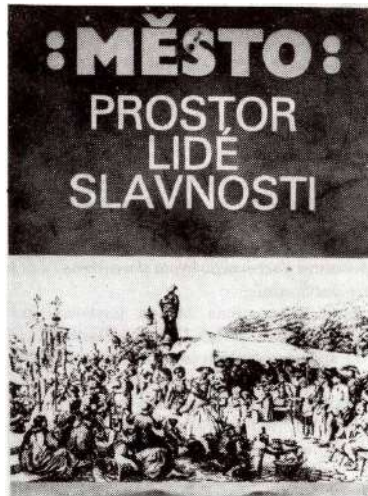
Sborník o národopisném výzkumu měst

Město: Prostor - Lidé - Slavnosti. Sborník příspěvků X. strážnického symposia (18.-19.10. 1988). Editor V. Frolec. Vydalo Slováké muzeum, Uherské Hradiště 1990, 354 stran, fotografie, německé a ruské resumé.

Drive než se budeme věnovat vlastním sborníku, předesíláme, že X. strážnické symposium bylo věnováno národopisnému výzkumu města se zaměřením na prožívání svátků

a slavností v životě městského obyvatelstva. Referáty, které zde odezněly, přinesly k problematice bohatý materiál a zajímavé pohledy z různých stran, takže můžeme jen uvítat, že se je podařilo souborně vydat.

Litografie "Svatojánská poutnice před Prahou" na obálce koresponduje s obsahem publikace, kterou tvoří 52 příspěvků od 55 autorů (z toho dva jsou zahraniční, z Jugoslávie). Protože nelze

hovořit o každém článku zvlášť, budeme hodnotit obsah sborníku v několika tematických okruzích. V úvodu jsou zařazeny dvě teoreticky pojaté práce. V. Frolec se zamýšlí nad rituály a slavnostmi lidových vrstev českého národa v "procesu modernizace", tj. od konce 18. století do současnosti. Vedle toho autor zpracoval klasifikaci městských slavností. Poněkud jiné teoretické problémy řeší J. Vařeka a L. Peřtáňová. Na základě výrobně tržního dosahu rozdělují naše městská sídla do třech základních skupin. Vývoj městské kultury se jim rozpadá do tří etap s odpovídajícím modelem kulturního a společenského života.

Jeden z dalších badatelských okruhů je věnován etnografickému výzkumu velkých měst, Brna a Bratislavy. Složitě společenských stratifikací "velkoměsta" odpovídá i mnohovrstevnatost kulturního života s vzájemným prolínáním

a ovlivňováním odlišných kulturních modelů.

V brněnském prostředí se setkáváme se silnými tradicemi lidové kultury, které před vznikem samostatného státu sloužily k identifikaci českého obyvatelstva.

Velký počet příspěvků ve sborníku pojednává o proměnách kulturního a společenského života na malém městě a přináší množství konkrétního materiálu. Vedle akcí pořádaných státem, obcí nebo spolky, tedy profánními organizátory, k nim náležely bohaté církevní slavnosti, promítající se i do rodinného života a výročního cyklu. K pocitu svátečnosti přispívaly i městské trhy.

V dějinách národopisu jako vědeckého oboru mají své místo rovněž národopisné slavnosti a festivaly. Zrcadlí se v nich původně politické snahy manifestovat prostřednictvím tradiční lidové kultury vesnice svěbytnost českého národa a později prostřednictvím této "druhé existence folklóru" napomoci jeho dalšímu udržování a vyleňování do soudobého kulturního života. Vrcholnou akcí v tomto směru byla na konci 19. století Národopisná výstava československá. Přispěla k dalšímu rozvoji oboru, a to nejen u nás, ale i v dalších slovanských zemích (například na Ukrajině).

Prožívání slavnostních a svátečních chvil mělo odlišné rysy u různých společenských vrstev. Několik badatelů se zabývá touto problematikou v dělnickém prostředí. Vznik svěbytných dělnických slavností je motivován snahou po odpovídajícím uznání dělnictva českou společností. Vedle společných rysů se objeví i rozdíly dané velikostí města, profesí apod.

Dva zahraniční příspěvky informují o výzkumu městských "urbánních" oblastí v Srbsku (D. Bandić). Zatím byla ukončena první fáze výzkumu, která se zaměřila na získání materiálu z pěti vybraných měst. Vzájemné střetávání městských a venkovských kulturních vlivů na městských sídlištích vede k akulturaci přístřehalého obyvatelstva (D. Nikolić).

K široké problematice národopisného výzkumu města přináší sborník velké množství údajů o prožívání svátečních a slavnostních chvil. Shromážděný materiál z českých zemí i Slovenska, z minulosti i současnosti, z různých velkých měst, ze společenského i rodinného života představuje východisko a podklad k případnému shrnujícímu zpracování. K lepší orientaci čtenářů by přispělo rozdělení jednotlivých příspěvků do tematických bloků a alespoň rámcové zhodnocení výsledků, k nimž X. strážnické symposium dospělo.

Miroslav Válka

Slavnosti v moderní společnosti

Pod tímto názvem vydal Ústav lidové kultury ve Strážnici sborník hlavních referátů ze stejnojmenného XI. strážnického symposia, pořádaného 11. a 12. 7. 1990 (Strážnice 1991, 105 stran, německé resumé, sestavil a k tisku připravil Josef Jančář). Sborník obsahuje tematicky různorodé příspěvky, které popisují tradiční i netradiční příležitosti pro konání slavností. V této zprávě nemá význam zabývat se jednotlivě jejich hodnocením. Souhrnně se o nich dá říci, že přinášejí mnoho nových poznatků a jsou zpracovány na odpovídající odborné úrovni, takže vcelku jsou přínosem pro poznávání této problematiky. Potěšitelné je i to, že řada příspěvků se zabývá církevními slavnostmi, které dříve neodmyslitelně patřily ke společenskému životu měst a obcí, ale z pochopitelných důvodů se o nich donedávna nepsalo.

Z výhrad lze poukázat na absenci úvodu k tematice sborníku a rovněž hodnotici závěr zde citelně schází. V publikaci se zbytečně objevuje množství pravopisných i tiskových chyb a také grafická úprava je zanedbaná. Pokud jsme na tyto projevy byli zvyklí v minulosti, do budoucnosti by se rozhodně neměly přenášet. Oslabuje se tím totiž působivost a dosah publikací, které mají hodnotný obsah.

Jiří Pajer

Od Hradské cesty

Regionální sborník *Od Hradské cesty* (s podtitulem *Prameny k dějinám a současnosti Žarošic a okolí*, 1986-1988, Žarošice 1989) je věnován 75. narozeninám jeho zakladatele, významného kulturního pracovníka J a r o s l a v a V l a c h a. Úvodní příspěvky hodnotí jubilatovu rozsáhlou a mnohostrannou činnost, kterou přibližuje také bibliografie prací,

připojená na závěr sborníku (561 titulů z historie a vlastivědy, národopisu, rodopisu, kulturního života, literární historie, výtvarného umění, školství, zdravotnictví, zemědělství a turistiky).

V historické a vlastivědné části sborníku se zabývá A. Kolek tzv. žarošickou legendou; objasňuje vznik mariánského kultu v Žarošicích, s nímž souviselo postavení obce jako významného poutního místa. Další dvě črty z historie obce i celého kraje podávají J. Válka (Cholery hřbitov v Žarošicích) a J. Ošmera (Na rozmezí slovácko-hanáckém).

Národopisnou část uvádí přehledná stať S. Herodese o lidové kultuře Žarošic. I přes postupný ústup jeví lze říci, že se v obci uchovaly zvyklosti, které jsou živé i v jiných oblastech, a že sem pronikly určité jednotící prvky, jak to ostatně můžeme vidět v lidové kultuře vůbec. Práce J. Glivického sleduje škádlivky na jednotlivé obce, obsažené v říkankách, rčeních, posměšných názvech a v textech lidových písní. M. Dobešová-Benešová uveřejňuje výběr českých přísloví a pořekadel z Čelakovského Mudroslovi národů slovanského ve příslovích.

Část věnovaná literatuře a umění obsahuje příspěvky J. Skutila (Vedlejší hrdinové mrštíkovského "Roku na vsi", Žarošice k 30. výročí odchodu Petra Bezruče), J. Miholy (MUDr. Josef Pařák mecenášem akad. malíře Valentina Držkoviče), a P. Holobrádka (Milovník krásy - milovník Slovácka Jar. Koželuha).

Postavám ze žarošického ochotnického divadelnictví, v jejichž čele stojí jubilant J. Vlach, patří další část sborníku. V následujících medailonech významných osobností se dočteme mimo jiné o vynikajícím lidovém zpěvákovi Jožkovi Severinovi z Tvrdomic; s jeho životními osudy a uměleckou činností seznamuje čtenáře v článku Keď si já zazpívám V. Richter.

V závěru sborníku jsou otištěny drobné vzpomínky na Žarošice a ukázky z beletristických prací, příspěvky o turistice a o fauně a floře Zdánicka.

Dlouholeté vydávání sborníku i dalších publikací, stejně jako bohatý a mnohostranný kulturní život neodmyslitelně patří k profilu obce Žarošic. Jsou to výsledky úsilí a obětavé práce mnoha žarošických rodáků, mezi nimiž jubilant Jaroslav Vlach zaujímá čestné přední místo.

Marta Toncrová

Bibliografie česko-slovenských vztahů

Na začátku roku 1991 vydalo Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně bibliografický soupis Karly Dokulilové a Jaroslava Wicherka *Výběrová bibliografie k česko-slovenským vztahům v regionu jihovýchodní Moravy* (29 stran).

Vydání této publikace je aktuálním společenským počinem, který předznamenal konání vědecké konference českých a slovenských etnografů a folkloristů o česko-slovenských vztazích v bádání o lidové kultuře konané v říjnu 1991 v Luhačovicích. Publikace vytištěná počítačem přináší 365 bibliografických údajů, které autoři rozčlenili do tří oddílů. V prvním je uvedena literatura zabývající se česko-slovenskými vztahy v širším kontextu historickém, v druhém jsou shromážděny obecně pojaté materiály, které se vztahují k jihovýchodní Moravě a ve třetím, nejobsáhlejším, jsou uspořádány stručně anotované údaje o člancích, studiích a monografiích, řešících problematiku česko-slovenských vztahů na jihovýchodní Moravě a v přilehlých částech Slovenska. Značná část materiálu je vybrána z dnes již málo dostupných regionálních periodik i z fondu zlínského Okresního archivu.

Pohotově vydaní bibliografie je sympatickým příspěvkem pro věcný přístup k řešení citlivého problému státoprávního uspořádání i lidského soužití obou národů.

Karel Pavlíšek

Pod tímto titulkem se mohou čtenáři Národopisné revue čas od času dočíst o přehmatech, které v odborné a vědecké produkci spáchali rozmanití šotkové, a to nejen tiskárenští, ale též skřítkci redakční, rarášci univerzitní nebo plivníci akademičtí, zkrátka diblici všeho druhu. Někdy půjde o historiky rozmarné, jindy o zarmucující. V každém případě budeme jejich zveřejňováním usilovat o čírost ovzduší, kterým dýchá či někdy se spíš zalývá náš obor.

U příležitosti stého výročí narození Antonína Václavíka jsme si předsevzali seznámit odbornou veřejnost s jeho vlastním doslovem k poslednímu knižnímu dílu - *Výroční obyčej a lidové umění* (Praha 1959). Autor zemřel 4. prosince 1959, tedy krátce po odeslání stránkových korektur. Z důvodu sice zjevných, avšak těžko pochopitelných a omluvitelných vyňalo ze sazby Nakladatelství Československé akademie věd jeho *Poznámky ke vzniku práce* na s. 507-508 a nahradilo je textem, jímž se vědecký redaktor a recenzent od díla v podstatě distancovali, když konstatovali, že autor "zůstal ve své práci poplatten" různým idealistickým směrům, že na ni "působily také některé zejména v zahraniční etnografii rozšířené módní směry", že ani v této práci se "nevyhnul recidivám svých starších názorů". Ale ocenili demokratické tendence v jeho díle a konstatovali, že si "redakční práce vyžádaly mnoho času a úsilí obou recenzentů", než "po četných diskusích s autorem nabylo dílo této podoby". O výsledku tohoto úsilí jsme již psali v článku *La théorie de l'art populaire dans l'oeuvre d'Antonin Václavík* (Národopisný věstník československý 2 /35/, 1967, s. 3-20).

Máme za to, že uživatel Václavíkovy knihy přivítá možnost přejít si jeho autentický doslov, který publikujeme podle stránkové korektury. (Pro pořádek je však třeba uvést, že 10 z oněch zmíněných 11 kreseb Františka Hlavici je ve skutečnosti publikováno jako součást Václavíkovy článku *Jarní obyčej na Valašsku* ve sborníku *Lidová kultura východní Moravy I* /Gottwaldov 1960/ a že Václavík přecenil jejich dokumentární i uměleckou hodnotu.)

R.J.

Poznámky ke vzniku práce

Ve své *ethnografické* činnosti měl jsem v programu zpracování několika úseků lidové kultury. Umožňovaly to výsledky mé mnohaleté sběratelské i musejní práce na Slovensku i v českých zemích. A tak již při dokončování velké instalace národopisného oddělení Národního musea v Martině v r. 1938 připravoval jsem se na syntetické dílo o výtvarných lidových projevech ze dřeva na Slovensku. Předcházející spisy *Tradície ľudovej drevorezby* (1936) a *Slovenské palice* (1937), byly součástí průzkumu. Výtvarný starobylý dřevorezbný materiál ze Slovenska sliboval mnoho k úspěšnému vniknutí do problematiky lidového výtvarného umění vůbec.

Za zcela změněné situace byl jsem r. 1939 na žádost krajoých kulturních činitelů přidělen Slovákckému museu v Uh. Hradišti. Tam jsem byl požádán, abych napsal práci o kraslicích, k jejímž vydání se nabídl místní družstvo Slum. Tato shoda okolností zdála se mi příznivou k tomu, abych realizoval práci, o níž jsem přemýšlel už v letech 1928, 1932, 1934 při prohlídkách kraslic v zahraničních museích, zvláště v museu Dědušických ve Lvově, kde je největší sbírka kraslic v Evropě.

Za jednu z přípravných prací pro tuto publikaci považoval jsem populární přednášky na vesnicích, kde jsem ženám i mládeži předváděl vzorné domácí i zahraniční kraslice; dotkl jsem se otázky jejich pravděpodobného původu, umožňoval jsem starým pamětníkům uplatnit vlastní názor a mínění o výzdobě malého, ale jak jsem již na prvních besedách zjistil, nikoliv ještě zapomenutého výrobu. Protože šlo i o projev obřadní, hledal jsem s ak. malířem Frant. Hlavicí cestu, jak kresběné zachytit obyčejové výjevy. * Jejich fotografie byly pořízeny až později. Ze šlo o práci jiného formátu, je patrné z kreslených i z většiny fotografických obrazových příloh, pořízených pro publikaci již tehdy. Lituji, že několikerou úpravou, novým formátováním, půlením šotků ztratila vědecká práce na přehlednosti.

I když okupace vydání knihy znemožnila, sbíral jsem dál kraslicové i příslušný obyčejový materiál. Rok 1945 přinesl nové úkoly i nové potíže technického rázu. Likvidující nakladatel předal

šotky Ústředí lidové umělecké výroby ** a práce po některých doplňcích měla vyjít.

Nestalo se tak. Předkládám veřejnosti svou práci teprve nyní. V zásadě nedošlo k podstatným změnám v obsahu, uspořádání a závěrech, ale z technických důvodů musela být zstručněna. Klady, které vypluly z toho, že bylo publikování práce stále odsunováno, jsou na druhé straně velkými ztrátami: to, co bylo před řadou let v době, kdy jsem knihu psal, průkopnický zcela nové a o co jsem se dětil s posluchači po léta ve fakultních přednáškách, je dnes již jako obecně známé atd. Lituji, že jsem nemohl pro rozsah terénního materiálu i pro nedostatek času dostatečně využít nově literatury a zvláště literatury, která je našemu bádání dostupná až v posledních letech. Zvláště se to týká nové bohaté literatury o kraslicích (ještě s dalšími ohlášenými pracemi z Itálie a odjinud), což potvrzuje, že moje volba tematu byla vědecky aktuální. S pracováním jednotlivých kapitol vynořovaly se a narůstaly nové problémy předmětu, které přidávaly nejen na speciálnosti, ale i na prvotnosti výzkumu a vědecké šíři.

Nakonec plním milou povinnost poděkovat těm, kteří mi nějakým způsobem přispěli při poslední redakci práce. Dr. Karlu Fojtkovi, vědeckému pracovníku ČSAV, děkuji za čemé, zvláště ideologicky cenné připomínky. Za několik přátelských upozornění děkuji člena korespondentu ČSAV dr. Václavu Machkovi, profesorovi srovnávacího jazykozpytu. Za přátelskou přízeň vědcím akademiku dr. Janu Eisnerovi, profesorovi prehistorie na Karlově universitě v Praze.

Konečně vědcně připomínám všechny moravské učitele, kteří mi s příkladnou ochotou odpovídali v letech 1940-41 na mé dotazy. Nakonec a především děkuji své ženě Lucii za pečlivé opsání rukopisu.

V Brně 31. prosince 1953.

• Při závěrečné redakci díla bylo těchto 11 vzácných dokumentárních obyčejových výjevů z technických důvodů vyřazeno a některé z nich jsou publikovány v Historickém sborníku KMG, Gottwaldov 1958.

• Ústředí lidové umělecké výroby je dalo v r. 1953 nezištně k dispozici k vydání tohoto díla.

Herausgeber: Ústav lidové kultury - Institut für Volkskultur,
696 62 Strážnice (ČSFR)

AUS DEM INHALT:

BEDEUTENDES JUBILÄUM (HUNDERT JAHRE DER ZEITSCHRIFT "ČESKÝ LID")

Josef Jančár

Vor hundert Jahren wurde in Prag die erste spezialisierte ethnographische Zeitschrift "Český lid" (Das tschechische Volk) gegründet. Ihre Entstehung wurde nicht nur durch die Bedürfnisse des wissenschaftlichen Studiums der Volkskultur hervorgerufen, sondern war auch mit der gegenwärtigen kultur-politischen Situation verbunden. Die ersten Redakteure der Zeitschrift (Č. Zibrt und L. Niederle) haben das Kennenlernen der Spezifik des tschechischen und slowakischen Volkes und ihren Einsatz in den europäischen Kulturfonds betont. Im Hintergrund dieser Bemühungen stand der Gedanke der slawischen Gegenseitigkeit, der in dieser Zeit eine der grundlegenden kultur-politischen Ideen war.

Zum Artikel gehört das übernommene Vorwort zur ersten Nummer der Zeitschrift "Český lid" (Das tschechische Volk), das die Programmerkklärung und die erste ganzheitliche Konzeption der tschechischen wissenschaftlichen Volkskunde darstellt. Eine Reihe von diesen Anregungen blieb bis heute aktuell.

ETHNOGRAPHISCHE AUSSTELLUNGEN IN MÄHREN AM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS

Miloš Melzer

Die ethnographisch orientierte Tätigkeit, die sich am Ende des 19. Jahrhunderts auf der wissenschaftlichen Basis in den tschechischen Ländern zu entwickeln begann, fand ihren Widerhall auch in Mähren. Bis dahin wirkte hier am aktivsten Der patriotische Museumsverein in Olomouc, der sich auf die Sammlungen ethnographischer Gegenstände konzentrierte. Die neue Welle brachte eine Aktivierung freiwilliger Mitarbeiter auch in kleineren Städten und auf dem Lande. Die ethnographischen Ausstellungen in Mähren, die größtenteils in den Jahren 1892-1894 stattfanden, galten als Vorbereitung für die Hauptaktion - Die ethnographische tschechisch-slawische Ausstellung in Prag im Jahre 1895. Ihre Veranstaltungen waren mit der Präsentation verschiedenster Formen des kulturellen und wirtschaftlichen Lebens verbunden, einen unwegdenkbaren Bestandteil der Ausstellungen waren auch Volksfeste. Auch der politische Aspekt dieser Tätigkeit mit der Betonung der Bildung und Stärkung des nationalen Bewußtseins wurde unterstrichen. Das Resultat dieser Ausstellungen war die Gewinnung zahlreicher wertvoller Sammlungs fonds, die den Anstoß zur Entstehung vieler neuer Museen gaben.

MÄHRISCHE WALLFAHRTSORTE

Marie Čenková

Die Studie bringt eine Problematik, die lange Zeit verschwiegen wurde, auch wenn sie in der Wirklichkeit kontinuierlich existierte Die Besuche

der Wallfahrtsorte wurden den Gläubigen durch verschiedene Verbote und Regresse erschwert. In Mähren und in den anliegenden Teilen Schlesiens existieren etwa 130 populäre sowie wenig bekannte Wallfahrtsorte, einige von ihnen haben tiefe historische Wurzeln (Velehrad, Hostýn), andere entstanden erst in der neueren Zeit. Die überwiegende Mehrheit mährischer Wallfahrtsorte ist mit dem Kult der Jungfrau Maria verbunden, die anderen sind der Verehrung von Heiligen (am meisten der Heiligen Anna und dem Heiligen Antonius), der Heiligen Dreifaltigkeit und den Geheimnissen aus dem Leben Jesu gewidmet. Außer der religiösen Bedeutung hatten die Wallfahrtsorte einen Einfluß auf das gesellschaftlichen und allgemein kommunikative Leben der Menschen.

AUTORENHANDSCHRIFT DER VOLKSKÜNSTLER AUS OSTBÖHMEN

Karel Severin

Die Mehrheit historischer Dokumente über das Volkskunstgewerbe und die volkstümliche bildende Kunst ist anonym. Diese Anonymität ist allerdings nur scheinbar, und eigentlich jeder Gegenstand stellt einen Ausdruck schöpferischer, künstlerischer und handwerklicher Qualitäten einer konkreten Person dar. Deshalb entstehen qualitativ andere Bedingungen für eine tiefere Sonde in die Problematik der Autorschaft, wenn wir den Namen und den Wirkungsort des Herstellers kennen, etwas über sein Lebensschicksal wissen und sein Schaffen mit einer Kollektion der künstlerischen Gegenstände, am besten datiert, belegen können. Der Autor dieses Artikels analysiert das Schaffen dreier Handwerker aus Ostböhmen: es geht um zwei namenlose Tischler - Möbelhersteller aus der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts und den Töpfer Jin Pivoňka (1663-1723) aus Česká Třebová. Erstellt gemeinsame Verfahren fest, wie die Einhaltung grundlegender Schemas in der Morphologie und Ornamentik (Komposition und Motivik der Ausschmückung). Diese in der Jugend angeeigneten und im produktiven Alter entfalteten Prinzipien sollen äußerlich eine wichtige Rolle bei der Formierung lokaler Gestaltungsweisen der bildenden Volkskunst gespielt haben.

**WIR SIND IN EINER GUTEN SCHULE AUFGEWACHSEN ...
(BLÄTTERN IN DER KORRESPONDENZ LEOŠ JANÁČEKS AN MARTIN ZEMAN)**

Jindřich Uher

Der Komponist Leoš Janáček hatte auf dem mährischen Lande viele Mitarbeiter, die sich mit der Sammlung von Volksliedern beschäftigten und ihm bei der Organisation gesamt nationaler kultureller und gesellschaftlicher Veranstaltungen halfen. Einer von ihnen war auch Martin Zeman (1854-1919) aus Velká nad Veličkou im südöstlichen Teil Mährens. Der Autor veröffentlicht Auszüge aus der Korrespondenz, die vor allem Janáčeks Studienbesuche in dieser merkwürdigen Musik- und Liederlokalität betreffen und die Vorbereitungen zur Ethnographischen tschecho-slawischen Ausstellung im Jahre 1895 in Prag dokumentieren.

EIN LIED INS NOTIZBUCH

Antonín Jančík

Der Beitrag bringt das beliebte Lied sowie Überlegungen über die Volkskunst von Schauspieler Karel Höger.

FOLKLORE-ENSEMBLES AUF DEM SCHEIDEWEG? (GESPRÄCH MIT J. M. KRIST NICHT NUR ÜBER FOLKLORE-ENSEMBLES)

Jin Pajer

Die Redaktion der Zeitschrift stellte einige Fragen über die Weiterentwicklung der Folklore-Ensembles und über die Entwicklung der Volkskultur insgesamt dem Direktor des Städtischen Kulturzentrums in Brno, Herrn J. M. Krist, einem bedeutenden Organisator der Volkskunstensemble-Bewegung in Mähren. Die Folklore-Ensembles erleben eine Krise im Zusammenhang mit den für ihre Tätigkeit feindlichen finanziellen Mitteln. Das sind jedoch nur formale, äußere Probleme, während die inhaltliche, künstlerische Seite ihres Schaffens ein hohes Niveau behält. Es ist eine gute Voraussetzung für die weitere künstlerische Tätigkeit, die sich säubern und an der Innerlichkeit gewinnen wird.

REZENSIERTE BÜCHER

Etnografický atlas Slovenska. Mapové znázornenie vývinu vybraných javov ľudovej kultúry. (*Der ethnographische Atlas der Slowakei. Darstellung der Entwicklung ausgewählter Aspekte der Volkskultur auf Landkarten.*) Bratislava 1990, 124 S., 555 Landkarten, Verzeichnis in Russisch und Deutsch.

Monumentales Kollektivwerk, das die langjährigen Forschungsergebnisse slowakischer Ethnographen präsentiert. Es konzentriert grundlegende Erkenntnisse von der historischen ethnokulturellen Entwicklung, dargestellt auf Landkarten sowie in verbalen Kommentaren.

P. Horská - M. Kučera - E. Maur - M. Stloukal: Dětství, rodina a stán v dějinách Evropy. (*Kindheit, Familie und Alter in der Geschichte Europas.*) Praha 1990, 480 S., 8 S. Bilderbeilagen, 38 Zeichnungen im Text. Die Publikation, die die Erkenntnisse der Demographie, Anthropologie, Geschichte und Medizin erfaßt, skizziert die grundlegenden Probleme der Entwicklung der menschlichen Gesellschaft. Die Thematik konzentriert sich auf den europäischen Kontinent, aber es werden auch wichtige Zusammenhänge der Weltgeschichte in Betracht gezogen.

M. Bulíř: Zařízení předškolní péče a výchovy v ČSR. Retrospektiva let 1881-1988. (*Vorschulische Pflege- und Erziehungseinrichtungen in der ČSR. Retrospektive aus den Jahren 1881-1988.*) Praha 1990. Die Publikation enthält quantitative und qualitative Charakteristika der Entwicklung von Kindergärten, Kinderkrippen und Kinderheimen, die nach statistischen Angaben verarbeitet wurde.

K. Strelec: Ľudové šperky. Výkladový slovník (systematizácia, typológia, terminológia). (*Volksstümlicher Schmuck. Erläuterungswörterbuch. Systematisierung Typologie, Terminologie.*) Bratislava 1990, 55 S. Text, 32 Zeichnungen, 44 schwarz-weiße Fotos. Das Handbuch versucht, die Terminologie und Typologie des volkstümlichen Schmucks zu vereinheitlichen und festzulegen. Dies soll als Grundlage für die Computerbearbeitung der slowakischen Museumsfonds dienen.

M. Šrámková - O. Sirovátka: Katalog českých lidových balad. (*Katalogtschechischer Volksbaladen.*) Brno 1990, 190 S., tschechischer und deutscher Text.

Der erste Teil der Sammlung tschechischer Volksbaladen, der dämonologische und religiöse Motive umfaßt. Die Konzeption des Gesamtwerkes geht von einem internationalen Projekt aus, das die vergleichende Forschung erleichtern soll.

F. Matúš: Šarišaňi, jak še mace? Šariske špivanki a vinčovana. (*Jungs aus der Šariš-Gegend, wie geht es? Lieder und Wunschlieder aus der slowakischen Šariš-Gegend.*) Prešov 1991, 62 S., 50 Lieder.

Pod světlovským zámkem. Sborník písní souboru Světlovan z Bojkovic. (*Unter dem Schloß von Světlav. Liederbuch des Ensembles Světlav aus Bojkovice.*) Uherské Hradiště 1991, 165 Lieder.

A. Kubeša - J. N. Polášek: Písně z doby roboty, zbojnické a vojenské. Valašské pěsníčky VII. (*Lieder aus der Zeit der Fronarbeit, Rebellen- und Soldatenlieder. Lieder aus der Wallachei VII.*) Zlín 1991, 64 S., 51 Lieder mit Varianten.

V. Merta: Zpívaná poezie. Úvaha vzniklá za pochodu v letech 1982-84. (*Gesungene Poesie. Eine Meditation während des Marsches entstanden in den Jahren 1982-84.*) Praha 1990, 143 S., Zeichnungen im Text. Buch der Überlegungen über Folk-Musik und verwandte Genres, es enthält auch ein Kapitel über Folklore.

Město: Prostor - Lidé - Slavnosti. Sborník příspěvků z X. strážnického symposia (18.-19. 10. 1988). (*Stadt: Raum - Menschen - Feste. Sammelband mit den Beiträgen aus dem X. Symposium in Strážnice.*) Hrsg. V. Frolec. Uherské Hradiště 1990, 354 S., Fotos im Text, deutsches und russisches Resumé.

Die Beiträge beschäftigen sich mit verschiedenen Themen der gegebenen Problematik - der ethnographischen Erforschung kleiner Städte und Großstädte (Brno, Bratislava).

Slavnosti v moderní společnosti. Sborník příspěvků z XI. strážnického symposia (11.-12. 7. 1990). (*Volksfeste in der modernen Gesellschaft. Sammelband der Beiträge aus dem XI. Symposium in Strážnice.*) Hrsg. J. Jančář. Strážnice 1991. 105 S., Fotos in Text, deutsches Resumé. Es wird thematisch an die Beiträge des vorherigen Sammelbandes angeknüpft. Im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit steht die Bedeutung der Volksfeste im gesellschaftlichen Leben der Städte und Gemeinden. Zum ersten Mal erscheint hier auch die Problematik der kirchlichen Feste, die in den vergangenen Jahrzehnten nicht behandelt wurde.

Od Hradské cesty 1986-1988. Prameny k dějinám a současnosti Žarošic a okolí. (*Von Hradská - Weg 1986-1988. Quellen zur Geschichte und Gegenwart der Gemeinde Žarošice und Umgebung.*) Žarošice 1989, 182 S., fotografische Beilagen.

K. Dokulilová - J. Wicherek: Výběrová bibliografie k československým vztahům. (*Auswahlbibliographie zu tschechisch-slowakischen Beziehungen.*) Zlín 1991, 29 S., 365 bibliographische Angaben.

Übersetzt von Jiřina Saavedrová

Published by The Institute of Folk Culture, 696 62 Strážnice
(ČSFR)

FROM THE CONTENTS :

**THE SIGNIFICANT JUBILEE (HUNDRED YEARS OF THE JOURNAL
"ČESKÝ LID")**

Josef Jančář

One hundred years ago a specialized journal of ethnography "Český lid" (The Czech Folk) was founded. Its beginnings have not been connected with the necessity of the scholarly study of folk culture only, but also with the cultural and political situation of that time. The first editors of the journal (Č. Zibrť and L. Niederle) accentuated the process of the understanding of the specific cultural features of the Czech and Slovak nations and their contribution to European culture in general. The understatement of these efforts consisted in the idea of the Slavonic mutuality which was one of the leading cultural and political ideas at that time.

The article is completed by the preface to the first number of the journal "Český lid" (The Czech Folk) which represents the programmatic declaration and the first compact conception of Czech scholarly ethnography. A great number of these subjects has kept its topical character even in our times.

**THE MORAVIAN ETHNOGRAPHICAL EXHIBITIONS IN THE END
OF THE 19TH CENTURY**

Miloš Melzer

The ethnographical activity which started to develop by the end of the 19th century on the scholarly basis in Bohemia, also found its response in Moravia. Earlier the most active association was the Patriotic Association of Museums in Olomouc which focused its attention on the collecting of ethnographical objects. The new increasing interest to ethnography inspired a great number of volunteers in smaller towns and in the country. The Moravian ethnographical exhibitions which were held mostly in 1892-1894 represented only necessary preparations for the most important event - the Ethnographical Czech-Slavonic Exhibition in 1895. Their organization was associated with the presentation of the most varied forms of cultural and economic life; the inseparable part of the exhibitions was represented by ethnographical festivals. The political aspect of this activity stressed and strengthened national consciousness. One of the results of these exhibitions was the acquiring of the numerous valuable collections which gave birth to many new museums.

THE PLACES OF PILGRIMAGE IN MORAVIA

Marie Čenková

The present study analyzes the problems which had not been intentionally discussed for many years, although in real life they have continually existed. Various bans and persecution made the visits to the places of pilgrimage extremely difficult. In Moravia and in the adjacent part of Silesia there are 130 popular or less known places of pilgrimage; some of them have had deep historical roots (Velehrad, Hostýn), others came into existence quite recently. The predominant number of Moravian places of

pilgrimage has been connected with the cult of the Holy Virgin, the rest commemorates various saints (most of all St. Anne and St. Anthony), the Trinity and the mysteries of Jesus' life. Except their religious meaning the places of pilgrimage has had a great importance for people's social communication.

**THE FEATURES OF AUTHORSHIP AMONG THE FOLK
PRODUCERS FROM EASTERN BOHEMIA**

Karel Severin

The majority of historical documents of folk production and creative culture is completely anonymous. The anonymity is, however, just illusory because every object bears the expression of the creativeness, art and craftsmanship of each individual. Therefore there are quite different conditions for a more profound investigation of the authorship if we know the name and the place of residence of the craftsman, are acquainted with his life and are able to illustrate his activity with the collection of dated products. The author of the article analyzes the work of the three craftsmen from eastern Bohemia: the two anonymous joiners who produced furniture at the break of the 18th and 19th centuries - and the potter Jiří Pivoňka (1663-1723) from Česká Třebová. The author writes about the common creative principles, e. g. the tendency to preserve elementary models in morphology and ornaments (composition and lusters of motifs). These traditions, acquired in youth and preserved during the whole productive age, evidently played an important role in the formation of the local forms of folk creative culture.

**WE HAVE BEEN EDUCATED AT A GOOD SCHOOL...
(LEOŠ JANÁČEK'S LETTERS TO MARTIN ZEMAN)**

Jindřich Uher

The composer Leoš Janáček had a great number of collaborators in the Moravian country who collected folk-songs and helped him to organize national cultural and social festivals. One of them was Martin Zeman (1854-1919) from Velká nad Veličkou in south-eastern Moravia. The author publishes some parts from the correspondence dealing with Janáček's research visits to this remarkable (from the point of view of music and songs) locality and with the preparatory work for the forthcoming Ethnographical Czech-Slavonic Exhibition held in Prague in 1895.

THE SONG FOR A NOTEBOOK

Antonín Jančík

The article contains the famous actor Karel Höger's favourite song and his reflections of folk art.

**THE FOLKLORE ENSEMBLES AT THE CROSSROADS?
(THE INTERVIEW WITH J. M. KRIST NOT ONLY ABOUT
FOLKLORE ENSEMBLES)**

Jiří Pajer

The editors of the journal asked the director of the City Centre of Culture in Brno J. M. Krist, the significant representative of the ensemble movement in Moravia, several questions concerning further development of folklore ensembles and folk culture in general. The folklore ensembles find themselves in the crisis connected with the lack of financial means

necessary for their activity. But they are just formal, extrinsic problems; the core of their creativeness is still on a very high level which represents a good precondition for the overcoming of operational barriers and for further creative activity. It may bring purity and inner experience.

THE BOOKS REVIEWED

Etnografický atlas Slovenska. Mapové znázornenie vývinu vybraných javov ľudovej kultúry. (*The Ethnographical Atlas of Slovakia. The Map Illustration of the Development of the Selected Phenomena of the Folk Culture.*) Bratislava 1990, 224 pp., 535 maps, list in Russian and German. The grandiose collective work, the result of many years' research of Slovak ethnographers containing all principle information about the historical, ethnographical and cultural development of Slovakia, illustrated by maps and commentaries.

P. Horská - M. Kučera - E. Maur - M. Stloukal: Dětství, rodina a stán v dějinách Evropy. (*The Childhood, the Family and the Age in the History of Europe.*) Praha 1990, 480 pp., 8 pp. of supplementary illustrations, 38 illustrations passing through the text. The publication based on the information of demography, anthropology, history and medicine deals with the principle problems of the evolution of human society with special attention to Europe, but also with the world context.

M. Bulíř: Zařízení předškolní péče a výchovy v ČSR. Retrospektiva let 1881-1988. (*The Institutions of the Pre-School Care and Education in Czechoslovakia. The Retrospect of the Period 1881-1988.*) Praha 1990. The publication contains the quantitative and qualitative characteristic of the development of kindergartens, creches and children's homes based on statistical data.

K. Strelc: Ľudové šperky. Výkladový slovník (systemizácia, typológia, terminológia). (*The Folk Jewels. The Interpretative Dictionary. Systematics, Typology, Terminology.*) Bratislava 1990, 55 pp. of the text, 32 illustrations, 44 black-and-white photographs.

The author of the book tend to unify and stabilize the special terminology and typology of folk jewels for the purpose of the computer processing of these museum collections in Slovakia.

M. Šrámková - O. Sirovátka: Katalog českých lidových balad. (*The Catalogue of Czech Folk Ballads.*) Brno 1990, 190 pp., text in Czech and German.

The first volume of the list of Czech folk ballads containing demonological and religious (legendary) subjects. The conception of the work is connected with the international project which should facilitate the comparative research.

F. Matúš: Šarišaňi, jak se mace? Šariske špivanki a vinčovaňa. (*The People of Sharisch (the region in eastern Slovakia). How Are You? The book of songs and wishes from Sharish.*) Prešov 1991, 62 pp., 50 songs.

Pod světlovským zámekem. Sborník písní souboru Světlovan z Bojkovic. (*Under the Světlov Castle. The Song-Book of the Ensemble Světlovan from Bojkovice.*) Uherské Hradiště 1991, 165 songs.

A. Kubeša - J. N. Polášek: Písň z doby roboty, zbojnícké a vojenské. Valašské písníčky VII. (*The Robbers' and Military Songs from the Times of Serfdom. The Songs from Moravian Walachia.*) Zlín 1991, 64 pp., 51 songs with variants.

V. Merta: Zpívaná poezie. Úvaha vzniklá za pochodu v letech 1982-84. (*The Sung Poetry. The Reflection Born En Passant in 1982-84.*) Praha 1990, 143 pp., with drawings through the text.

The book of reflections devoted to folk and related genres with a chapter dealing with folklore.

Město: Prostor - Lidé - Slavnosti. Sborník příspěvků z X. strážnického symposia (18.-19. 10. 1988). (*The City: Space - People - Festivals. The Collection of Contributions to the 10th Symposium Held in Strážnice.*) Edited by V. Frolec. Uherské Hradiště 1990, 354 pp., photographs through the text, German and Russian summaries.

The contributions deal with various subject of the problem: the ethnographical research of towns and cities (Brno, Bratislava).

Slavnosti v moderní společnosti. Sborník příspěvků z XI. strážnického symposia (11.-12.7. 1990). (*The Festivals in Modern Society. The Collection of Contributions to the 11th Symposium Held in Strážnice.*) Edited by J. Jančář. Strážnice 1991, 105 pp., photographs through the text, summary in German.

The publication links with the subject of the proceeding collection of contributions, dealing with the significance of the festivals in the social life of towns and villages. The problems of Church festivals, which had not been mentioned for several past decades, are dealt with for the first time.

Od Hradské cesty 1986-1988. Prameny k dějinám a současnosti Žarošic a okolí. (*From the Hradská Way 1986-1988. The Sources of the History and the Present of Žarošice and Its Surroundings.*) Žarošice 1989, 182 pp., supplementary photographs.

K. Dokulilová - J. Wicherek: Výběrová bibliografie k česko-slovenským vztahům. (*The Selected Bibliography concerning Czech - Slovak Relations.*) Zlín 1991, 29 pp, 365 bibliographical data.

Translated by Ivo Pospíšil

Oprava k článku J. Jančáře Od Moravského Slovenska k dnešnímu Slovácku (Národopisná revue č. 1, 1991, str. 30). Předposlední věta má znít správně: Mährische Slowakei - Moravské Slovensko 19. století je zcela jiným prostředím než Slovácko druhé poloviny 20. století s jeho továrnami i národopisnými festivaly, s intelektualizací práce i touhami po úniku ze světa vědy a techniky do krojované venkovské idylly.

NÁRODOPISNÁ REVUE 2/91

Vydal Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice (ČSFR)

Obálka a grafická úprava: Jana Severinová

Sazba: Jiří Šikuta

Tisk: GRAFIA Staré Město

Cena: 15 Kčs

ISSN: 0862-8351

